

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN ÜCRET EŞİTSİZLİĞİNE VE
SOSYAL YÜKSELMEYE ETKİSİ**

Çağrı ÇAKIR

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN ÜCRET EŞİTSİZLİĞİNE VE SOSYAL
YÜKSELMEYE ETKİSİ

Çağrı ÇAKIR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Çağrı ÇAKIR tarafından hazırlanan “Küresel Değer Zincirlerinin Ücret Eşitsizliğine ve Sosyal Yükselmeye Etkisi” başlıklı bu çalışma, 29.11.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Dilek BAŞAR (Başkan)

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY (Danışman)

Doç. Dr. Nasip BOLATOĞLU (Üye)

Prof. Dr. Burcu FAZLIOĞLU (Üye)

Dr. Öğretim Üyesi Seda KÖYMEN ÖZER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Çağrı ÇAKIR

¹"*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof.Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

[İmza]

Çağrı ÇAKIR

TEŞEKKÜR

Doktora çalışmam esnasında ilk günden bu yana desteğini esirgemeyen ve son yılında farklı zaman diliminde olmamıza rağmen her an iletişimde olabildiğim, engin bilgisini benimle paylaşan tez danışmanım Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi her aşamada bana yol göstermiş ve devam etmem için cesaret vermiştir. Bu tezi, değerli Hocamın sabrı, desteği, nezaketi ve en önemlisi manevi desteği olmadan bitirmem asla mümkün olmazdı.

Bana ilham veren, destekleyen, sevgilerini hiç eksik etmeyen aileme, özellikle sevgili yeğenim Tonyukuk'a ve beni her zaman yüreklendiren sevgili babama ve anneme sonsuz teşekkürlerimi borçluyum.

ÖZET

ÇAKIR, Çağrı. *Küresel Değer Zincirlerinin Ücret Eşitsizliğine ve Sosyal Yükselmeye Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışmanın amacı, Küresel Değer Zincirleri (KDZ'ler) ile bütünleşmenin kadın istihdamı ve cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği üzerindeki etkilerini ülkeler arası panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Çalışmanın ilk araştırma sorusu KDZ'lerle bütünleşmenin kadın istihdamını artırıp arttırmadığı; ikinci araştırma sorusu, KDZ'lerle bütünleşmenin kadın istihdamına etkisi sektörel düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı; üçüncü araştırma sorusu ise KDZ'lere katılımın cinsiyete dayalı ücret farkını azaltıp azaltmadığıdır. İlk iki araştırma sorusuna yönelik olarak, KDZ'lerin kadın istihdamına etkileri hem toplam kadın istihdamı düzeyinde hem de sektörel farklılaşmaları görebilmek için tarım, imalat ve hizmet sektörü olmak üzere üç temel sektör için incelenmiştir. Toplam kadın istihdamı ve sektörel kadın istihdamı denklemleri farklı kadın istihdamı göstergeleri ve farklı KDZ değişkenleri için panel veri analiz yöntemleri kullanılarak 2008-2020 dönemi için tahmin edilmiştir. Üçüncü araştırma sorusuyla ilgili olarak ise cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği denklemi 2008-2020 dönemi için panel veri analiz yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarımıza göre, KDZ'ler ile bütünleşme yalnızca KDZ'lere katılımın artması yoluyla ihracatta içerilen kadın istihdamını pozitif olarak etkilemektedir. Buna karşılık KDZ'lere katılımın artmasının, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin giderilmesine bir etkisi bulunmamaktadır. Üstelik KDZ'lere katılımın artması, kadınların işgücüne katılım oranının ve kadın istihdam oranının azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu sonuçlar, KDZ'lere katılımın artmasının kadınların sosyal yükselmesi üzerinde genel olarak olumlu etkisinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Anahtar Sözcükler

Küresel değer zinciri (KDZ), kadın istihdamı, cinsiyete dayalı ücret farkı

ABSTRACT

ÇAKIR, Çağrı. *Impact of Global Value Chains on Wage Inequality and Social Upgrading*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2024.

This study aims to examine the effects of integration with Global Value Chains (GVCs) on female employment and gender-based wage inequality using a cross country panel data analysis. The first research question of the study is whether integration with GVCs increases female employment. The study's second research question is whether the impact of integration with the GVCs on women's employment varies at the sectoral level. The third research question of the study is whether integration with GVCs reduces the gender-based wage gap. In response to the first two research questions, the effects of GVCs on women's employment were examined both at the overall level of female employment and female employment at sectoral levels—agriculture, manufacturing, and services to observe sectoral differences. Total female employment and sectoral female employment equations were estimated for 2008-2020 using panel data analysis for different female employment indicators and GVCs integration indicators. Regarding the third research question, the gender-based wage inequality equation was estimated for 2008-2020 using panel data analysis. According to the estimation results, integration with GVCs positively affects export-included female employment only through increased participation in GVCs. On the other hand, increased participation in GVCs has no effect on the elimination of gender based wage inequality. Moreover, increased participation in GVCs leads to a decrease in the female labour force participation rate and female employment rate. All these results imply that increased participation in GVCs does not have an overall positive impact on women's social upgrading.

Keywords

Global Value Chains (GVCs), female employment, gender wage gap

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	İ
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	İİ
ETİK BEYAN.....	İİİ
TEŞEKKÜR	İV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLOLAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ULUSLARARASI TİCARET VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	7
1.1 GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ.....	9
1.2 YENİ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ.....	13
1.3 YENİ YENİ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ.....	17
1.4 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	25
1.5 ULUSLARARASI TİCARETİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	38
2.BÖLÜM: ULUSLARARASI TİCARET VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: NİCEL ÇALIŞMALAR.....	43

2.1 ULUSLARARASI TİCARETİN EMEK PİYASASINA ETKİSİ	43
2.1.1 İstihdam	44
2.1.2 Ücretler	50
2.2 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN EMEK PİYASASINA ETKİSİ.....	55
2.2.1 İstihdam	56
2.2.2 Ücretler	56
2.3 ULUSLARASI TİCARETİN TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..	57
2.4 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN EMEK PİYASASINA ETKİSİ.....	68
2.4.1 İstihdam	68
2.4.2. Ücretler	74
2.5 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN EMEK PİYASASINA ETKİSİ.....	76
3. BÖLÜM: KÜRESEL DEĞER ZİCİRLERİNİN KADIN İSTİHDAMI VE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÜLKELER ARASI PANEL VERİ ANALİZİ	103
3.1 ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ VE MODELLERİ	103
3.1.1 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İstihdamına Etkisi: Model 1 ve Model 2.	104
3.1.2 KDZ'ler ile Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücrete Farkına Etkisi: Model (3)	113
3.2 VERİ SETİ VE TAHMİN YÖNTEMİ.....	115
3.2.1 Veri Seti	115
3.2.2 Tahmin Yöntemi	124

3.3 TAHMİN SONUÇLARI	128
3.3.1 KDZ'lere Bütünleşmenin Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkileri (Model 1)..	129
3.3.2 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdamına Etkisi (Model 2)	146
3.3.3 KDZ'lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi (Model 3)	165
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA	179
EK 1 PANEL VERİ SETİNDE KULLANILAN ÜLKELERİN LİSTESİ	215
EK 2 KDZ DEĞİŞKENLERİ KORELASYON MATRİSİ	217
EK 3 ORJİNALLİK RAPORU	218
EK 4 ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	220

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AO	: Aritmetik ortalama
AR-GE	: Araştırma ve geliştirme
DK	: Discroll-Kraay standard hata düzeltmesi
EKK	: En küçük kareler yöntemi
GMM	: Genel momentler metodu
GSYİH	: Gayri safi yurtiçi hasıla
KDZ	: Küresel Değer Zinciri
KDZ-KAT	: Küresel değer zincirine katılım oranı
KDZ-POZ	: Küresel değer zinciri pozisyon endeksi
KDZ-GERİ	: Küresel değer zincirine geri katılım oranı
KDZ-İLERİ	: Küresel değer zincirine ileri katılım oranı
SE	: Sabit etkiler
RE	: Rassal etkiler
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TIVA	: Katma Değer Dış Ticareti
TÜFE	: Tüketici fiyat endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YDY	: Yabancı Doğrudan Yatırım
WIOD	: Dünya Girdi Çıktı Tablosu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1 1800'lerden Bu Yana Ticaret Teorisi Yaklaşımları.....	8
Tablo 2 Uluslararası Ticaret ve KDZ'lerin Kadın İstidamı ve Cinsiyete dayalı Ücret Farkı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Nicel Çalışmalar	91
Tablo 3: KDZ Değişkenlerinin Katsayılarının Kadın İstihdamı Denklemi Tahmininde Beklenen İşaretleri	109
Tablo 4 Değişkenlerin Tanımları, Ölçüm Yöntemleri ve Kaynakları.....	117
Tablo 5 Betimleyici İstatistikler.....	123
Tablo 6 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi.....	130
Tablo 7 KDZ'lere Katılımın Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi	134
Tablo 8 KDZ'lere Katılımın Brüt İhracattaki Yurtiçi Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi.....	137
Tablo 9 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi	140
Tablo 10 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadınların İşgücüne Katılım Oranı Üzerindeki Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi.....	143
Tablo 11 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İşgücü Katılım Oranı Üzerindeki Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi Sonuçları.....	145
Tablo 12 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi	148
Tablo 13 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Analizi Sonuçları	150
Tablo 14 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi	156
Tablo 15 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi Sonuçları	158
Tablo 16 KDZ'lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi	166

Tablo 17 KDZ'lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi- Sistem GMM Panel Veri Analizi.....	168
--	-----

GİRİŞ

Dış ticaretin, tüm dünyada Gayri Safi Milli Hasıladaki (GSMH) payı artmış ve pek çok ülkenin büyümesinde dinamik bir etken olmuştur. İletişim maliyetlerindeki sürekli ve büyük ölçüde yaşanan düşüş ile birlikte dış ticaret, ulaşım mal ve hizmet piyasalarında bütünleşmenin sağlanmasını ve teknolojinin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Bu değişimler uluslararası ticarete yeni eğilimler ortaya çıkarmış ve iş örgütlenmeleri değişmiştir. Küresel Değer Zincirleri (KDZ), bir mal veya hizmetin üretiminin farklı aşamalarının çeşitli ülkelerde gerçekleştirildiği uluslararası üretim ve dağıtım süreçlerini ifade eder. Görevlerde ticaret olarak da tanımlanan KDZ'lerin gelişmesi uzak ekonomileri küresel piyasa ile bütünleştirmiştir.

Son yıllarda dünya ticaretindeki genişleme, KDZ olarak adlandırılan üretimde uluslararası parçalanmanın artmasıyla birlikte gözlemlenmektedir (Akkoyunlu Wigley, Mihçı ve Ataç). Günümüzde, dünya ticareti ve üretim, artan oranda KDZ etrafında yapılmaktadır. KDZ, bir ürünü fikir aşamasından nihai kullanımı ve daha ötesine getiren şirketlerin ve çalışanların yaptığı faaliyetlerin tamamı olarak tanımlanabilir (Gereffi, Fernandez-Stark, 2011).

Genel olarak, değer zinciri tasarım, üretim, pazarlama, dağıtım ve son kullanıcıya destek gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu faaliyetler aynı firmada yapılabileceği gibi, farklı firmalara da bölünebilmektedir. Bu tür işlemlerin birkaç ülkeye yayılması, değer zincirlerine küresel niteliği kazandırmaktadır. Genel olarak, KDZ'de ithal ara malları ile yerel mal ve hizmetleri birleştirerek oluşan ürünler daha sonraki üretim aşamasında ara malı olarak kullanmak üzere ihraç edilmektedir.

KDZ kavramı, esasen mal zinciri hakkında çalışmalar dikkate alındığı takdirde, 1970'lerin sonunda ortaya çıkmaktadır (Bair, 2005). Bu tanımda nihai tüketilebilir malın ortaya çıkmasına yönelik girdiler ve dönüşümler takip edilmektedir. Küresel mal zinciri

kavramından ise ilk kez Gary Gereffi'nin (1994) çalışmasında bahsedilmiştir. Küresel Değer Zinciri tanımına geçiş ise 2000'lerde olmuştur. Teknolojik ilerleme, bilgi transferinin kolaylaşması ve maliyetin azaltılması sonucunda üretim örgütlenmesi değişmiştir.

Küresel üretim, zaman içinde artarak ülkeler arası bölünmüş bir hale gelmiştir. Bu çerçevede, artan şekilde bölünmüş üretim ve ülkelerin spesifik ürünler yerine görev ve fonksiyonlarda uzmanlaşması olmak üzere iki temel değişim olmuştur. Daha önce ticarete konu olmayacağı düşünülen hizmetler (muhasibecilik, finansal, hukuki ve inşaat hizmetleri vb.) küresel ticarete öne çıkan sektörlerden olmuştur. Bu değişimler sadece ürünleri, hizmetleri, finansı ve teknolojiyi değil, aynı zamanda emek piyasasını da etkilemiştir.

Bu nedenle KDZ'lerin emek piyasası üzerinde özellikle de toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında etkilerinin incelenmesi temel öneme sahiptir. OECD üye ülkeleri ortalaması olarak, kadın ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliği, 1995'te %19 iken, 2022'de %11,4'e düşmekle birlikte, hala yüksektir. (OECD,2024h). Ancak, bu ilerlemeye rağmen, cinsiyetle dayalı ücret farkı hâlâ önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmekte ve ücret eşitliğini sağlamak için daha fazla çaba gerektirmektedir. 2023'te, OECD ortalama kadın istihdam oranı (%63,2), OECD ortalama erkek istihdam oranından (%76,9) yaklaşık yüzde 13 puan daha düşüktür (OECD,2024 Ekim). OECD'ye (2024i) göre, kadın işsizlik oranı da OECD ortalaması olarak 15-64 yaş arası 1995'te %9,5 iken 2023'de %4,9 olarak gerçekleşmiştir ve kadın işsizlik oranı 2023'de erkek işsizlik oranının yüzde olarak 0,5 puan daha fazladır (1995'te bu fark %1,6'dır).

Ekonomik yükselme (economic upgrading) ise katma değer süreçlerinde rekabetin ve verimliliğin artmasıyla doğrudan ilişkili bir kavramdır ve KDZ'de yukarıya doğru bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir. Sosyal yükselme (social upgrading) ise istihdam ve reel ücretlerdeki değişimin bir birleşimi olarak tanımlanmaktadır. KDZ'lerin ekonomik yükselme üzerindeki etkilerini ölçen çok sayıda çalışma bulunmakta iken, sosyal yükselme üzerindeki ölçüleri konusundaki çalışmalar henüz sınırlıdır. Bu nedenle,

çalışmanın genel amacı KDZ'lerin kadın emek piyasası üzerindeki etkilerini sosyal yükselme çerçevesinde kadın istihdamı ve ücret eşitsizliği etkileri açısından incelemektir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde inceleneceği gibi dış ticaretin kadın istihdamına etkileri konusunda çok sayıda nicel çalışma bulunmaktadır (Nordas, 2003; Başlevent ve Onaran, 2004; Chen vd, 2011, Wood, 1991; Aguayo-Tellez vd., 2012; Amin, 2016; Bussman, 2009; Cooray, 2012; Maqsood, 2014; Aboohamidi ve Chidmi, 2013; Gray vd. 2006; Günlük-Şenesen ve Şenesen, 2011; Rueda-Cantuche ve Sousa, 2017; Banerjee ve Veeramani, 2015; Saure ve Zoabi, 2011; Kucera ve Milberg, 2020; Chamarbagwala, 2006; Siddiqui, 2009). Söz konusu nicel çalışmaların sonuçları dış ticaretin kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin sektör ve incelenen ülkelerin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Son yıllarda KDZ'lerin ekonomik etkileri uluslararası iktisat teorisi yazınının önemli ilgi alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu çerçevede, KDZ'lerin istihdam üzerindeki etkilerini de incelemeye başladığı görülmektedir. KDZ'nin emek talebi üzerindeki etkisi ikame etkisi veya ölçek etkisi aracılığıyla gerçekleşmektedir. İki ayrı ikame etkisi olup; ilki ithal girdi fiyatlarındaki düşüşten kaynaklanmakta ve firmalar üretimlerini kısmen diğer ülkelere kaydırmaktadır (offshore); bu durumda firmaların KDZ'ye geri bağlantılarla katılması anlamına gelmekte ve dolayısıyla yerel işgücü (ve dolayısıyla yurtiçi kadın istihdamı) için talep düşmektedir. İkinci ikame etkisi ise teknoloji veya verimlilik etkisiyle oluşabilir. Verimlilikte artış, toplam emek talebini düşürebilir. Buna karşılık yazında KDZ'lere katılımın farklı kanallarla yerel ekonomide üretim artışına neden olması olarak tanımlanan ölçek etkisi sonucunda, KDZ'lerin yerel üretimin büyümesine ve dolayısıyla istihdam artışına katkıda bulunabileceği tartışılmaktadır. Sonuç olarak, KDZ'lerin istihdam üzerindeki etkisi verimlilik ve ölçek etkilerinin hangisinin büyük olduğuna bağlı olarak değişmektedir (Oladapo 2022; Taglioni ve Winkler 2016; Marcato ve Baltar 2017).

KDZ ve istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (ABD- Pan, 2020b; Hindistan- Guha-Khasnobis, 2022; Nijerya- Oladapo vd., 2022 Vietnam- Long, 2019; Hindistan- Banga, 2016; Türkiye- Nasser Dine, 2019). Bu

çalışmalarda, ülke bazında KDZ katılımının istihdama etkisine ilişkin farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Gelişmiş lkeler kapsamında KDZ'ye geri katılım oranındaki artışın nitelikli işgücü istihdamını arttırdığı; KDZ'ye ileri katılımın ise düşük nitelikli işgücü üzerinde olumsuz ancak çok düşük bir etkisi bulunduğu görülmektedir (Pan,2020b). Gelişmekte olan ülkeleri inceleyen çalışmalar kapsamında ise, geri bağlantıların istihdama etkisinin olumsuz olduğunu gösteren çalışmalar olduğu gibi (Hindistan- Banga,2016; Guha-Khasnobis, 2022; Long,2019); olumlu bulan çalışmalar da vardır (Nijerya- Oladopa vd., 2022; Türkiye- Nasser Dine,2019). İleri bağlantıların istihdama etkisine ilişkin ise, Hindistan için Banga (2016) bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını, Guha-Khasnobis (2022) ise güçlü ileri bağlantının niteliksiz işgücü için istihdam fırsatları yarattığını gösterirken; Oladopa vd. (2022)-Nijerya, Nasser Dima (2019)-Türkiye ve Long (2019)'da Vietnam için bu etkinin olumsuz olduğunu ortaya koymuştur.

KDZ'lerin kadın istihdamına etkisini konu alan nicel çalışmalar ise henüz gelişme aşamasındadır. KDZ'lerin kadın istihdamı üzerindeki etkileri konusunda yapılmış sınırlı sayıda çalışmanın bir kısmın sektörel düzeyde vaka analizleri (Frederik ve Staritz 2012, Silvander 2013, Mccay,2006 Christian, Evers, Barrientos,2013) oluşurmaktadır. Çalışmanın 2. Bölümünde incelendiği gibi küreselleşmenin değişik ltlerinin kadın istihdamı üzerindeki etkilerini inceleyen nicel çalışmalar bulunmakla birlikte doğrudan KDZ'lere katılım değişkenleri kullanarak kadın istihdamı üzerindeki etkileri inceleyen bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla sadece üç çalışma bulunmaktadır: Pham (2021), Rocha ve Winkler (2019) ve Kalliny ve Zaki (2024)'dir. Bu alışmalar firma düzeyinde veri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. KDZ'lerin kadın istihdamına etkisini araştıran nicel çalışmalar hem sayı açısından sınırlı hem de var olan çalışmalar daha çok firma seviyesinde analizlere dayandığından bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla doğrudan KDZ'lerle btnleşmegstergelerinin kadın istihdamı üzerindeki etkilerini nicel olarak inceleyen ülkeler arası bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, KDZ'ler ile bütünleşmenin kadın istihdamı üzerindeki etkileri konusunda genel çıkarımlar yapmamızı sağlayan ülkeler arası çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu nedenle, bu çalışmada KDZ'ler ile bütünleşmenin kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin ülkeler arası panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, KDZ'lerin kadınlar için emek piyasası etkilerini bütüncül olarak araştırmak amacıyla, KDZ'lerin cinsiyete dayalı ücret farkına etkisi de incelenmesi de çalışmanın bir diğer amacıdır. Çalışmada küresel değer zincirlerinin kadın istihdamına etkileri hem toplam kadın istihdamı düzeyinde hem de sektörel farklılaşmaları görebilmek için tarım, imalat ve hizmet sektörü olmak üzere üç temel sektör için incelenecektir. Bu anlamda, çalışmamız farklı KDZ değişkenleri kullanarak, KDZ'lerin kadın istihdamı üzerindeki hem toplam etkilerini hem de sektör düzeyindeki etkilerini panel veri yöntemiyle inceleyen bildiğimiz kadarıyla ilk çalışma olacaktır. Çalışmanın yazına bir diğer katkısı tahminlerinde brüt ihracatta yer alan yurt içi kadın istihdamı (OECD,2023b) değişkeninin kullanılmasıdır. Bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla bu değişkeni KDZ'lerin kadın istihdamı üzerindeki etkileri çerçevesinde kullanılan başka bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın yazında var olan çalışmalardan diğer bir farklılığı istihdam ve ücret eşitsizliği denklemlerinde KDZ'ler ile bütünleşmenin farklı ölçütlerinin kullanılmasıdır.

KDZ'lerin kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkilerini incelemek amacıyla aşağıda belirtilen üç araştırma sorusu oluşturulmuştur:

Hipotez 1: KDZ'lerle bütünleşme, kadın istihdamını arttırmaktadır.

Hipotez 2: KDZ'lerle bütünleşmenin kadın istihdamına etkisi sektörel düzeyde farklılaşmaktadır.

Hipotez 3: KDZ'lerle bütünleşme cinsiyete dayalı ücret farkını azaltmaktadır.

Söz konusu üç hipotezin sınanması için oluşturulan toplam kadın istihdamı, sektörel kadın istihdamı ve ücret eşitsizliği denklemleri farklı kadın istihdamı göstergeleri ve farklı KDZ değişkenleri için panel veri analiz yöntemleri kullanılarak 2008-2020 dönemi için tahmin edilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, teorik çerçeve oluşturmak amacıyla uluslararası ticaret ve küresel değer zincirlerinin istihdam ve ücretler üzerine etkileri incelenmektedir. Geleneksel dış ticaret teorileri, yeni ticaret teorileri ve yeni yeni ticaret teorileri sınıflaması altında incelenmiştir. Bu bölümde ek olarak, uluslararası ticaretin toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisini ele alan teorik çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, uluslararası ticaret ve KDZ'lerin istihdam ve ücretler üzerindeki etkilerini ele alan nicel çalışmaları konu edinmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak uluslararası ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımın emek piyasasına etkisini emek talebi ve ücretler açısından inceleyen nicel çalışmalar ile toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi açısından ele alan nicel çalışmalar ele alınmıştır. Daha sonra ise, KDZ'lerin genel olarak emek piyasasına etkilerini ve toplumsal cinsiyet perspektifinden istihdam ve ücretler üzerine etkilerini ele alan çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünün amacı, KDZ'lerin kadın istihdamı ve cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği üzerindeki etkilerini ülkeler arası panel veri kullanarak incelemektir. Bu bölümde ilk olarak, KDZ'lerin kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkileri konusunda çalışmanın hipotezleri ve hipotezler çerçevesinde oluşturulan modeller tanıtılacaktır. İkinci olarak model tahminlerinde kullanacağımız değişkenler, bu değişkenlere ait veri setleri ve tahmin yöntemleri açıklanacaktır. Üçüncü olarak ise model tahminlerinin sonuçları temel alınarak oluşturduğumuz hipotezlerin sınamaları yapılacaktır. Diğer bir deyişle, yukarıda belirttiğimiz üç ayrı hipoteze bağlı olarak oluşturulan kadın istihdamı, sektörel kadın istihdamı ve cinsiyete bağlı ücret eşitsizliği denklemleri panel veri sabit etki/rassal etki ve GMM yöntemi kullanılarak 43 ülke ve 2008-2020 dönemini için tahmin edilecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde çalışmanın bulgularının bütünsel bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM ve ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu bölümde uluslararası ticaret ile küresel değer zincirlerinin (KDZ) istihdam ve ücret üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde ilk olarak, farklı uluslararası ticaret teorileri bağlamında uluslararası ticaretin istihdam ve ücretler üzerindeki etkisi incelenecektir. Daha sonra ise KDZ'lerin istihdam ve ücret üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

Uluslararası ticaret teorileri ülke, endüstri ve firma bazlı olarak üç ana grupta incelenebilir (Lapham,2017, s.3). Ülke bazlı grupta yer alan teoriler, Ricardo (1817), Heckscher (1919), Ohlin (1933), Samuelson (1939) ve Vanek'in (1968) araştırmaları üzerine bina edilen geleneksel ticaret teorileridir. Geleneksel ticaret teorilerine göre, dış ticaretin temel nedeni ülkeler arası teknoloji veya faktör donanımlarındaki farklılıklarıdır. Ticaret, tam rekabet, homojen mal ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımları altında endüstriler arasında gerçekleşir.

Yeni Ticaret Teorilerine göre, dış ticaretin temel nedeni firma düzeyinde ölçeğe göre artan getiri ve farklılaştırılmış mallardır. Bu teoriler, geleneksel teorinin ölçeğe göre sabit getiri ve tam rekabet varsayımlarını terk ederek, ölçeğe göre artan getiri ve tekeli rekabet varsayımı altında benzer faktör donanımı ve benzer teknolojiye sahip ülkeler arasındaki endüstri içi ticareti ele almaktadır. Yeni Ticaret Teorilerinde dış ticaret sonucu, mal çeşitliliğinin artması ve ortalama maliyetlerin düşmesiyle firma seviyesinde üretim ölçeği büyümekte ve toplam refah artmaktadır.

Firma bazlı grupta yer alan teoriler ise firmalar arası verimlilik oranlarının farklılıklarına odaklanmaktadır. Söz konusu gruptaki modeller, Melitz'in (2003) çalışmasına dayanmakta ve ölçeğe göre artan getiri ve farklılaştırılmış mal varsayımları altında, teknoloji farklılıkları olan firmalar arasındaki farklılaştırılmış malların ticaretini ele

almaktadır. Bu modellerde dış ticaretin artışı en verimli firmaların büyümesine ve en az verimli firmaların ise endüstriden çıkmasına neden olmakta ve sonuçta dış ticaret ortalama endüstri maliyetini düşürmektedir.

Tablo 1 1800'lerden Bu Yana Ticaret Teorisi Yaklaşımları

Ülke bazlı (1800'lerden 1970'lere kadar)	Endüstri bazlı (1980'lerden 2000'lere kadar)	Firma bazlı (2000'lerden günümüze kadar)
Genel		
Endüstriler	Homojen iki mal sektörü	Farklılaştırılmış tek mal sektörü
Üreticiler		
Teknolojiler	Ölçeğe göre sabit getiri	Ölçeğe göre artan getiri
Teknoloji farklılıkları	Endüstriler arası; Ülkeler arası	Fark yoktur
Piyasa yapısı	Tam rekabet	Tekelci rekabet
Tüketiciler		
Gelir kaynağı	S Sermaye ve emek	Emek
Tercihler		Daha fazla mal çeşitliliği isteği
Temel sonuçlar		
Ticaret türü	Endüstriler arası	Endüstri- içi
Ticaret kazançlarının Kaynakları	Kaynakların endüstriler arası yeniden dağılımı	Daha yüksek üretim ölçeği; Daha fazla mal çeşitliliği isteği; Daha düşük mark-up
Ticaretin toplam verimlilik etkileri	Uygulanmaz	Büyük ölçeğin pozitif etkileri
		Büyük ölçeğin pozitif etkisi ve firmalar arası yeniden dağılım

Kaynak: Lapham,2017, s.3

Bu çerçevede, bu bölümde ilk olarak; geleneksel, yeni ve yeni yeni ticaret teorileri ile söz konusu teorilerin istihdam ve ücrete ilişkin yaklaşımları ele alınacaktır.

1.1 GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ

Uluslararası ticaret alanındaki ilk iktisadi düşünce sistemi, bir ülkenin ihracatı maksimize ederken ithalatı en aza indirgemesini savunan merkantilizmdir. Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda geçerli olan merkantilizme göre, bir ülkedeki gücün ve refahın kaynağı, o ülkenin sahip olduğu değerli madenlerdir (altın ve gümüş); altın ve gümüşü olmayan bir ülke için, hazine kazanmanın tek yolu dış ticarettir (Gomes,1987,s.39). Merkantilistlere göre dış ticaret, bir milletin refahını ve gücünü artırmak için bir araçtır ve dış ticaret dengesi ile döviz kurları değerli madenlerin net akışını belirleyen mekanizmalardır. (Gomes,1987, s.39).

Adam Smith (1776), merkantilist düşünceyi iki açıdan eleştirmiştir: (i) ülkelerin zenginlik kaynağının değerli madenler değil, bir yılda üretilen mal miktarı olduğunu, (ii) ticaret dengesi teorisinin sıfır toplamı olduğu önermesinin geçersiz olduğunu, aksine dış ticaretin pozitif toplamı olduğunu savunmuştur. Smith, dış ticaretin pozitif toplamı olduğundan hareketle, merkantilizmin aksine, müdahaleci dış ticaret yerine serbest dış ticareti savunmuştur.

Smith’in geliştirdiği analiz, mutlak üstünlükler teorisine dayanmaktadır. Emek, tek üretim faktörü olduğundan bir malın fiyatı, o malın üretiminde kullanılan emeğin miktarına bağlıdır. Mutlak üstünlükler teorisine göre, bir ülkenin daha ucuza ürettiği malın üretiminde ihtisaslaşması sonucu tüm ülkelerin refahı artmaktadır.

Smith’in geliştirdiği mutlak üstünlükler teorisi, iki ülkeden birinin birden fazla malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olması ihtimalini ihmal etmekte ve böyle bir durumda dış ticaretin olmayacağını savunmaktadır. Bu yaklaşımdaki eksiklik, sonrasında Ricardo’nun (1817) geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle giderilmiştir.

Karşılaştırmalı üstünlük kavramına dayalı geleneksel dış ticaret teorilerinde, temel analiz birimi ülkelerdir. Dış ticaret kazançları, ülke bazında değerlendirilmekte ve dış ticaret endüstriler arasında gerçekleşmektedir. Ülkeler, teknoloji ya da üretim faktörlerindeki nispi arzdaki farklılıkları nedeniyle dış ticarete başlamaktadır. Ricardo'nun (1817) karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, mutlak üstünlükler teorisinde olduğu gibi emeğin tek üretim faktörü varsayımına dayanmaktadır ve dış ticaret öncesi üretilen malların fiyatı, malların üretiminde kullanılan emek miktarının değerine eşittir. Bir ülke, bir malı diğer ülkeden daha düşük fırsat maliyetinde üretiyorsa, söz konusu malın üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Kaynaklar bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlükler açısından dezavantajlı olduğu endüstrilerden çekilerek başka bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu endüstrilere yeniden tahsis edilmekte ve böylece serbest dış ticaret toplumsal refahı artırmaktadır (Lapham,2017, s.4). Model, ticarete korumacılık araçlarının kaldırılmasıyla oluşan karşılıklı uzmanlaşmayla toplam ekonomik refahın artacağını öngörmektedir.

Ricardo modeline göre, dış ticaretin nedeni ülkeler arası emek verimlilikleri farklılıklarıdır ancak model, ülkeler arası emek verimliliğinin neden farklı olduğuna açıklama getirmemektedir. Ayrıca, gerçek hayatta Ricardo modelinin öngördüğü gibi tam uzmanlaşma gerçekleşmemektedir. Bir ülkenin aynı malı hem ithal hem ihraç ettiği durumlar mevcuttur. Model ayrıca benzer teknolojilere sahip sanayileşmiş ülkeler arasında yapılan ticareti açıklamakta yetersiz kalmıştır. Ricardo modelinin bu eksikliği, Heckscher ve Ohlin'in geliştirdikleri Faktör Donanımı Teorisi'nde (H-O modeli) giderilmiştir.

H-O modeli, iki ülkede iki malın iki homojen üretim faktörü kullanarak üretildiğini varsaymaktadır. Ricardo modelinden farklı olarak, sermaye ikinci üretim faktörü olarak modele dâhil edilmekte ve iki ülke için farklı teknolojiler yerine üretim fonksiyonlarının aynı olduğu kabul edilmektedir. Model, her ülkede sabit emek ve sermaye donanımı, tam istihdam, faktör fiyat oranıyla beraber faktör yoğunluğunun değişmediği, her ülkede teknolojinin ve tercihlerin benzer olduğu, üretimin ölçeğe göre sabit getirisi, tam rekabet, üretim faktörlerinin ülke içinde tam hareketliliği, ülkeler arası hareketliliğinin ise

olmadığı gibi varsayımlarına dayanır. H-O modelinde, faktör donanımlarındaki farklılıklar, karşılaştırmalı üstünlüğü oluşturmaktadır. Buna göre, bir ülkenin bir malın üretiminde maliyet üstünlüğünü belirleyen unsur, ülkenin faktör donanımıdır. Bir ülke, yoğun olarak sahip olduğu üretim faktörünü daha yoğun biçimde kullanan mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde etmekte; başka bir deyişle, o malları daha ucuza üretmektedir. Bu nedenle söz konusu faktörü kullanan alanlarda uzmanlaşmaktadır. Sonuç olarak ülkeler, nispeten bol olan faktörü içeren malları ihraç etmekte; nispeten daha kıt olan faktörü içeren malları ise ithal etmektedir. Ülkede bol olan faktörün sahipleri ticaretten kazanırken, kıt faktörlerin sahipleri ise kaybetmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2003: s.86).

Geleneksel dış ticaret teorisi, tam istihdam varsayımı nedeniyle, istihdamın sektörler arası dağılımına odaklanmaktadır (Shingal,2015). H-O modeli, dış ticaretin istihdamı ithal ikameci sektörlerden çekerek, ihracat odaklı üretime yönlendireceğini, böylece ihracat sektörlerinde üretim ve emek talebinin artacağını ve ithal ikameci sektörlerde de üretim ve emek talebini azaltacağını öngörmektedir (Hoekman ve Winters,2005; Shingal,2015). H-O modelinde, dış ticaret artışı emek fazlasının olduğu fakir ülkelerde emek yoğun mallara yönelik talep artışına neden olmaktadır. Ancak H-O modelinin gelişmekte olan ülkelerde istihdam artışı öngördüğüne yönelik çıkarım, teori çerçevesinde gerçeği yansıtmamaktadır (Lall,2002). Tüm piyasaların dengelendiği ve tam istihdam varsayımına dayanan H-O modelinde, dış ticaretteki artış, istihdamın artmasına değil, emeğin sadece sektörler arasında emek-yoğun faaliyetlere kaymasına neden olmaktadır (Lall, 2002; Shingal, 2015).

Diğer bir ifadeyle, ekonomik faaliyetin seviyesinin, kısa dönemde ticaret politikalarındaki değişiklikler ile ticaret şoklarının yanısıra makroekonomik politikalardan etkilenebileceği kabul edilmekle beraber; emek piyasasında bir aksama olmadığı, tam istihdam varsayımıyla uzun dönemde emek piyasasının temizlendiği ve denge ücret seviyesinin arz ve talep dengesiyle belirlendiği savunulmaktadır (Hoekman ve Winters, 2005, s.2). Bu kapsamda, emek piyasası kurumlarının rollerinin önemine vurgu yapılarak, uzun dönem istihdam veri olarak kabul edilmekte ve istihdamın sektörler

arası dağılımını incelenmektedirler (Hoekman ve Winters, 2005, s.2). Dış ticaret teorilerinin tam istihdam varsayımı sıklıkla eleştirilmiştir. Yapısalcı okul, Say Kanunu'nu reddederek, ticaret ve ticaret politikası şoklarının iş yaratarak ya da yok ederek istihdamı kalıcı olarak etkileyebileceğini savunmaktadır (Shingal 2015; Hoekman ve Winters, 2005). Neoklasik teori genel dengeye uyarılmanın neredeyse anlık olduğunu öne sürerken, yapısalcılar tam uyarılmanın gerçekleşmediği kısa zaman aralıklarına odaklanarak, uyarılma sürecinin, çalışanlar açısından uzun ve zorlu olduğunu hatırlatmaktadır (Hoekman ve Winters, 2005).

Neoklasik modellerde, uzun dönem istihdam ve işsizlik düzeyi, ticaret ve ticaret politikasından ziyade makroekonomik değişkenler ve emek piyasasıyla ilgili kurumlar tarafından belirlenmektedir; bu nedenle dış ticaret politikalarının, emek piyasası reformları olmaksızın, uzun dönemde istihdam üzerinde bir etkisi olması beklenmemektedir (Hoekman ve Winters,2005, s.2).

Tam istihdam varsayımı altında, karşılaştırmalı üstünlüğün temel nedeninin üretim teknolojileri ve faktör donanımlarındaki farklılıklar olduğunu öne süren geleneksel ticaret teorilerinde, dış ticaret serbestisi, istihdamı etkilemese de istihdam edilen işgücünün niteliğini etkileyebilmektedir. Bir ülke, bir faktörde nispi donanıma sahipse, bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç etmektedir. Örneğin bir ülke, nispi olarak nitelikli işgücü donanımına sahipse, üretimi nitelikli işgücü gerektiren malları ihraç etmesi beklenmektedir. H-O modelinin temel önermesi ticaretin, kazanan ve kaybedenleri yaratması ve uyarılmanın, ücretlerdeki değişimle gerçekleşmesidir. Fiyatlardaki değişimi takiben ve dış ticaretin sonucu olarak, nispi olarak bol olan faktörün getirisinde artış olurken, nispi olarak daha kıt olan faktörün getirisi düşmektedir. Bu nedenle dış ticaret, ülke içinde gözlenen eşitsizlikte değişikliklere neden olur. Ancak eşitsizliğin yönü, ülkeler arasındaki nispi faktör donanımlarına bağlıdır (Gonzalez, vd, 2015).

Buna göre, gelişmiş ülkelerde, nitelikli işgücü donanımı görece olarak yüksek olduğundan, nitelikli işgücünün ücretlerinin artacağı, ancak niteliksiz işgücünün ücretlerinin azalacağı böylece ücret eşitsizliğinin artacağı öngörülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, aksine, düşük nitelikli işgücü daha yoğun olduğundan ücretinin artacağı,

yüksek nitelikli işgücünün ücretinin azalacağı ve dolayısıyla ücret eşitsizliğinin azalacağı öngörülür. Bu basit model tahminlerine göre ticaretin gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini artıracığı, gelişmekte olan ülkelerde ise azaltacağı öngörülmektedir (Gonzalez vd, 2015, s.12).

H-O modelinin ticaretin istihdamı ithal ikameci sektörlerden ihracat odaklı üretime yönlendireceği öngörüsü üretim fonksiyonunun homojenliği, homojen mal, endüstriler arası ticaret ve ihtisaslaşma varsayımlarına dayanmaktadır. Ancak gerçek hayatta dış ticaretin çoğu, çok benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasında ya da farklılaştırılmış malların ticareti olarak endüstri içinde gerçekleşmektedir.

Geleneksel ticaret teorileri, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki endüstriler-arası dış ticareti açıklamakla beraber, günümüzde benzer teknoloji ve donanımlara sahip gelişmiş ülkeler arasındaki ve endüstri içi dış ticareti açıklayamamıştır. Böylece, endüstri-içi dış ticareti açıklamak üzere Yeni Ticaret Teorileri geliştirilmiştir.

1.2 YENİ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ

Geleneksel ticaret teorileri, firmaların homojenliği ve endüstriler arasında homojen verimlilik varsayımlarına dayanmaktadır. Ancak karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı geleneksel ticaret modellerinin ticaretteki gelişmeleri açıklamada yetersiz kalmasıyla beraber, 1980'lerde ticaret analiz birimi olarak ülkeler yerine endüstrilere odaklanılmıştır.

Sermayenin bol olduğu bir ülkenin sermaye yoğun malları ihraç ederken emek yoğun malları ithal edeceğini öngören Heckscher-Ohlin Teorisi'ni ampirik açıdan ilk kez, Leontief (1954) ABD ekonomisi için yaptığı çalışma ile test etmiştir. ABD'nin sermaye yoğun malları ithal, emek yoğun malları ise ihraç ettiğini ortaya koyan ve literatürde Leontief paradoksu olarak bilinen bu çalışma, H-O modeli öngörülerinin ampirik sonuçlarla çeliştiğini ortaya koymuştur. Leontief paradoksuyla beraber, 1960'larda yeni fikirler ortaya çıkmış ve sonrasında 1980'lerde ticaret politikasını etkileyen yeni ekonomi politikalarıyla geleneksel ticaret modellerine alternatifler geliştirilmiştir.

Yeni Ticaret Teorileri, Helpman (1981), Krugman (1979) ve Lancaster (1980) tarafından 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında geleneksel teorilerin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki önemli gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalması üzerine geliştirilmiştir. Helpman ve Krugman'a (1985) göre, Yeni Ticaret Teorileri üç önemli gözlemi açıklamak üzere tasarlanmıştır: (i) ticaretin gelire oranı artmıştır, (ii) ticaret, sanayileşmiş ülkeler arasında yoğunlaşmıştır, (iii) sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaret, büyük ölçüde endüstri-içi gerçekleşmektedir (Bergoeing, Kehoe,2001, s.1).

Yeni geliştirilen teoriler, H-O modelinin iki önemli eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Bu eksikliklerden ilki, tam rekabet, üretim fonksiyonlarının özdeşliği, faktör yoğunluklarının geriye dönmemesi ve tercihlerin uluslararası ölçekte benzerliği ile ölçüğe göre sabit getiri gibi gerçekçi olmayan varsayımlardır. İkincisi ise, H-O modellerinin benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasındaki dış ticareti, sanayi mallarındaki dış ticaretin önemli bir kısmının endüstri içinde gerçekleşmesi gibi dünya ekonomisindeki bazı olguları açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Dolayısıyla geleneksel dış ticaret teorileri, benzer faktör donanımı, farklılaştırılmış mal ticareti ve ölçek ekonomilerine dayanan endüstri-içi dış ticaret ile çelişmektedir (Krugman, 1983). Ülke yerine endüstriye odaklanan Yeni Ticaret Teorileri ise endüstri-içi ticareti ele almaktadır.

Yeni Ticaret Teorileriyle beraber, geçerliliği tartışmalı olan tam rekabet ve ölçüğe göre sabit getiri varsayımları terk edilerek, tekelleri rekabet piyasa modelleri ile ölçüğe göre artan getiri varsayımları benimsenmiştir. Ayrıca, geleneksel teorideki karşılaştırmalı üstünlüklere ek olarak, dış ticaretin nedenleri arasına ölçüğe göre artan getiri sonucu uzmanlaşma ile eksik rekabet piyasa yapısı da eklenmektedir (Akkoyunlu,1996). Sonuç olarak Yeni Ticaret Teorileri, ölçüğe göre artan getiri, eksik rekabet ve ürün çeşitliliği varsayımları altında endüstri içi ticareti açıklamayı amaçlamaktadır.

Öte yandan, Yeni Ticaret Teorilerinin geleneksel teorilerden ayrılan diğer bir yönü ise endüstri tanımıdır. Geleneksel dış ticaret teorilerinde bir endüstride yer alan firmaların tamamen homojen mal ürettiği varsayılırken (Grubel-Lloyd,1975), Yeni Ticaret Teorilerine göre farklı üreticilerin mallarının birbirinin tam ikamesi olması (Lancaster, 1980) ve bir endüstrinin homojen malları üreten firmalardan oluşması mümkün değildir

(Krugman,1983). Yeni ticaret modellerinde içsel ölçek ekonomilerinin varsayımı, geleneksel dış ticaret teorisinin tam rekabet varsayımıyla bağdaşmamakta ve büyük firmalara maliyet avantajı sağlayarak eksik rekabet piyasa yapısına yol açmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2003: s.117). İçsel ölçek ekonomilerine ve dolayısıyla eksik rekabete dayalı olarak geliştirilen yeni dış ticaret modellerinin bazılarında mal piyasasında tekelci rekabet olduğu varsayılırken, bazılarında ise oligopolcü rekabet olduğu varsayılmaktadır.

Krugman (1979, 1980), Lancaster (1980) ve Helpman (1981) mal farklılaştırmasına dayanan endüstri içi ticareti tekelci rekabet varsayımı altında açıklamıştır. Tekelci rekabete dayanan dış ticaret teorilerine göre endüstri-içi ticaretin ortaya çıkması, mal farklılaştırması ve ölçeğe göre artan getiri olmak üzere iki temel varsayıma dayanmaktadır. (Helpman,1984, s.355): (i) iki ülkeli bir dünyada, her ülkede mal farklılaştırmasına giden sektörler vardır ve her ülkede ürünün her bir çeşidine yönelik talep mevcuttur. (ii) Farklılaşmış malların her bir çeşidinin üretiminde ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.

Brander ve Krugman (1983) benzer mallara dayanan, Eaton ve Kierzkowski (1982) modelleri ise yatay olarak farklılaştırılmış mallara dayanan oligopol piyasası varsayımı altında endüstri ticareti açıklamıştır. Bu modellerde, eksik rekabet piyasa yapısına odaklanılmaktadır; ölçek ekonomileri ise oligopol yapıya yol açan neden olarak ikincil öneme sahiptir (Akkoyunlu,1996, s.75).

Yeni Ticaret Teorilerinin teknolojik farklılıkları, ölçek ekonomileri ve dışsallıkları hesaba katmasına ve H-O modeline göre daha gerçekçi varsayımlar kullanmasına rağmen, karşılaştırmalı üstünlüğün izleyeceği yolun ve dış ticaretin faktör kullanımını ne yönde değiştireceğinin belirsizliği nedeniyle istihdam için kesin öngörülleri yoktur (Grossman ve Helpman,1990; Lall,2002, s.5). Dış ticaret modellerine, ölçek, dışsallıklar ve tercihlerin dâhil edilmesi, çoklu-denge ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Dış ticaretle birlikte, piyasalar gelişmekte olan ülkelerin düşük teknoloji gerektiren ya da yavaş büyüyen bir faaliyette uzmanlaşacağı düşük büyüme noktasında dengeye gelebileceği gibi; hükümetlerin işgücünün niteliklerini ve ülkedeki yerleşik teknolojiyi güçlendirme

stratejisini uygulamaya geçirdiği durumlarda da daha yüksek bir seviyede dengeye gelebilir. Bu durumda serbest dış ticaretin istihdama etkisi hangi politikanın benimsendiği; yani hangi noktada dengeye gelindiğiyle ilgilidir (Lall, 2002, s.6).

Ricardo modelinin önemli sınırlamalardan biri, ülkeler arası verimlilik farklılıklarının neden kaynaklandığını açıklayamamasıdır. Ticaret ve kurumlar hakkındaki literatür, bu soruya cevap aramış ve genel olarak daha iyi kurumlara sahip ülkelerin daha verimli olmaya eğilimli olduğu sonucuna varmıştır (Donaldson,2017). Bu kapsamda Davidson vd. (1999) çalışmalarında emek piyasası kurumlarına odaklanmıştır. Ticareti emek piyasası müdahaleleriyle (asgari ücret, eşleme, etkin ücretler) birleştiren teorik modellerin istihdama ilişkin net bir öngörüsü yoktur, ancak bu modellere göre işsizlikte geçici bir artış öngörülmektedir. Örneğin Matusz (1994) ticaretin istihdama etkisini, ücret ve iş arama teorilerini ticaret modellerine yerleştirerek ele almıştır. Ücret katılığı olduğunda, dış ticaretin istihdamı artırması ya da azaltması mümkündür (Matusz,1994). Ancak firmaların etkin ücret ödediği tekeli rekabette dış ticaret istihdamı artırmaktadır. (Matusz, 1996.) İş arama modelinin eklendiği dış ticaret modellerinde ise, serbest dış ticaret sonrası işsizliğin artması ya da azalması mümkündür (Davidson, Martin ve Matusz, 1999). Bu çalışmalar karmaşık ve belirsiz sonuçlara ulaşsa da ortak olarak, en azından ticaret reformlarının uzun vadede istihdama olumsuz etkisi olabileceği ihtimali kabul edilmektedir (Hoekman ve Winters,2007).

Geleneksel ticaret modelinde olduğu gibi, yeni ticaret modellerinde geçerli olan endüstrilerdeki firma homojenliği varsayımı, aynı endüstri içindeki firmalar arasındaki verimlilik, sermaye ve nitelik yoğunluğundaki farklılıkları göz ardı etmektedir.

Endüstri içinde firmaların heterojenliğinin de göz önüne alınmasıyla beraber, ticaret literatürünün odağı endüstriler yerine firmalar olmuştur. Müteakip bölümde, dış ticareti firmaların heterojenliğine dayandıran Yeni Yeni Ticaret Teorileri ele alınacak olup, firma davranışlarının istihdam ve ücret üzerindeki etkisine yer verilecektir.

1.3 YENİ YENİ TİCARET TEORİLERİNE GÖRE ULUSLARASI TİCARETİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNE ETKİLERİ

1980'lerin sonundan ve 1990'lardan bu yana firmaların mikro veri setlerinin erişilebilir olmasıyla beraber, endüstrilerdeki üreticilerin önemli ölçüde heterojen olduğu ve firmaların ölçek, verimlilik, sermaye, nitelik yoğunluğu ve ücretler açısından farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Ampirik çalışmalarda da dış ticarete katılımın sistematik olarak, firmaların heterojenliğiyle bağlantılı olup olmadığı araştırılmaya başlanılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda kısıtlı sayıda firmanın ihracat yaptığı, ihracat yapan firmaların ölçek, verimlilik, sermaye ve nitelik yoğunluğu gibi alanlarda farklı özellikleri olduğu anlaşılmıştır.

Mikro veri temelli ampirik çalışmalar, firma heterojenliğine dayanan Yeni Yeni ticaret teorilerinin gelişmesinin önünü açmıştır. Bernard vd.'ye göre (2007) Yeni Ticaret Teorileri (i) ihracatın sadece sınırlı sayıda firma tarafından yapılması, (ii) ihracat yapan firmaların ihracatçı olmayan firmalara oranla "daha iyi" (daha büyük ve daha verimli) olması ve (iii) dış ticaretin endüstrideki toplam verimlilik seviyesini artırması gibi mikro verilerde ortaya çıkan bazı gözlemleri açıklayamamaktadır. Bunun üzerine, öncülüğünü Melitz'in (2003) yaptığı Yeni Yeni Ticaret Teorisi geliştirilmiştir. 2000'lerin başında gelişmeye başlayan Yeni-Yeni Ticaret Teorileriyle, ticarete analiz birimi olarak endüstriden firmaya geçilmiş olup, mikroekonomik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Yeni Yeni Ticaret Teorileri özellikle verimlilik olmak üzere firmaların endüstri içi ve endüstriler arası farklılıklarını da içermektedir. Bu teoriler, firmaların ticaret davranışına odaklanmakta ve ticaret ile verimlilik arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır. Ayrıca geleneksel teorilerin ve Yeni Ticaret Teorilerin aksine firmalar arası verimlilik farklarından ortaya çıkan firma heterojenliği ve sabit piyasaya giriş maliyeti varsayımına dayanmaktadır.

Yeni Yeni Ticaret Teorilerinde firmaların heterojenliği varsayımı altında, ölçeğe göre artan getiri söz konusudur (Melitz,2003, s.1696). İhracatçı firmalar, ihracat yapmayan firmalara göre ölçek olarak daha büyüktür. Yeni Yeni Ticaret teorileri firmaların heterojen olduğu varsayımıyla, bazı firmalar ihracat yaparken, diğerlerinin neden yapmadığını açıklamakta ve sadece verimli firmaların kendi seçimleriyle ihracat yapabildiğini ortaya koymaktadır (Bernard vd.,2007).

Yeni Yeni Ticaret Teorilerinin teorik çerçevesini, Melitz (2003) ve Bernard vd. (2003) oluşturmuştur. Bernard vd. (2003) ve Melitz'in (2003) heterojen firma modellerinde eksik rekabetin olduğu endüstrilerdeki firmalar arası verimlilik ve ölçek gibi farklılıklar dikkate alınmaktadır.

Ticaret modellerine heterojen firmaları dahil eden Melitz (2003) modelinde, tekelci rekabet varsayımı altında firmalar yatay olarak farklılaştırılmış mallar üretmekte ve ihracatın sabit ve değişken maliyetleri nedeniyle yalnızca belli bir verimlilik oranının üstündeki firmalar için ihracat karlı olmaktadır. Verimliliği yüksek olan ve ihracat yapan firmalar artan satışlarla yüksek kazanç sağlamak ve verimli olan ancak ihracat yapmayan firmalar da ihracat piyasasına girmektedir. Dış ticaret engellerinin ortadan kalkmasıyla, daha önce korunan düşük verimli firmalar ise piyasadan çekilmek zorunda kalmakta ve bu firmaların yerini yüksek verimli firmaların artan üretimleri almaktadır. Piyasadan ayrılan firmaların kullandığı kaynaklar daha verimli firmalarca kullanılarak, kaynak dağılımı etkisi ortaya çıkmaktadır. Kaynak dağılımı etkisiyle aynı kaynaklarla daha verimli üretim yapılmakta ve firmaların karı artmaktadır. Bu kapsamda Melitz (2003), dış ticaret serbestisi sonrası toplam verimlilik ve istihdamın arttığını göstermektedir. Heterojen firma varsayımıyla oluşturulan dinamik endüstri modelinde, serbest dış ticaret, endüstri içinde kaynakların yeniden dağılımına; nispeten daha verimsiz firmaların kendi seçimleriyle piyasadan çıkmasına ve yüksek verimli firmaların büyümesine neden olarak, endüstri kompozisyonu değiştirmektedir. Sonuç olarak, yüksek verimli firmaların ihracat piyasasına girmesiyle, toplam endüstri verimliliği artmaktadır.

Bernard vd.'nin (2003) statik Ricardocu heterojen firma modelinde ise, firmalar tekeli rekabette farklılaştırılmış malların üretimi için benzer girdi sepetlerini kullanmaktadır. Dış ticaretin olmadığı durumda, ülkedeki en etkin üretici, belirli bir malı iç piyasaya sağlamaktadır. Ancak uluslararası ticaret ve değişken ticaret maliyetlerinin varlığı halinde, firma, ancak en etkin üreticiyse ve yabancı bir firma daha düşük bir maliyetten sözkonusu malı tedarik etmiyorsa, farklılaştırılmış malı iç piyasaya sağlayabilmektedir. Yerel bir firma malı iç piyasaya sağlıyorsa ve ticaret maliyetleri sonrası yabancı piyasada en düşük maliyetli üreticiyse, ihracata başlamaktadır. Bernard vd. (2003), düşük verimli firmaların başarısız olmasıyla, yüksek verimli fabrikaların genişlemesinin daha olası olacağını ve ticaret maliyetleri düştükçe toplam verimliliğin artacağını ortaya koymaktadır.

Melitz ve Bernard modellerinin öne sürdüğü gibi ihracat veya ithalat yapan ya da yabancı yatırımcılar tarafından kontrol edilen veya yönetilen firmalar, diğer bir deyişle uluslararası bağlantıları olan firmalar, tamamen yerel olan firmalara göre daha büyük ölçekli ve daha verimlidir. Yeni Yeni Ticaret Teorileri, uluslararası ticarete giren firmaların daha verimli ve dolayısıyla performans olarak daha üstün olmalarını ve bu durumun emek piyasasına sonuçlarını firmaların kendi seçimi ve ihracat yoluyla öğrenme olmak üzere iki temel hipotezle açıklamaktadır: (Roberts, Tybout,1997; Clerides, Lach ve Tybout,1998).

(i) Firmaların kendi seçimi hipotezi: Firmalar kendi seçimleri sonucunda ihracata karar vermekte ve sonuçta diğerlerine oranla performansı daha iyi firmalar ihracatçı olmaktadır. Bu hipotez, verimlilik oranlarına dayanmaktadır. Firmalar ihracatın ilave maliyetlerini ve kendi verimlilik oranlarını hesaba katarak ihracat yapmaya karar vermektedir. Melitz'e (2003) göre sabit maliyetlerden ötürü teorik olarak dış ticarete en verimli firmalar yönelmektedir. Ayrıca Bernard vd. (2003) değişken maliyetlerin (piyasa bilgisi, taşımacılık, pazarlama ve reklamcılık gibi) de firmaların kendi seçimlerini etkileyeceğini savunmaktadır.

(ii)İhracat yoluyla öğrenme hipotezi: Bu hipotez, firmaların kendi seçimi hipotezini dışlamaksızın firmaların dış ticarete katıldıktan sonra da performanslarını arttırdığını öne

sürmekte ve ihracat ile verimlilik ilişkisini, ihracat yoluyla öğrenme mekanizmasıyla açıklanmaktadır. Bu mekanizmada, firmalar dış piyasaya girdikten sonra, yeni bilgilere erişerek, verimliliklerini artıran yeni uzmanlıklar kazanmaktadır (De Loecker,2007). Özellikle daha az gelişmiş ülkelerde, dış piyasalardan gelen alıcılar, satın alacakları malların istenilen özelliklere sahip olması için en son tasarım özellikleri ve üretim tekniklerini paylaşma konusunda istekli davranmaktadır (Blalock ve Gertler, 2004). Böylelikle firmalar ihracat esnasında yeni üretim teknolojilerini öğrenmekte veya ihracata giriş sonrası performanslarını üst seviyeye çıkarmaya çalışmaktadır. İhracatla beraber, firmalar daha büyük bir piyasada daha fazla taleple karşılaştıklarından, daha fazla üretim yapmakta ve verimliliğini artırmaktadır (Özcan, 2018; Gharthey, 1993:1145; Bağcı, 2010:2). Yoğun rekabetle karşı karşıya kalan firmalar daha hızlı gelişmek zorunda kaldığından, rekabetin artmasıyla, firmalar üzerinde maliyetleri azaltma ve üretimi artırma baskısı oluşmaktadır (Kunst ve Marin, 1989:701). Bu baskı firmaların daha hızlı yenilik yapmalarına katkı sağlamakta (Holmes ve Schmitz 2001:420; Kunst ve Marin, 1989:701) ve dış ticaret yoluyla öğrenme ve teknoloji transferi, büyümeyi olumlu etkilemektedir. (Gharthey, 1993:1145). İhracatın sonucunda firmaların verimliliği, dış piyasalarda yeni yönetim sistemlerini öğrenme yoluyla artabilmektedir. (Özcan, 2018, Clerides vd., 1998:3 Bağcı, 2010:2). Böylece ihracatın, söz konusu firmaların verimliliklerine katkıda bulunması mümkündür (Clerides vd., 1998:2; Minondo, 2014:3).

Bernard ve Jensen (2004) firma seviyesinde ihracat ve verimlilik arasında pozitif korelasyon olduğunu göstererek, istihdam ve çıktı büyüme oranlarının ihracat firmaları için daha yüksek olduğunu ve istihdamda büyümenin yabancı piyasalara giriş sonrası da arttığını tespit etmiştir.

İhracat yapan firmaların ortak özelliklerini araştıran literatürde, firmaların kendi seçimi ve ihracat yoluyla öğrenme hipotezlerinden hangisinin ağır bastığından bağımsız olarak, temel çıkarım, ihracatçı firmaların ekonomideki diğer firmalardan daha büyük ölçekli ve daha verimli olmasıdır (Shepherd,2013, s.8). Bu çıkarımın emek piyasası için ilk sonucu, büyük ölçekli firmaların daha fazla emek istihdam etmesidir. İhracatçı firmalar diğer firmalara oranla daha yüksek satış oranlarına ulaşmakta ve daha fazla işçi istihdam

etmektedir. Bu nedenle ihracat, daha yüksek emek talebiyle özdeşleşmektedir. Nedensellik bağının kısmen ihracattan istihdama doğru olması, ölçek etkisi ve ihracata hazırlık etkisiyle açıklanabilmektedir (Shepherd,2013, s.9). Ölçek etkisi nedeniyle firmalar, daha fazla malın üretimi için daha fazla emeğe ihtiyaç duymaktadır. Hazırlık etkisi kapsamında ise, firmalar üretim süreçlerini geliştirerek, özellikle diğer ihracatçı firmalarda tecrübe kazananlar dahil olmak üzere daha fazla emek istihdam ederek ihracata hazırlanmaktadır (Iacovone ve Javorcik, 2012, Molina ve Muendler, 2009). Iacovone ve Javorcik (2012), firmaların ihracata başlamadan yaklaşık bir yıl önce, ihracat piyasalarına giriş için bilinçli olarak ürünlerinin kalitelerini yükselttiği hipotezini ampirik olarak test etmiş ve sonuçlarının hipotezle tutarlı olduğunu ortaya koymuştur.

İthalatçı firmaların hiç ithalat yapmayan firmalara göre verimlilik farklarının mevcut olup olmadığına ilişkin veri az olduğundan, ithalat açısından literatür daha sınırlıdır. İhracatçılarda olduğu gibi ara malların ithal eden firmalar da daha verimli olmaya yatkındır (Shepherd,2013). Firmaların kendi seçimi hipotezi ithalat konusunda da geçerlidir ve sadece en verimli firmalar yurtdışından ürünleri edinmek için gereken ilave maliyetleri karşılayabilmektedir. En azından iyi işleyen emek piyasalarında, yüksek verimlilik oranlarının daha yüksek istihdam oranlarına ve daha yüksek ücretleri dönüşmesi beklenmektedir.

Dış ticaretin, emek piyasası sonuçları nitelikli işgücü ve niteliksiz işgücü açısından da teorik olarak öngörülmektedir. Yüksek verimlilik oranlarına sahip firmalar görece olarak nitelikli işgücü yoğun firmalardır. En verimli firmalar, nitelikli işgücü yoğun firmalardır ve firmaların kendi seçimi mekanizması sonucunda, ihracata en verimli firmalar yönelmektedir.

İhracat faaliyetlerinin yüksek teknoloji gerektirmesi ve yüksek teknolojilerin vasıflı işgücünü zorunlu kılması ihracatçı firmaların nitelikli işgücü talebini açıklamaktadır. (Acemoğlu ve Zilibotti, 2001; Lee ve Vivarelli, 2006). Meschi vd. (2011) çalışmalarında gelişmiş ülkelerden ithal edilen girdilerin, firmaların daha nitelikli işgücü talep etmesine neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özetle, teknolojik değişim, nitelikli işgücünün görece talebini artırmaktadır (Harrigan ve Reshef, 2012). Niteliğe-Bağlı Teknolojik Değişim

Hipotezi de yeni teknolojiler ile nitelikli işgücünün tam olarak tamamlayıcı olduğuna dayanmaktadır (Robbins, 2003). Ticaret maliyetlerinde düşüş, bu firmaları büyümeye, daha az verimli firmaları ise küçülmeye yöneltmektedir. Sonuçta dış ticaret ve niteliğe yönelik teknolojik değişim, nitelikli işgücüne yönelik görece talebi artırmaktadır.

Ticaretin neden olduğu teknolojik değişim de nitelikli işgücünü, ihracat yaparak öğrenme mekanizmasıyla etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, nitelikli işgücünün artmasının bir diğer sebebi, makina ve teçhizat ithalatının teknolojik güncelleme ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Meschi ve Vivarelli, 2009). Feenstra ve Hanson (1997), gelişmekte olan ülkelerde ticaretin nitelikli işgücünü arttırmasını farklı bir mekanizma ile açıklamaktadır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere bazı üretim aşamalarını transfer etmesi, nitelikli işgücü ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.

Özetle, Yeni Yeni Ticaret Teorileri, dış ticaretin istihdam üzerindeki etkilerini, mikro temelli modeller aracılığıyla firmalar ve firmaların verimlilik farklarıyla açıklamaktadır. Bu kapsamda öne çıkan iki bulgudan ilki ihracatçı firmaların ihracatçı olmayan firmalara göre daha fazla çalışanı olmasıdır. (Bernard ve Jensen, 1995; Bernard ve Wagner,1997; Melitz, 2003; Bernard, vd., 2007). İkincisi ise, firma düzeyinde ihracat ve nitelikli işgücü arasında pozitif bir ilişkinin gözlemlenmesidir (Bernard, vd., 2007; Bernard vd.2011). Bu iki bulguya yol açan unsurlar ise ihracat yapan firmaların ve doğası gereği ihracatın verimlilik, üretim teknolojisi gibi farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Ücretler kapsamında ise, temel ekonomik teoride piyasa aksaklıkları olmadığı süreçte, işçiler, marjinal ürünlerine göre ücret almakta ve daha verimli işgücüne daha fazla ücret ödenmektedir. Yeni Yeni Ticaret modellerinin temel odağı olan heterojen firmalar arasında, her bir endüstri içinde görece olarak daha az sayıda firma ihracat yapmaktadır. Bunun temel nedeni de firmaların kendi seçimleri ile yalnızca verimliliği yüksek firmaların ihracata yönelebmesidir. İhracat için mal üretimi nitelikli işgücü gerektirdiğinden, ihracatçı firmalar daha fazla emek talep etmekte ve nitelikli işgücüne daha yüksek ücret (ücret primi) ödemektedir (Hallak,2006; Matsuyama, 2007; Verhoogen, 2008). Ayrıca Munch ve Skaksen (2008) ihracat yoğunluğu yüksek olan firmaların daha fazla ücret ödediği ve daha fazla nitelikli işgücü istihdam ettiğini ortaya koymuştur.

İhracatçı firmalar, aynı zamanda ihracat yaparak öğrenme yoluyla performanslarını iyileştirmelerinden ötürü de ihracata giriş sonrası daha yüksek ücret ödemeye ve daha fazla emek istihdam etmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, ihracatçı firmalar ihracatçı olmayan firmalara göre daha büyük ölçekli, daha verimli, daha sermaye-yoğun ve daha nitelikli emek-yoğun olup, daha fazla ücret ödemektedir.

Nicel çalışmalarda, ihracat yapan firmaların daha fazla emek istihdam ettiği ve ihracat yapmayan firmalara göre daha fazla ücret ödediği bulguları mevcuttur. Bu durumu açıklayan çok fazla neden vardır.

Temel nedenlerden birisi, ihraç mallarının üretiminin nitelikli işgücü gerektirmesidir. Brambilla vd. (2011), ihracat ve niteliğe bağlı ücret farkı arasındaki ilişkiyi açıklayan teorileri ele almışlardır. Malların üretimi için niteliksiz emek gerekse bile, ihracatın nitelik yoğun faaliyetleri içermesi ve mallarda yüksek kalite talep edilmesi nedeniyle nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır (Brambilla vd., 2011). Daha çok nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulduğundan, yüksek nitelikli emeğe daha fazla ücret ödenmektedir. İhracat piyasasında mallar için daha yüksek düzeyde fiyat belirlendiğinden, ihracatçılar da istihdam ettikleri nitelikli emeğe ücret primi sağlayabilmektedir. Bu çerçevede, Bernard ve Jensen (1997) düşük ve yüksek nitelikli işçiler arasındaki ücret farkındaki artışın önemli bir kısmının ihracattan kaynakladığı sonucuna ulaşmıştır.

Diğer yandan, ihracat ve niteliğe bağlı ücret farkı, ihracat destinasyonlarıyla da açıklanabilir. (Brambilla vd, 2010) Bu ilişkiyi açıklayan iki mekanizma vardır. İlk mekanizma kapsamında, yüksek gelirli ülkelerin kaliteye daha yüksek değer atfetmesinden ötürü, yüksek gelirli ülkelere yapılan ihracat, malların kalitelerinin artmasına yol açmakta ve kaliteli mal üretimi de yüksek nitelikli işgücü gerektirmektedir (Verhoogen, 2008). İkinci mekanizma olarak ihracat, dağıtım, ulaşım, reklam gibi nitelikli işgücü gerektiren hizmetleri içermektedir (Matsuyama, 2007). Örneğin imalat sektörü gibi bir sektör emek yoğun olsa dahi, ihracatla nitelikli işgücü gerektiren bir faaliyete dönüşmektedir. Ayrıca yüksek gelirli ülkelere ihracat yapan ülkeler yüksek nitelikli işgücü istihdam etmekte ve orta gelirli ülkelere ihracat yapan ya da yerel pazara satış yapan firmalara göre daha fazla ücret ödemektedir (Brambilla vd.,2010).

Yüksek gelirli ülkelere ihracatla ücret arasında pozitif ilişkiyi açıklayan diğer mekanizmalar da mevcuttur (Brambilla vd, 2010: s. 9). Bunlardan biri, verimli firmalar ihracat piyasasına kendi seçimleri doğrultusunda girdiğinden, ihracatın yüksek karla ilişkilendirilmesidir. İhracatçıların daha yüksek kar edebilmesi ve etkin ücretler nedeniyle firmaların yüksek karlarının bir kısmını işgücüyle paylaşabilmesi ücret primini oluşturan diğer bir nedendir. Egger ve Kreickemeiker (2012) ise, girişimciler ve üretim işçilerinden oluşan iki grup arasında, hâlihazırda ücret eşitsizliğinin olduğu ekonomik bir model oluşturmuştur. Bu modelde daha yetkin girişimciler tarafından yönetilen firmalar daha fazla kar etmekte ve üretim işçilerinin girişimcilik yetilerinin iş performansları üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Yine de üretim işçileri grubunda ücretler farklılaşmaktadır. Bunun nedeni firma düzeyinde rantın paylaşılması olup, bu durum yüksek karlı firmalarda, çalışanlara daha yüksek ücret ödenmesine yol açmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımın ücretlere etkisini inceleyen literatüre göre de yabancı mülkiyeti olan firmalar yerel firmalara göre daha fazla ücret ödemektedir (OECD,2008). Ancak bu sonuç, dış ticarete olduğu gibi, işgücünün kompozisyona bağlı olabilir. Doğrudan yabancı yatırımın özellikle nitelikli işgücüne yönelik görece talebi artırması ve böylece görece ücretleri yükseltmesi beklenmektedir (Shepherd, 2013).

Helpman vd. (2012, s.22) ihracatçı ücret priminin, hem daha yüksek ücret ödeyen daha verimli firmaların ihracata yönelik kendi seçimine (firmaların kendi seçimi) hem ihracatçıların piyasaya daha fazla erişimi nedeniyle (ihracat yoluyla öğrenme) ücretlerdeki artışa bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Helpman vd. (2012) firma özellikleri ve ihracat arasındaki ilişkiyi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“Bir tarafta seçim etkisi vardır. Firmaların kendi seçimi etkisiyle, yüksek verimlilik oranlarına sahip firmaların ihracat yapmayı karlı bulması daha yüksek bir ihtimaldir. Diğer taraftan, piyasaya erişim etkisi bulunmaktadır, bu sayede ihracat, daha yüksek istihdam ve daha yüksek ücrete dönüşmektedir. Firmaların yabancı piyasalara ulaşması büyük ölçekli üretimi ve dolayısıyla emek piyasasında daha seçici olmayı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ihracatçılar, ortalama olarak daha yüksek nitelikli işgücü istihdam etmekte ve daha yüksek ücret ödemektedir” (s.22).

Melitz'in (2003) devamı niteliğindeki literatürde, firmaların kendi seçimi ve piyasaya erişim etkileri birbirinden ayrılmamıştır (Helpman vd.,2012, s.22). Helpman vd. (2012) geliştirdiği modelle, ticaretin ücret eşitsizliği üzerindeki etkisinin bu iki etkinin arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu göstermektedir.

Özetle, uluslararası bağlantılar hem ölçek hem de verimlilik etkisini içermektedir ve uluslararası alanda faaliyet gösteren firmalar, diğer firmalara göre daha büyük ölçeklidir, daha fazla satış yapmaktadır ve yerel firmalara göre daha verimlidir (Shepherd,2013:6). Eğer firmalar büyür ve denizaşırı piyasalar da dahil olmak üzere dışarıya daha fazla satış yaparsa, işgücü talebi artacaktır. İşsizliğin fazla olmadığı ve emek piyasasının iyi işlediği ekonomilerde yüksek verimlilik oranlarının yüksek ücretlere dönüşmesi ve işgücünün marjinal ürüne eşdeğer bir ücret alması beklenmektedir.

1.4 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Son yirmi yılda, Küresel Değer Zincirlerinin (KDZ'ler) uzmanlaşma seviyesinin daha yüksek olduğu bir ticaret modeli olarak ortaya çıkışı, uluslararası ticaretin yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Küreselleşme ve istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen yazın büyük ölçüde karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanmakta ve küreselleşmeyi ticarete artış olarak tanımlamaktadır. Ancak bu yaklaşım esasen statik olup, küreselleşme ile yerel imkânlar, büyüme ve rekabet edebilirlik arasındaki dinamikleri göz ardı etmektedir. (Lall,2002). Mal ve hizmetler artık sadece bir ülkede üretilmemekte, küresel üretimin farklı bölümlerinde uzmanlaşan ve farklı ülkelerde yerleşik olan çok sayıda üretici tarafından üretimi mümkün hale gelmiştir (Gonzalez vd., 2015).

KDZ'lerin gelişimi için iki ticari ilişki önem taşımaktadır: (i) ara malların (parça ve bileşenler) ve hizmetlerin ithali ve (ii) nihai mal ve hizmetler dâhil olmak üzere katma değeri yüksek seviyede olan mal ve hizmetlerin ihracı (Shepherd,2013). Dikey uzmanlaşma (Hummels, Ishii ve Yi,2001) ya da görevlerin ticareti (Grossman ve Rossi-Hansberg,2008) olarak da adlandırılan ara malı ticareti, uluslararası ticaretin yaklaşık üçte

ikisini oluşturmaktadır (Johnson ve Noguera, 2012). Bu değişim, teorik olarak bilişim teknolojisi sonucunda iletişim maliyetlerinde oluşan azalmayla açıklanmaktadır. Maliyetlerin düşmesiyle küresel olarak görevlerin de ticareti mümkün hale gelmiştir (Zhang, Meng ve Ma, 2018).

Bu bağlamda, KDZ'lerin ortaya çıkışı ile uluslararası ticaret ve istihdam arasındaki ilişki daha karmaşık hale gelmiştir. KDZ'lerde ithal pek çok ara mal ve hizmetin üretim süreçlerinde kullanılması nedeniyle brüt ihracat verilerinin, katma değeri yansıtmadığı ortaya konmuştur (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD,2013; Mihçı, Akkoyunlu Wigley ve Dalgıç,2016). Bu nedenle bazı sektörlerde yüksek oranda yabancı girdi kullanıldığından, brüt ticaret istihdamla yakından ilişkilendirilmeyebilir (UNCTAD,2013).

İstihdam, brüt ticaretten ziyade ihracattaki katma değere daha duyarlıdır. Bu nedenle üretim süreçlerinin bölünmesinin artmasıyla beraber, KDZ'lerin istihdam etkilerine ilişkin literatür, yalnızca ihracatın toplam talebe etkisine değil, ihracattaki yerel katma değerin boyutuna da odaklanmaktadır. Bu çerçevede katma değer ticareti, ticaret ve istihdam arasındaki ilişkiyi daha karmaşık hale getirmiştir.

Öte yandan, KDZ'ler daha önce kullanılan istihdam ölçümlerini de geçersiz hale getirmiştir. Bir ülkenin dış ticaretiyle bağlantılı işgücü içeriği artık yalnızca ihracattaki yurtiçi işgücü ve ithalatta yabancı işgücü olmak üzere iki türden oluşmamaktadır. KDZ'lerle birlikte ihracattaki yabancı işgücü, ithalattaki yurtiçi işgücü ve bir ülkenin ithalatında yer alan üçüncü ülkede yerleşik işgücü olmak üzere yeni işgücü kategorileri gelişmiştir (Jiang ve Milberg, 2013).

Bu kavramsal tartışmalara rağmen KDZ'lerin istihdam üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı da olsa bir literatür mevcuttur. Literatürün bir kısmı, KDZ'lerin ortaya çıkışıyla hiçbir şeyin değişmediğini, sadece daha ayrıntılı uzmanlaşmayla daha fazla ticarete yol açtığını ve dolayısıyla ticaretle ilgili mevcut önermelerin geçerliliğini savunurken; bir kısmı da KDZ ticaretinin yeni özelliklerine işaret ederek, yeni paradigmalara olan ihtiyaca dikkat çekmektedir (Gonzalez, vd, 2015). Benzer şekilde, KDZ'lerin yeni

özelliklerine dikkat çeken literatürde ise, firmaların heterojenliği ve piyasaya girişteki sabit maliyetler varsayımı üzerine kurulan Yeni-Yeni Ticaret teorilerinin gelişmesi ve KDZ'lerin ortaya çıkışıyla, ticaret ve istihdam ilişkisine yeni boyutlar eklenmiştir (Mihçı, Akkoyunlu Wigley ve Dalgıç,2016).

Yukarda belirtilen ilk yaklaşım, KDZ'lere katılan firmalardaki ortak özelliklerden hareket etmektedir. Bu firmalarda ortak olarak gözlemlenen faaliyetler, ihracat, ithalat ya da yabancı doğrudan yatırım faaliyetleridir (Shepherd,2013). Bu nedenle KDZ'lere katılımın emek piyasası ile ücret eşitsizliği üzerindeki etkisinin dış ticaret ya da yabancı doğrudan yatırım faaliyetlerine katılımı benzer olması beklenmektedir. Örneğin, ihracat firmaları için geçerli dinamikler, hizmetlere ya da mallara yönelik KDZ'lere katılan firmalar için de geçerlidir. Bu kapsamda ihracatçı/ithalatçı bir firma ile ihracat/ithalat yapmayan (tamamen iç piyasaya yönelik çalışan) bir firmanın arasındaki farklardan yola çıkarak, KDZ'lere katılan firmaların ortak özellikleri belirlenebilir ve KDZ'lerin emek piyasasına etkisi incelenebilir.

KDZ'lere katılım da dâhil olmak üzere uluslararasılaşma, bir firma için hem ölçek hem verimlilik etkisini içermektedir. Yeni Yeni Ticaret Teorilerinde de bahsedildiği üzere, ithalat ya da ihracat yapan ya da yabancı yatırımcılar tarafından yönlendirilen firmalar dâhil olmak üzere uluslararası bağlantıları olan firmalar, daha büyük ölçekli olup; daha fazla satış yapmakta ve yerel firmalara göre daha yüksek verimlilik oranına sahip olmaktadır. Yeni Yeni Ticaret teorileri kapsamında, Melitz (2003), dış ticaretle beraber toplam verimlilik ve ticaretin arttığını ortaya koyarken, Bernard ve Jensen (2004) da ihracatçılar için istihdam ve çıktı büyüme oranlarının daha yüksek olduğunu ve yabancı piyasalara giriş sonrası da bu artışın devam ettiği sonucuna ulaşmıştır (Mihçı, Akkoyunlu Wigley ve Dalgıç, 2016). Bu sonuçta (i) firmaların verimliliklerine bağlı olarak kendi seçimleri ve (ii) ihracat esnasında öğrenme hipotezleri etkilidir.

Firmaların kendi seçimleri hipotezine göre, firmalar verimlilik oranları ve ihracata girişin ek maliyetlerine bağlı olarak ihracat yapmaya karar vermektedir. KDZ'lere katılım (ihracat ve "offshoring"), malların özelliklerinin iletilmesi, yurtdışındaki işçilerin eşgüdümü ve izlenmesi, lojistik bir ağın oluşturulması için gerekli olan sabit maliyetler

doğurmaktadır (Melitz 2003; Helpman vd. 2004). Uluslararası ticaret teorilerindeki heterojen firma modellerine göre, firmalar, KDZ'ye katılımdan beklenen karın cari değeri, sabit batık maliyetlerden fazlaysa offshore veya ihracata yönelmektedir. Bu nedenle daha verimli firmaların (tipik olarak daha büyük firmaların) offshore ya da ihracat yapması olasılığı daha yüksektir. İhracat esnasında öğrenme hipotezinde ise, firmalar, ihracat esnasında yeni üretim teknikleri öğrenmekte ya da daha yüksek teknolojik seviyeye geçmektedir. Bu durumun emek piyasasına ilişkin sonuçlarından biri KDZ'ye katılanlar dahil olmak üzere ihracatçı firmaların daha büyük ve daha verimli olmasıdır. Büyük firmalar hem daha fazla satış yapmakta hem daha fazla işgücü istihdam etmektedir. Bu nedenle ihracat gerek ölçek etkisi gerek ihracat piyasasına girmeye hazırlık amacıyla firmaların kalite yükselttiği hazırlık hipotezi nedeniyle daha yüksek emek talebiyle ilişkilendirilmektedir (Shepherd,2013, Iacovone ve Javorcik,2012). Firmalar büyüyüp, yurtdışı piyasalara daha fazla satış yaptığında, emek talebi artmakta ve daha fazla çalışan istihdam etmektedir. Bu durum emek piyasalarının iyi işlediği durumlarda ücret artışına da yol açmaktadır.

Taglioni ve Winkler (2016), KDZ entegrasyonun, verimlilik artışı sağlama potansiyeline sahip olduğunu belirtmekte ve bazı aktarım kanallarıyla (“dinamik verimlilik etkileri”) KDZ katılımının birçok sektörde verimliliği artırabileceğini vurgulamaktadır. Aktarım kanalları arasında, ilk olarak, ileri bağlantılar, KDZ'ye bağlı olarak üretilen ara malların yerel ekonomiye sunulmasıyla aşağı akış sektörlerinde üretim ve verimliliği desteklemektedir. Geri bağlantılar, yerel kaynaklardan yapılan alımların yukarı akış sektörlerinde benzer bir etki oluşturmasını sağlamaktadır. Teknoloji yayımları, KDZ kapsamında gerçekleşen üretim süreçlerinden diğer sektörlerdeki firmaların faydalanmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, nitelikli iş gücüne olan talep ve bu iş gücünün eğitimi vasıtasıyla niteliklerin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Son olarak, KDZ'nin desteklediği altyapı yatırımları ile minimum ölçek gereksinimleri sağlanarak, yerel üretim kapasitesi artırılmaktadır (Taglioni ve Winkler, 2016). Verimlilik etkisi kapsamında, KDZ'ye katılım, firmaların daha verimli üretim süreçlerine, daha iyi teknolojilere ve bilgiye erişimini sağlamakta, bu da yerel firmaların verimliliğini artırmaktadır (Taglioni ve Winkler, 2016). Marcato ve Baltar (2017) da bu durumu, yerel

firmaların teknoloji ve bilgi transferiyle gelişmesi ve küresel standartlara yaklaşması olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu artış, aynı üretim düzeyine ulaşmak için daha az iş gücüne ihtiyaç duyulmasına yol açarak iş gücü talebini sınırlayabilmektedir.

Marcato ve Baltar (2017)'e göre, KDZ'lere geri bağlantılarla katılanlar, yerel tedarikçilerden yüksek kalite veya daha fazla girdi talebi oluşturarak “talep etkisi” yaratmakta ve lider firmalar yerel tedarikçilere bilgi, teknoloji ve finansal destek sağlayarak “destek etkisi” sağlamaktadır. Ayrıca ileri ve geri bağlantılar yoluyla teknoloji yayılımları hızlanarak, tedarikçi sektörlerde verimlilik artmaktadır. KDZ'ye katılım, ülke içinde rekabeti de artırarak (“rekabet etkisi”) hem KDZ katılımcıları hem de katılmayanlar için verimliliği yükseltmektedir. “Gösterim etkisi” kapsamında da KDZ katılımcısı olan veya olmayan yerel firmaların, KDZ firmalarını doğrudan taklit ederek veya tersine mühendislik yoluyla bilgi ve teknoloji yayılımını hızlandırabileceğini gösterir. “Gösterim etkisi”, yerel firmaların üretim süreçleri, iş modelleri veya teknoloji uygulamaları gibi alanlarda KDZ firmalarından öğrenmelerini ve yenilikleri kendi işlerine adapte etmelerini sağlamakta ve bu da verimliliği artırmaktadır. Taglioni ve Winkler (2016) 'ya göre, emek piyasası da bu mekanizmalar etkisiyle KDZ'lerden yararlanmaktadır. Bu kapsamda özellikle üç etkiyi öne çıkarmaktadırlar: (i) Talep etkisi: KDZ'lere katılım, daha yüksek nitelikli işgücü talebiyle ilişkilendirilir; (ii) Eğitim etkisi: KDZ'lere katılan yerel firmaların çok uluslu şirketlerden ya da uluslararası alıcılardan eğitim alması daha olasıdır; (iii) İşgücü devinim etkisi: KDZ'lere katılan firmaların işgücündeki bilgi birikimi diğer yerel firmalara da yayılmaktadır (Taglioni ve Winkler,2016). Ekonomi ve uluslararası ticaret literatüründe dış kaynak kullanımı ve “offshoring” üzerine yapılan son çalışmalardan bazıları, kaynak bulma kararlarının da işgücü piyasası üzerindeki etkisini değerlendirmektedir.

Ölçek etkisi kapsamında ise, KDZ entegrasyonu sayesinde üretim kapasitesi genişleyerek daha fazla iş gücü talebine neden olmaktadır. Taglioni ve Winkler'e (2016) göre, KDZ'ye katılım, yerel üretimin büyümesine ve dolayısıyla istihdam artışına katkıda bulunabilir. KDZ'lerin oluşturduğu asgari ölçek kazanımlarının ülkedeki altyapı ve temel hizmet yatırımlarını teşvik ederek rekabet etkisini güçlendirdiğini belirtmektedir. KDZ'lerin

sağladığı bu ölçek, normalde gerçekleşmeyecek altyapı yatırımlarını harekete geçirirerek, diğer sektörlerde de yerel üretimi canlandırmaktadır. Taglioni ve Winkler, 2016). Marcato ve Baltar (2017), yeni iş fırsatları ve nitelik geliştirme olanakları yarattığından, bu etkiyi sosyal yükselme kapsamında değerlendirmektedir. Benzer şekilde Oladapo'ya (2022) göre de KDZ'nin emek talebi üzerindeki etkisi ikame etkisi veya ölçek etkisi aracılığıyla gerçekleşmektedir. İki ayrı ikame etkisi olup; ilki ithal girdi fiyatlarındaki düşüşten kaynaklanmakta ve firmalar üretimlerini kısmen diğer ülkelere kaydırmaktadır (offshore); bu durum da firmaların KDZ'ye geri bağlantılarla katılması anlamına gelmekte ve dolayısıyla yerel işgücü (ve dolayısıyla yurtiçi kadın istihdamı) için talep düşmektedir. Nicel çalışmalarda hem toplam istihdamda hem kadın istihdamında ülke ve sektörler göre farklı sonuçlar elde edilmiş olsa da, yukarıdaki bilgiler ışığında KDZ'ye geri katılımın artışı, yurtiçi işgücü talebinde (ve kadın istihdamında) düşüşe neden olması beklenebilir. İkinci ikame etkisi ise teknoloji veya verimlilik etkisiyle oluşabilir. Verimlilikte artış, sermaye stoğunun artışı, toplam emek talebini düşürebilir. Bu duruma KDZ'lerle hem geri hem ileri bağlantısı olan firmalarda rastlanmakla birlikte; verimlilik etkisinden kaynaklanmakta olan ölçek etkisi sonucunda artan satışlar toplam emek talebini arttırabilir.

Farole'e (2016) göre ise KDZ entegrasyonunun istihdam etkileri üzerindeki etkileri karmaşıktır. Gelişmekte olan ülkelerde istihdam üzerindeki etkilerini dört ana boyutta değerlendirmektedir: İlk olarak iş sayısı kapsamında, KDZ entegrasyonu iş yaratma potansiyeline sahiptir, ancak bu etki ülkelerin emek-yoğun üretim aşamalarında sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüklere bağlıdır. Özellikle işgücü arzı fazla ve düşük ücretli ülkelerde iş artışı güçlü bir şekilde gözlemlenmiştir. İkinci olarak KDZ işlerinde iş spesifik ücretler, düşük ücret seviyesinin korunmasını gerektirebilir. Üçüncü olarak, KDZ'ler düşük nitelikli ve emek-yoğun işlere yönelik talebi artırarak, gençler, kadınlar ve düşük nitelikli çalışanlar için daha kapsayıcı iş fırsatları sunabilir. Dördüncü olarak, KDZ'lerin yüksek işgücü standartları talep etmesi, daha iyi çalışma koşulları ve verimlilik kazanımları ile "kazan-kazan" bir durum yaratmaktadır (Farole 2016).

KDZ'lere katılım hem ölçek hem verimlilik etkisini aracılığıyla daha fazla iş imkânı yaratırken, diğer bir taraftan küresel olarak işlerin yeniden dağılımına ve özellikle emek yoğun sanayi işlerinin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaymasına neden olmuştur. (Beegle vd. 2012; Banga,2016). Tali hizmetlerin yurtdışına taşınması, işletmenin verimliliğini ve ölçek etkisini artırabilmektedir. Ölçek etkisinin artması ise emek talebinin artmasına yol açar (Amiti vd., 2009, Görg vd.,2016).

Görg (2011)'e göre, KDZ'lerin istihdam üzerindeki olumlu etkisi, görev ticaretinin, “offshoring” yapan firmanın verimliliğini artırarak, satışların yükselmesine yol açmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde “offshoring” aynı zamanda firmaların ara ve nihai malları daha düşük fiyatlarla satışına neden olmakta ve böylece daha ucuz girdiye erişen firmaların faaliyetlerindeki artışla veya reel ücretlerinin arttığını gören nihai tüketicilerin artan talepleriyle istihdam artmaktadır. (IMF, 2013).

Dünya Bankası'na (2020) göre de KDZ'ler ihracatı artırdığından, gelişmekte olan ülkelerde istihdama etkileri olumlu olmuştur. (Dünya Bankası, 2020, s.77). Toplam verimliliklerinin yüksek olmasının yanısıra, gelişmekte olan ülkelerde KDZ'lere katılan firmalar, sermayeye erişim maliyetleri düşük olduğundan daha sermaye yoğun bir yapıya sahiptir. KDZ üretiminin giderek daha sermaye yoğun hale gelmesine ve emek yoğunluğunun azalmasına rağmen, firma düzeyinde verimlilik etkisi, ölçek ve istihdama olumlu yansımaktadır (Dünya Bankası, 2020, s.77). Ölçek etkisiyle, yüksek verimlilik toplam çıktıyı ve istihdamı artırmaktadır. Daha yüksek verimlilikler yeterli ölçeğe ulaştığında, işler üzerindeki toplam etki de olumludur.

KDZ'ye katılım genellikle iş yaratmaya ve daha yüksek istihdama yol açmaktadır (Bamber vd., 2013), ancak ihracatın ithalat içeriği yüksek olduğunda veya KDZ'ye katılım zincirin düşük değerli kısmıyla sınırlı olduğunda veya değerlerin büyük kısmı çok uluslu kuruluşlar tarafından yaratıldığında, KDZ'ye katılımın katma değeri daha düşük olmaktadır. Çok uluslu kuruluşlar işgücünün geliştirilmesine katkıda bulunduğu takdirde, daha fazla değer yaratılmaktadır.

Buna karşılık, Shepherd (2013) KDZ'lerin verimlilik üzerindeki etkisinin net olmasına rağmen, istihdam üzerindeki etkilerinin daha karmaşık olduğunu, toplam istihdam düzeyinin küreselleşmeden çok işgücündeki uzun vadeli büyüme, diğer makroekonomik değişkenler ve işgücü piyasası ile ilgili kurumlar tarafından belirlendiğini öne sürmektedir (Shepherd,2013).

KDZ'lerin ortaya çıkışı aynı zamanda işlerin küresel olarak yeniden dağılımına yol açmış; özellikle emek-yoğun imalat işleri gelişmiş ekonomilerden düşük ücretli gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır. KDZ'de yurtdışına taşınan belirli üretim aşamaları (“offshoring”), tipik olarak daha emek yoğun süreçleri içerdiğinden, offshore yapan ülke içinde “offshore”a taşınan işlerdeki istihdamı azaltmaktadır. Ancak “offshoring”, kalan faaliyetlerin verimliliğini ve rekabet gücünü artırdığından istihdam artışına yol açarak, oluşan iş kayıplarını telafi edebilir. Bu süreç, toplam istihdam seviyesini değiştirmezken, yeni yaratılan işler için aranan vasıflar daha nitelikli olduğundan, işgücü kompozisyonunu değiştirmektedir. Sonuç olarak, bu durumdan düşük nitelikli ya da niteliksiz işgücünün daha fazla etkilenmesi beklenmektedir.

Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü endüstriler yerine işlere göre yeniden tanımlandığında, KDZ, ülke içinde farklı sektörler arasında da işlerin yeniden dağılımına neden olmaktadır (Grossman ve Rossi-Hansberg,2008). Söz konusu yeniden dağılım, belirli işçi grupları için kısa dönemli işsizliğe neden olabilir (Shingal,2015). Ülkeler arasında ve ülke içinde işlerin yeniden dağılımı zaman aldığından, düşük nitelikli ya da niteliksiz işgücünün, özellikle kısa vadede uyarılma maliyetleriyle karşı karşıya kalabilmesi mümkündür. Ayrıca emek piyasasındaki aksaklıkların da yeniden dağılım sürecinde kısa vadede işsizliğe yol açması beklenebilir. Düşük gelirli ülkelere yönelik “offshoring” faaliyetlerdeki artış, gelişmiş ülkelerdeki bazı meslekler için kısa vadeli işsizliği yükseltebilir ancak bu etki ekonomik olarak çok küçüktür. Düşük nitelikli çalışanlar ve daha az karmaşık işlerde uzmanlaşanlar için, “offshoring”in olumsuz istihdam etkisi daha güçlüdür (IMF, 2013).

KDZ'ye katılımın emek piyasasını etkilediği kanallardan biri nitelikli işgücüne yönelik görece taleptir. KDZ'de yer alan farklı faaliyetlerin bir kısmı AR-GE gibi nitelikli

işgücünün yoğun olduğu faaliyetlerken, bir kısmı da birleştirme gibi niteliksiz işgücünün yoğun olduğu faaliyetlerdir. Bu nedenle, bir ülkede KDZ'nin emek piyasasına olan etkisi KDZ'nin hangi aşamasının ülkede geliştiğine bağlı olarak değişir. Barrientos vd. (2011) KDZ'lerin faaliyetlere ayrıştırılarak, nitelik kompozisyonlarının incelenmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada nitelikli ve niteliksiz işgücünün farklı oranda birlikte kullanıldığı farklı sektörlerdeki beş ayrı KDZ ele alınmıştır. Bir ülkenin hanehalkı düzeyinde temel üretim kısmına dahil olunan tarım KDZ'sine katılımın emek piyasası etkileriyle, bilgi-yoğun faaliyetleri içeren offshore hizmetleri KDZ'sine katılımdan farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bir ülkede, KDZ'nin nitelik yoğun aşaması gelişmişse, nitelikli işgücüne artan talep artmakta ve nitelikli işgücü daha yüksek ücretlerle bu durumdan daha kazançlı çıkmaktadır. Bu durumda düşük nitelikli emek ya olduğu gibi kalmakta ya da görece talep kayması güçlüyse daha kötü duruma gelmektedir.

Benzer şekilde, De Backer'a (2011) göre, KDZ'lerin toplam istihdama etkisi azken işgücü kompozisyonundaki etkisi (kazananlar ve kaybedenler) daha geniştir. Bununla beraber görev ticareti, verimliliği artırırken, teknolojik değişime benzer olarak sektörler ve firmalar arası kaymalara neden olur. Ancak bu kaymalar, beklenildiği gibi büyük iş kayıplarına yol açmaz (De Backer 2011; OECD,2011).

Sonuç olarak, literatürün bir kısmı, KDZ'lerin ülkeler arasında ve ülke içinde görevlerin yeniden dağıtılması yoluyla toplam ve uzun vadeli istihdamı artırdığı sonucuna ulaşmaktadır (Shingal,2015). KDZ'ler daha fazla istihdam olanağı, daha fazla kazanç ve daha iyi çalışma koşulları yaratabilir (Shingal,2015). Ancak KDZ'lerin emek piyasasına olan faydaları firmanın değer zincirindeki konumuna bağlı olup, nitelikli-niteliksiz işgücü ayrımını keskinleştirebileceği de ortaya çıkan diğer bir sonuçtur.

Shepherd'a (2013) göre, literatürde istihdam konusunda farklı öngörülerde bulunulsa da, artan küreselleşmeyle beraber KDZ'ye katılımın artmasıyla işgücü kompozisyonunu değiştirdiği öngörüsü ortaktır.

1980'lerden bu yana KDZ'lerin genişlemesi, bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ülke içi gelir eşitsizliğinde önemli bir artışla aynı zamana denk gelmiştir (IMF,2013) . Bu

eş-zamanlı gelişmeden yola çıkarak, genel olarak dış ticaretin ve özellikle KDZ'lerin gelir dağılımı üzerinde uzun vadeli etkisi hakkında çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir. Ara malı ticareti ve “offshoring” farklı faktör türlerinin (örneğin emekte nitelikli ve niteliksiz işgücü) belli bir ekonomi ya da toplumla sınırlı olduğu varsayımını ortadan kaldırmaktadır. Eğer bir ara malı ya da makine ithal edilebiliyorsa veya bir görev “offshore”a taşınabiliyorsa, bu durum üreticilerin uluslararası kaynaklara erişimi olduğunu göstermektedir (Baldwin ve Robet Nicaud, 2010). Daha yakın tarihli çalışmalarda, görevlerdeki ara ticareti ve “offshoring” göz önüne alınarak, ticaret ve eşitsizlik arasındaki ilişki farklı bir açıdan incelenmeye başlanmıştır.

Literatürdeki önemli sayıda çalışma, nitelik yanlı teknolojik değişimin ülke içi eşitsizliğin büyümesinde önemli bir faktör olduğu konusunda uzlaşmıştır (Katz ve Autor, 1999; IMF, 2007). KDZ'lere katılan pek çok firma, teknolojik olarak ilerlemekte ve bu durumda KDZ'lere katılım nitelikli işgücünün görece ücretlerinin artmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde KDZ'ye katılım, ölçek ve verimlilik etkisiyle beraber, daha iyi emek piyasası sonuçlarıyla ilişkilendirilmektedir (Shepherd, 2013:19). Ancak, KDZ'ye katılımın montaj ticaretinde (assembly trade) emek piyasasına etkileri daha karışıktır ve KDZ'ye katılan firmalar her zaman yüksek ücret ödemez (Shepherd, 2013:). Bu nedenle Shepherd (2013) “Düşük nitelikli işgücünün çalışma koşullarında genel olarak iyileşme olması beklenmekle birlikte, yüksek oranda vakaya bağlıdır.” (Shepherd, 2013:2) sonucuna ulaşmaktadır.

Bununla birlikte, bazı çalışmalar da “offshoring”in de eşitsizliğe katkıda bulunan olası bir faktör olduğuna işaret etmektedir (Pavcnik, 2011).

Feenstra ve Hanson'ın (1996,1997,1999,2016) geliştirdikleri modele göre, “offshoring” hem bazı görevleri “offshoring”e taşıyan ülkede hem bu görevleri alan ülkede nitelikli işgücüne görece talebi artırmaktadır. Böylelikle görece ücret ve nitelikli işgücünün görece istihdamı her iki ülkede artmaktadır. Buradan yola çıkarak, “offshoring”in, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yüksek nitelikli işçilere yönelik nispi talebi artırarak eşitsizliği etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Gelişmiş ülkelerde işleri kolaylıkla düşük ücretli ülkelere (offshore) taşınanlar için iş fırsatları azaldığından, “offshoring”den olumsuz olarak en fazla etkilenen işgücü rutin işleri yapanlardır. (Ebenstein vd., 2009). Ayrıca “offshoring” sayesinde, faaliyetlerini offshore’a taşıyan firmalar, işçilerin ücretlerini yerel kaynak kullanan firmalardaki işçilere oranla artırmaktadır (Amiti ve Davis, 2012; Hummels ve diğerleri, 2011, IMF,2013).

Grossman ve Rossi-Hansberg (2008), görevlerde ticaret modeli geliştirerek, belirli bir faktör tarafından gerçekleştirilen görevlerin “offshore”a taşınma maliyetlerindeki düşüş nedeniyle, “offshoring”i pozitif teknolojik değişime benzer bir değişim olarak ele almaktadır. Diğer bir deyişle, niteliksiz görevlerin “offshoring” maliyetlerindeki düşüş, tüm faktörler için kazanca yol açmaktadır. Grossman and Rossi-Hansberg (2008), “offshoring”in etkisini verimlilik etkisi, nispi fiyat etkisi ve emek arzı etkisi olmak üzere üçe ayırmaktadır. Buna göre “offshoring” maliyeti azaldığında, firma ya “offshoring”e başlamakta ya da mevcut “offshoring” faaliyetini artırmaktadır. “Offshoring”le yerelde niteliksiz işgücünün daha önce yaptığı işleri yapamaz hale gelmesiyle, emek arzındaki artışa benzer bir emek arzı etkisi oluşmaktadır. “Offshoring” maliyetleri ise, ticaret haddindeki dengeyi değiştirerek, niteliksiz işgücünün kullanıldığı malların fiyatlarını düşürmektedir. Böylelikle nispi fiyat ve emek arzı etkileriyle düşük nitelikli işgücünün ücreti üzerinde aşağıya doğru bir baskı oluşmaktadır. Diğer taraftan, ucuzlaşan “offshoring”, firmaları daha verimli hale getirmekte ve işçileri verimsiz işlerden uzaklaştırarak, daha fazla uzmanlaşmayla düşük nitelikli emeğin verimliliğini artırmaktadır. Diğer bir deyişle, “offshoring” beklentileri arttığında firmaların elde ettiği maliyet tasarruflarından dolayı verimlilik etkisiyle nitelikli işgücünün yoğun olduğu ülkelerde niteliksiz işgücü daha verimli hale gelmektedir. Verimlilik etkisiyle düşük nitelikli işgücüne yönelik göreceli talep ve dolayısıyla ücretler artmaktadır. Sonuç olarak ücretler üzerinde pozitif yönlü verimlilik ve emek talebi etkisi, negatif emek arzı ve ticaret haddinin iyileşmesiyle oluşan nispi fiyat etkisine baskın gelmektedir (Gonzales vd.,2015) Böylece düşük nitelikli emeğin ücretlerinin yüksek nitelikli işgücünün ücretlerinden daha hızlı artmasıyla iki işgücü türü arasındaki ücret eşitsizliği azalır.

Bu çerçevede niteliksiz görevlerin “offshoring” maliyetlerinin düşmesi geleneksel Heckscher Ohlin Samuelson modelinin öngördüğü gibi zorunlu olarak niteliksiz işgücünün ücretinde azalmaya yol açmaz; verimlilik etkisinin, emek arzı ve nispi fiyat etkisine etkisine baskın geldiği durumlarda düşük nitelikli ücret artabilir (Gonzales vd.,2015).

Gonzalez vd.’ye (2015) göre, Grossman ve Rossi-Hansberg’in (2008) ücret eşitsizliğinin azalması öngörüsü yalnızca düşük nitelikli görevlerin “offshore”a taşındığı durumlarda gerçekleşebilir. Yüksek nitelikli işler “offshoring”e taşındığında, yüksek nitelikli işgücünün verimliliği ve dolayısıyla ücreti artarak; iki işgücü türü arasındaki ücret eşitsizliği artmaktadır (Gonzalez, vd, 2015). Bu nedenle Grossman ve Rossi-Hansberg’in (2008) her görevde sadece bir tür emek kullanıldığını varsayımı altında, iki sürekli görevle üretilen iki nihai malla oluşturdukları tam rekabet modelinin eşitsizlikle ilgili öngörülere belirsizdir ve offshore yapılan görevin türüne ve verimlilik etkisinin diğer etkilere göre baskın olup olmadığına bağlıdır. Bu çerçevede ücret eşitsizliğinde “offshoring”in doğası da önem taşımaktadır (Gonzalez vd, 2015).

Gonzalez vd.’ye (2015) göre, KDZ’ye katılımının türü de ücret eşitsizliğine etkisi açısından önem taşımaktadır. Niteliksiz işgücünde “offshoring” daha yaygın olduğundan, çoğunlukla geriye doğru eklemlenme ücret eşitsizliğini azaltmaktadır. Örneğin ihracattaki yabancı katma değer içeriğiyle ölçülen KDZ’ye geriye doğru katılım ne kadar yüksek olursa, işgücünde daha az ücret eşitsizliği beklenmektedir (Gonzalez, vd, 2015). “Offshoring” faaliyetinin alıcısı (ileriye doğru eklemlenme) bulunduğu durumlarda ise, eklemlenmenin doğası önemlidir (Gonzalez vd,2015:9). Alınan niteliksiz bir görevse, emeği arttıran verimlilik etkisiyle niteliksiz işgücünün ücretleri yükselmekte ve böylelikle ücret eşitsizliğini azalmaktadır. Tersisi durumda da ücret eşitsizliği artar.

Zhu ve Trefler (2005) ise, Grossman ve Rossi-Hansberg’den (2008) farklı olarak, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde offshoringin daha fazla eşitsizliğe yol açtığını göstermektedir. Çalışmada niteliksiz işgücünün yoğun olduğu görevlerin gelişmekte olan ülkelere taşınmasının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde nitelik primini

artıracağı ortaya konmaktadır. Bunun nedeni de gelişmekte olan ülkelerde, niteliksiz işgücü-yoğun görevlerin nispeten nitelikli bir görev haline gelmesidir.

Yüksek gelirli ülkelerle yapılan ticaretin gelişmekte olan ülkelerdeki gelir dağılımını kötüleştirdiğini ve bu etkinin nedeninin nitelikli işgücü lehine olan teknolojik değişim olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Meschi ve Vivarelli,2009). Bu çıkarım Heckscher Ohlin Samuelson modelinin öngörülerine aykırı olsa da, gelişmekte olan ülkeler için benzer etkiyi tespit eden Zhu ve Trefler'in (2005) bulgularını desteklemektedir.

Gonzales vd.'ye (2015) göre, bahsekonu çalışmalar her ne kadar çelişkili sonuçlara varsa da, ortak olan noktaları offshore'un teknolojik gelişime benzer olması ve dolayısıyla doğrudan bir verimlilik etkisi oluşturması ile yalnızca düşük nitelikli görevlerin offshore'a taşınabileceği yönündeki geleneksel düşüncenin geçerli olmadığıdır.

Autor,Levy ve Murnane (2003) analizlerinde sınırlı ve iyi tanımlanmış bir dizi bilişsel ve manuel faaliyetleri rutin işler, problem çözme ve karmaşık iletişim faaliyetleri ise rutin olmayan işler olarak tanımlar. Bilişim sermayesi, rutin işleri yapan çalışanları ikame ederken, rutin olmayan çalışanlar açısından ise tamamlayıcı niteliğindedir. Analizleri 1960-1998 arasındaki görevlerdeki kompozisyon değişimini açıklamaktadır.

Blinder ve Krueger (2009) ise, işlerin yurtdışından yerine getirilmesi yeteneği olarak tanımladıkları "offshore"a taşınabilirlik ("offshorability") kavramını ortaya çıkarmış ve buna ilişkin pek çok ölçüt geliştirmiştir. Her ne kadar yönü belirsiz olsa da, ücret eşitsizliğine ilişkin değişikliklerde "offshore"a taşınabilirliğin önemli olduğunu öne çıkaran çalışmalar (Autor vd., 2003; Blinder, 2006; Blinder ve Krueger, 2009) mevcuttur. Ancak bu kavramın soyutluğu, ölçülmesinin zorluğu ve "offshore"a taşınan görevlerin genelde yüksek ve düşük nitelikli emeğin heterojen bir karışımı olması, "offshore"un getiriler ve dolayısıyla ücret eşitsizliği üzerindeki etkilerinin teorik olarak tahmin edilemez olması, ampirik çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Tüm bu çalışmaların sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, KDZ’lerde ticaret ve ücretler arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu ve çoğunlukla incelenen koşullara özel olduğu değerlendirilmektedir. Özetle, KDZ’ye katılımın artmasının ücret eşitsizliğine etkisi çok taraflıdır ve H-O-S modelinin hala önemli öngörülleri olsa da, bölünme (eklemlenme) çok yaygınsa, önemli olan “offshore”a taşınan görevlerdeki emeğin hangi oranlarda düşük ve yüksek nitelikli emekten oluştuğudur. Mevcut literatürdeki çalışmalar, farklı etkiler öngördüğünden, KDZ’lerin ücret eşitsizliğine etkisi tamamen ampirik bir soruya dönüşmektedir (Gonzales vd., 2018: s.14).

Yukarıda konu edilen çalışmalarda, küreselleşmenin etkisinin kazananlar ve kaybedenler yarattığı yönünde teorik bir çerçeve sunulmuş ve özellikle etkilenen iş türleri ve niteliklere odaklanılmıştır. Küreselleşmeyle beraber artan KDZ’lerin özellikle kadınların istihdamı ve kadın-erkek ücret eşitsizliği açısından etkileri hakkında çalışmalar oldukça kısıtlı kalmıştır. Ancak bu çalışmada mevcut teorik çerçevelerden yola çıkarak KDZ’lerle beraber artan ticaretin kadınların istihdamı ve kadın-erkek ücret eşitsizliğine etkisi araştırılacaktır.

1.5 ULUSLARARASI TİCARETİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Uluslararası ticaretin emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet dinamiklerine etkisi talep yönünde üç farklı mekanizma aracılığıyla açıklanmaktadır (Gaddis ve Pieters,2014). İlk iki mekanizma, dış ticaret kaynaklı rekabet gücüyle ilintilidir.

Bu kapsamda ilk olarak, dış ticaret kaynaklı artan rekabetin, istihdam ve ücretlerdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği için potansiyel olarak önemli kaynaklardan biri olan, Becker’in (1957) geliştirdiği Duygusal Ayrımcılık Teorisinin öngördüğü bir gruba karşı kişisel önyargı ve duygusal tercih biçiminde gerçekleşen duygusal ayrımcılığı azaltması beklenmektedir (Gaddis ve Pieters,2014). Bazı işverenler, kadınlar aynı niteliklere sahip olsa dahi, erkek çalışan istihdam etmeyi tercih etmektedir. Kadınlara erkeklere göre ortalama olarak daha düşük ücret ödendiği de düşünülürse, işverenler, kadın istihdamıyla

maliyetlerini azaltabilecekken dahi, bunu yapmamaktadır. Bu nedenle Pieters'a göre (2018) ayrımcılık maliyetlidir. Rekabetçi bir piyasada, ayrımcılık yapmayan firma karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak, ayrımcı olan firmaların piyasadandan çıkmasına neden olacaktır (Pieters,2018).

İkinci olarak ithal girdilere erişim ve gelişen ihracat fırsatlarıyla beraber rekabetin de artması, teknolojik değişime yol açabilmektedir (Gaddis ve Pieters,2014) . Teknolojik değişim nitelik yanlıysa, ve kadınlar ile erkeklerin eğitim seviyeleri farklıysa, bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artmasıyla sonuçlanabilir (Wood 1991, Acemoğlu, 2003).

Üçüncü olarak, işgücünün sektörel olarak yeniden dağılımı, genellikle sektörler arası faktör yoğunluklarının farklılaşmasıyla ilişkilendirilmektedir. Geleneksel H-O ticaret teorisine göre dış ticaret, üretimde yapısal bir değişime yol açmakta ve üretim faktörlerinin ithal ikameci sektörlerden karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu ihracat sektörlerine doğru yeniden dağılımına neden olmaktadır. Galor ve Weil (1996) ve Saure ve Zoabi'nin (2014) geliştirdiği modellerde olduğu gibi kadın işgücü ile erkek işgücü eksik ikameyse, sektörel olarak üretim faktörlerinin yeniden dağılımının toplumsal cinsiyet açısından sonuçları olacaktır. Tam ikame olsalar dahi, kadınların belirli sektörlerle girmesinde engeller varsa, üretimin yapısındaki sektörel değişimlerin de toplumsal cinsiyet açısından sonuçları olacaktır. Dünya Bankası'na (2011) göre, neredeyse tüm ülkelerde kadınlar belli mesleklerde ve ekonominin belli sektörlerinde kümelenmiştir. Bu tür bir cinsiyet ayrımı durumunda, bir ülkenin kadın çalışanların yoğun olduğu sektörde görece karşılaştırmalı üstünlüğü varsa, dış ticaret kadınlar için emek piyasası sonuçlarını iyileştirebilir.

H-O modeli doğrultusunda, kadınların erkeklere göre düşük nitelikli olduğu gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret kadınlara yönelik fırsatlar yaratmaktadır (Fazlıoğlu ve Dikilitaş,2021). Bu durum H-O modelinden hareketle, uluslararası ticarete başlayan ülkelerin, görece olarak faktör donanımlarının olduğu alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması ve donanımlarının yüksek olduğu faktörün yoğunlukla kullanıldığı sektörde uzmanlaşmasıyla açıklanabilir. Sonuç olarak, söz konusu üretim faktörüne yönelik talep

artmaktadır. Ayrıca, firmalar ihracat piyasalarında mutlak maliyetler temelinde rekabet ettiklerinden ve kadın çalışanların maliyeti erkeklere göre düşük olduğundan, dış ticaret kaynaklı rekabetle beraber, firmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yararlanarak, daha fazla kadın istihdam etmektedir (Rocha ve Winker,2019; Fazlıoğlu ve Dikilitaş, 2021) Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın kadınlaşmasına yönelik yapılan emek talebi açıklamalarına göre, düşük nitelikli işgücü kullanan emek yoğun endüstrilerde kadın çalışanların karşılaştırmalı ve mutlak maliyet avantajları vardır (Özler,2000).

KDZ'ler düşük nitelikli ve emek-yoğun işlere yönelik talebi artırarak, gençler, kadınlar ve düşük nitelikli çalışanlar için daha kapsayıcı iş fırsatları sunabilmektedir (Farole,2016)

Arz yönlü açıklamalar ise, iş çevrimi üzerindeki ek işçi etkisini temel almaktadır. Buna göre, dış ticaret, ekonominin değişen üretim yapıları nedeniyle erkek işgücünün gelirinde düşüşe yol açması durumunda, kadınların özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelir etkisi yoluyla işgücü arzını artırabilir.

Kadınlar genellikle mesleki ayrımcılığa maruz kalmakta, bu durum kadınların ücretlerinin suni olarak düşük kalmasına neden olmakta ve özellikle emek yoğun ihracat sektörlerinde ülkenin rekabet avantajını artıran "çarpık" bir faktör olarak işlev görebilmektedir (Busse ve Spielmann, 2006; Staritz, 2013). Bu durum, kadınların düşük ücretli ve genellikle az vasıf gerektiren işlerde yoğunlaşmasına yol açarak, KDZ'lerle bütünleşmenin kadın iş gücü üzerindeki etkilerini sınırlayabilir. Emek yoğun sektörlerde kadınlar için iş fırsatları artsa da ücret artışları sınırlı kalabilir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesine katkı sağlayabilir.

KDZ'lerin ölçek ve verimlilik etkileri, kadın istihdamını çeşitli yollarla etkileyebilir:

Verimlilik etkisi kapsamında, KDZ'ye katılan firmaların daha yüksek verimlilik düzeyine ulaşması, aynı üretim hacmine daha az iş gücü ile ulaşabilme imkanı sağlamaktadır. Bu durum, özellikle düşük nitelikli işgücünün daha az talep görmesine yol açabilir. Ancak, KDZ'ye katılım sonucunda işgücü verimliliği artarken, nitelikli iş gücüne olan talep artabilir. Dolayısıyla, verimlilik artışları kadın istihdamını etkileyebilir; Kadınların

eğitim ve nitelik seviyeleri yüksekse, yeni iş fırsatlarından yararlanabilirler (Taglioni ve Winkler, 2016; Marcato ve Baltar, 2017).

Ölçek etkisi kapsamında KDZ'lerle bütünleşme, üretim hacmini genişletebilir ve böylece iş gücü talebini artırabilir. Bu genişleme, düşük nitelikli iş gücüne talebi artırarak kadınlar için yeni istihdam fırsatları yaratabilir. Özellikle imalat ve tekstil gibi emek-yoğun sektörlerde KDZ'ye katılım, kadınlar için daha fazla iş olanağı sunmakta ve işgücü piyasasında daha görünür hale gelmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, bu genişleme etkisi, genç, düşük nitelikli kadın işçiler için daha fazla fırsat sunabilir (Kucera ve Tejani, 2014).

Toplumsal cinsiyet ve iş koşulları kapsamında, KDZ'lerin yüksek işgücü standartlarını gerektirmesi, kadınların çalışma koşullarında iyileşme sağlayabilmektedir. Yüksek retim ve verimlilik seviyelerine ulaşmak için kadın işgücüne yönelik talep artabilir. Ancak, ücretlerdeki ve çalışma koşullarındaki gelişmeler genellikle nitelikli kadın iş gücüyle sınırlı kalabilir (Seguino, 2000).

KDZ'lere katılım, üretim aşamalarındaki işgücü dağılımını etkileyebilmekte ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkını artırabilmektedir. KDZ pozisyon endeksinin yükselmesi ve KDZ'ye ileri katılımın artması daha yüksek katma değerli ve yüksek nitelik gerektiren üretim aşamalarında yer alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, nitelikli işgücüne olan talebi arttırmaktadır (Taglioni ve Winkler, 2016).

Nitelikli işgücünün çoğunlukla erkekler tarafından domine edilmesi durumlarında, bu durum cinsiyete dayalı ücret farkının genişlemesine yol açabilir (Barrientos vd. 2011; Kucera ve Tejani, 2014). Bu sonuç, kadınların daha az çalıştığı sektörlerde belirginleşmekte ve cinsiyete dayalı ücret eşitsizliklerini derinleştirmektedir (Staritz ve Reis, 2013; Seguino, 2000). KDZ'ye geri katılım durumunda ise, kadınlar daha çok, düşük katma değerli, emek yoğun işlerde yer almakta ve genellikle düşük ücretlerle çalışmaktadır. Staritz ve Reis (2013) geri katılımın yüksek olduğu montaj ve tekstil gibi işlerde kadınların çoğunlukla düşük ücretli pozisyonlarda yer aldığını ve bu durumun cinsiyete dayalı ücret farkını artırdığını; Barrientos vd. (2011) ise KDZ'lerin emek yoğun aşamalarında kadın işgücünün yoğunlaştığını ve bu pozisyonların genellikle düşük ücretli

olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Kucera ve Tejani (2014), gelişmekte olan ülkelerde kadınların düşük katma değerli sektörlerde yoğunlaştığını ve bu durumun cinsiyete dayalı ücret farklarını artırdığını vurgulamaktadır.

Dış ticaretin kadın ve erkekler arasındaki ücret farkını azaltması ya da arttırması tartışmalı bir konudur. Neoklasik görüşe göre dış ticaret, firmalar arası rekabeti artırarak, emeği en verimli kullanımına yönlendirmekte, ücret farkına yol açan cinsiyet ayrımcılığı ise çıktıyı maksimize eden etkin kaynak kullanımını engellediğinden firmalar açısından maliyetli bir seçim olmaktadır. Ancak H-O çerçevesinde, faktör fiyatlarının eşitlenmesi teorisi kapsamında niteliksiz işgücünün yoğun olduğu ülkelerde emek yoğun ihracat, niteliksiz ya da düşük nitelikli işgücüne talebi arttırarak ücret farklılıklarını azaltmakta ve nitelikli işgücü çoğunlukla erkeklerden oluştuğundan, toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkları azalmaktadır (UNCTAD,2004). Neoklasik olmayan görüş ise tam aksini savunmakta ve rekabetin maliyetlerin azaltılmasına bağlı olduğunu ve firmaların ücret farklılıklarını rekabet gücü olarak kullandıkları ileri sürmektedir. Bu kapsamda firmalar, nitelikli işgücüne yüksek ücret ödemeyi avantajlı bulurken, bu maliyetleri niteliksiz işgücüne düşük ücret ödeyerek telafi etmeyi tercih etmektedirler. Böylelikle ücretlerin eşitlenmesi yerine, tam aksine nitelikli ve niteliksiz işgücü arasında ve kadınlar ile erkekler arasında ücret farkı artmaktadır. KDZ’de yer alan işlerde de iş spesifik ücretler, düşük ücret seviyesinin korunmasını gerektirebilir.

Bu çerçevede, KDZ’ler bütünleşme, kadın istihdamını ve cinsiyete dayalı ücret farkını hem artırıcı hem de sınırlandırıcı yönleri olabilir. Kadınların KDZ’lerdeki iş fırsatlarından faydalanma oranı, sektördeki nitelik gereksinimleri, iş koşulları ve ülkedeki işgücü piyasası dinamiklerine bağlı olarak değişir.

2.BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN İSTİHDAM ve ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: NİCEL ÇALIŞMALAR

Bu bölümde uluslararası ticaret ve küresel değer zincirlerinin emek piyasasına etkilerini araştıran yazın incelenecektir. KDZ'ler arasındaki işlemlerin gözlemlenmesindeki güçlüklerden ötürü KDZ'lerin doğrudan emek piyasasına etkilerini araştıran nicel çalışmaların sayısı azdır (Shepherd,2013). Ancak firmaların uluslararası bağlantılarının emek piyasasına etkilerini konu alan nicel çalışmalardan, KDZ'lerin emek piyasasına muhtemel etkilerine yönelik sonuç çıkarmak mümkündür. Bu doğrultuda ilk olarak KDZ'lerin gelişiminde yer alan ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırım süreçlerinin, ikinci olarak KDZ'lerin emek piyasasına yönelik etkilerini ele alan çalışmalar özetlenecektir. Emek piyasasına etkiler kapsamında emek talebi, ücret, yer aldığı takdirde nitelik seviyesine göre ayrıştırılan etkiler ile toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik sonuçlar ele alınacaktır.

2.1 ULUSLARARASI TİCARETİN EMEK PİYASASINA ETKİSİ

Uluslararası ticaretin emek piyasasına etkilerini inceleyen geniş bir yazın bulunmakta ve bu çalışmalarda ihracat yapan ve ihracat yapmayan firmalar arasındaki farklar ortaya konmaktadır.

Benzer şekilde, uluslararası ticaretin işgücü piyasasına etkilerini inceleyen geniş bir nicel yazın bulunmakla birlikte, işgücü piyasaları üzerindeki toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış etkisi sınırlı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle bu kısımda ilk olarak, dış ticaretin (ihracat ve ithalat), istihdam, ücret ve ücret farkı gibi emek piyasası üzerindeki etkilerini ele alan mevcut çalışmalar incelenecektir.

2.1.1 İstihdam

Yazında uluslararası ticaretin istihdam ve ücret üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmaların çoğunda (Bernard ve Jensen, 1995,1997; Wagner,2002; Van Biesebroeck, 2005; Alvarez ve Lopez, 2005; De Loecker, 2007, Schank vd.,2007; İşgut,2001; Breinlich ve Criscuolo, 2011) ihracatçı firmaların, hiç ihracat yapmayan firmalara göre çıktısı ve istihdam olarak daha büyük oldukları; daha verimli oldukları ve daha yüksek ücret ödedikleri sonucuna ulaşılmakta ve ihracat ile nitelikli işgücü arasında pozitif bir korelasyon olduğu desteklenmektedir.

Yeni Yeni dış ticaret teorilerine göre, ihracat veya ithalat yapan ya da yabancı yatırımcılar tarafından yönetilen firmalar, yerel firmalara göre daha büyük ölçekli ve daha verimlidir. I. Bölümde açıklandığı gibi, bu durum firmaların kendi seçimi ve ihracat yoluyla öğrenme olmak üzere iki temel hipotezle açıklamaktadır (Roberts vd.,1997; Clerides, vd.,1998). Uluslararası bağlantıları olan firmaların daha büyük ölçekli olması, teoride daha yüksek emek talebiyle; daha verimli olması ise emeğin marjinal ürüne göre fiyatlandırılması nedeniyle daha yüksek ücretle ilişkilendirilmektedir (Shepherd,2013).

Yeni Yeni dış ticaret teorileri çerçevesinde geliştirilen çalışmalar, ihracat firmalarının ihracat yapmayan firmalara göre daha fazla işgücü istihdam ettiği, daha yüksek ücret ödediği, nitelikli işgücüne taleplerinin daha fazla olduğu ve dolayısıyla ücret farkının daha yüksek olduğu sonuçlarını desteklemektedir. Benzer sonuçlar ithalatçı firmalar ve doğrudan yabancı yatırım alan firmalar için de geçerlidir (Shepherd,2013).

Uluslararası ticaretin istihdama etkisine yönelik yazını inceleyen Hoekman ve Winters'a (2005, s.23) göre güncel çalışmalar, dış ticaretin emek piyasası sonuçlarını açıklamada önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Hoekman ve Winters' göre (2005, s.23), bu durum kısmen ara mallarda ve hizmetlerde artan dış ticaretle beraber küreselleşme sürecinin değişen doğasının bir yansıması olup, aynı zamanda dış ticaretin doğrudan ve dolaylı olarak teknolojik yükselme için bir kanal olduğunun kabul edilmesine de bağlıdır.

Dış ticaretin istihdamı arttırdığı sonucuna ulaşan nicel çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin uluslararası ticaretin istihdama etkilerini nicel olarak inceleyen endüstri düzeyinde çalışmalardan biri olarak, Milner ve Wright (1998), spesifik bir faktör ticaret modeli kullanarak, Morityus'da dış ticaretin serbestleştirildiği 1983 yılı sonrasında imalat istihdamının önemli ölçüde arttığını; bu artışın uzun dönemde daha fazla olduğu ve kısa dönemde de istihdam üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer olarak, dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkiyi nicel olarak inceleyen çalışmalardan Zaki (2011), Mısır'da 1960-2009 dönemi için zaman serisi verisi analiziyle, makroekonomik düzeyde ihracatın istihdam üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Mısır'da 1960-2009 döneminde %4,3 olan ihracatın istihdam esnekliğinin, dış ticaret reformlarının yapıldığı 1990 sonrasında (1990-2009 dönemi) %5,6'ya çıktığını ortaya koymuştur.

1990'lardan bu yana mikro veri setlerine erişim arttıkça, endüstrideki firmaların önemli ölçüde heterojen olduğu ortaya çıkmış, yazında endüstri düzeyinde yapılan nicel çalışmalar firma seviyesinde yapılmaya başlanmıştır.

Firmaların ihracat davranışlarının emek piyasasına etkileri nicel olarak, ilk kez Bernard ve Jensen (1995;1999) tarafından yapılan çalışmalarla başlamıştır. Bernard ve Jensen (1999), ABD'de yerleşik imalat sanayi firmalarının 1984,1987 ve 1992 yıllarını kapsayan mikroveri setini kullanarak, firmaların ihracat durumuna ilişkin kukla değişken ekleyerek En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle, ihracatçı firmaların ihracat yapmayanlara göre belirgin farkları arasında yüksek verimlilik, yüksek sermaye ve teknoloji yoğun olmanın yanısıra daha fazla işçi istihdamının yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, firmaların kendi seçim hipoteziyle açıklanmaktadır. Ayrıca, Wagner (2002) de, 1978-1989 dönemi için Almanya'nın Aşağı Saksonya Eyaleti'nde yerleşik imalat firmalarına yönelik dengesiz panel veri seti kullanarak, EKK yöntemiyle regresyon yoluyla, firmaların kendi seçimi hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşarak; ihracata başlamanın istihdam üzerindeki olumlu etkilerini göstermiştir.

Benzer şekilde, istihdama yönelik ihracatçı primini ortaya koyan çalışmalar kapsamında, Van Biesebroeck (2005) dokuz Sahra altı Afrika ülkesinde, 1992-1996 yılları için imalat

fabrikalarına ait panel veriyi kullanarak en küçük kareler (EKK) yöntemiyle ihracat durumuna göre istihdamı tahmin etmiştir. Buna göre yeni ihracat yapmaya başlayanlar ile sürekli ihracatçıların, hiç ihracat yapmayan firmalara göre sırasıyla 130% ve 240% daha fazla işçi çalıştırdığı sonucuna ulaşmıştır. De Loecker (2007) da Slovenya için benzer sonuçlara ulaşmış, Slovenya’da yerleşik imalat firmalarının 1994-2000 yıllarını kapsayan mikro veri setini kullanarak, EKK yöntemi kullanarak ihracat yapan firmaların, diğerlerine göre 1,8 kat daha fazla işçi istihdam ettiğini ortaya koymuştur. Aynı çalışmayı, 1990-2006 yılları için Hindistan’da yerleşik mikroveri kullanılarak yapan Ranjan ve Raychaudhuri (2011) de ihracat yapan firmaların, ihracat yapmayan firmalara oranla daha fazla işçi istihdam ettiği sonucuna ulaşmıştır. İşgut (2001), 1981-1991 dönemi için Kolombiya imalat sanayi firmalarının geniş panel veri setini çoklu regresyon yöntemiyle analiz ederek, firmaların kendi seçimi hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşmış ve ihracat piyasasına giriş sonrası ise ihracat yoluyla öğrenme hipotezini destekler şekilde firmalarda istihdam ve nitelikli işgücü oranının hızla büyümeye devam ettiği sonucuna ulaşmıştır (İşgut,2001). Şili için firmaların kendi seçimi ve ihracat yoluyla öğrenme hipotezlerinin geçerliliğini araştıran Alvarez ve Lopez (2005) de firmaların kendi seçimi hipoteziyle uyumlu olarak, ihracat piyasasına girmeden daha önce ihracat firmalarının ihracat yapmayanlara göre, daha fazla çalışanı olduğunu ve ihracat piyasalarına girdikten sonra da istihdam artışının devam ettiğini göstermiştir. Serti ve Tomasi (2008), 1989-1997 döneminde 20 ve daha fazla çalışanı olan İtalyan imalat endüstrisi firmalarına ait panel veri analizi yaparak, eğilim skoru eşlemesi ve farkların farkı yöntemiyle ihracat öncesi üç yıl boyunca, firmaların kendi seçimi hipotezinin öngördüğü gibi, firmaların sermaye ve istihdamı artırdığını tespit etmiştir.

Teorik ve nicel çalışmaların çoğunluğu mal ticaretine konu ihracatı ele almakla birlikte, Breinlich ve Criscuolo (2011), Birleşik Krallık’taki uluslararası hizmet ticaretini ele almışlardır. Breinlich ve Criscuolo (2011), Birleşik Krallık’taki yerleşik firmaların 2000-2005 dönemine ilişkin firma düzeyinde iki veri setini (hizmet ihracatı/ithalatı yapan firmalar) kullanarak, ağırlıklı EKK yöntemiyle (yıl ve endüstri sabit etkilerini kontrol ederek) firmaların uluslararası ticaret durumunun istihdama etkisini incelemiştir. Buna göre hizmet sektöründe en yüksek istihdamı sağlayan firmalar hem ihracat hem ithalat

yapanlar, ikinci olarak sadece ithalatçı firmalar; üçüncü olarak ise sadece ihracatçı firmalardır. Bu çalışmada ayrıca, Birleşik Krallık'ta sadece iç piyasaya yönelik çalışan firmalarla kıyaslandığında, hizmetler alanında uluslararası ticaret yapan firmaların, çok uluslu bir şirket ya da yabancı mülkiyete ait olmalarının daha olası olduğu; daha sermaye yoğun ve daha verimli oldukları, daha fazla istihdam ve daha yüksek katma değer sağladıkları, daha fazla nitelikli işgücü kullandıkları, ortaya koymuştur.

İthalatçı firmalara yönelik, ihracat primini ortaya koyan araştırmalara benzer çalışmaların sayısı ise daha azdır (Shepherd, 2013). Bu kapsamda Bernard vd. (2007), 1997 yılı için ABD'deki ithalatçı firmaların ithalat yapmayan firmalara göre ortalama olarak daha fazla işçi (%140) istihdam ettiğini ortaya koymakta ve bu durumun ihracatçı firmalarla ihracat yapmayan firmalara göre kıyaslandığı durumla (1997 yılı için %150 daha fazla istihdam) çok benzer olduğunu ifade etmektedir. (Bernard vd.,2007). Ayrıca Bernard vd. (1997) bu oranların hem ihracat hem ithalat yapan firmalarda ise daha da yüksek olduğunu (1997 yılı için %175 daha fazla istihdam) tespit etmiştir. Şeker (2012) de 43 gelişmekte olan ülkede yerleşik 16722 firmayı dış ticaret yapma durumlarına göre (sadece ihracatçı, sadece ithalatçı, hem ihracat hem ithalat yapan, dış ticaret yapmayan) gruplandırarak, dış ticaret yapan firmaların yerel piyasaya yönelik çalışan firmalardan daha üstün performansı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şeker (2012) hem ihracatçı hem ithalatçı firmaların daha fazla işçi istihdam ettiğini; emek talebi en fazla olan firmaların ise eşzamanlı olarak hem ihracat hem ithalat yapan firmalar olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Dış ticaretin emek talebi esnekliğini inceleyen çalışmalar da yukarıda anılan sonuçları destekleyicidir. Örneğin Mitra ve Shin (2012), 2002-2008 dönemi için Güney Kore imalat firmaları kapsamında dinamik panel veri analizi yöntemiyle, dış ticaretin emek talep esnekliğine etkisini incelemiştir. Çalışmada, Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan emek talep fonksiyonu ve esneklikleri elde edilerek; ihracatın emek talep esnekliklerini arttırdığı, ihracat yoğunluğu ve emek talep esnekliği arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ve dışa açıklığın firmaların emek talep esnekliklerini arttırdığı ortaya konmuştur.

Bu kapsamda farklı etkilerle emek talebinin düştüğünü öne süren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Kien ve Heo (2008) genelleştirilmiş momentler modeli (GMM)

yöntemiyle, 1999–2004 döneminde Vietnam için dış ticaretin serbestleştirilmesinin istihdama etkisini incelemiş, sanayi üretimindeki artışın emek talebini arttırırken, artan ücretlerin emek talebini düşürdüğünü ortaya koymuştur. Goldar (2009) da, 1999-2005 döneminde panel veri analiziyle Hindistan için, dış ticaretin imalat sanayi istihdamı üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, ihracatın sanayi istihdamı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ancak bu olumlu etkinin ithalattaki artışın olumsuz etkisiyle dengelendiği sonucuna ulaşmaktadır. Greenaway vd. (1998), İngiltere’de dış ticaretin istihdam üzerindeki etkilerini 167 imalat sanayi alt sektörüne ilişkin panel veri setini kullanarak GMM yöntemiyle incelemiş ve dış ticaret hacmindeki artışın, emek talebinde düşüşe neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, ihracat artışlarının istihdamı kısa dönemde %3,8 ve uzun dönemde %4,7 azalttığı; ithalatta ise bu etkinin çok daha düşük olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca Jenkins ve Sen (2005), gelişmekte olan ülkelerde uluslararası ticaretin istihdama etkisini araştırmıştır. Bangladeş, Kenya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Vietnam olmak üzere dört ülke için faktör yoğunluğu, büyüme muhasebesi ve farklı ekonometrik modeller kullanılarak yapılan karşılaştırmalı analiz yapılan çalışmaya göre, uluslararası ticaret Bangladeş ve Vietnam’da net iş yaratmayla pozitif olarak ilişkili olmasına rağmen; Kenya ve Vietnam’da istihdam üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ülkeler arası ortaya çıkan bu çelişkili durum, çalışmada küreselleşmenin imalat sanayindeki istihdam üzerindeki etkisinin Asya ve Afrika’da farklılaşabileceğiyle açıklanmaktadır. Marquez ve Pages-Serra (1998), Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki 18 ülke için 1975-1996 yıllarını kapsayan panel veri analiziyle emek talebini tahmin ederek, dış ticaretin serbestleştirilmesinin (trade liberalisation) istihdamı az da olsa negatif etkilediğini; emek talebi denkleminde 18 ülke kapsamında dış ticaret reformuna ilişkin değişkenlerin (ticarete reformuna ilişkin kukla değişken veya ithalat ya da ihracatın GSMH’ye oranı) katsayılarının negatif işaretli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yazında ayrıca kısa dönemde ya da yapısalıcıların odaklandığı dış ticaret sonrası uyarılma süreçleri nedeniyle istihdam etkisinin farklılaşabileceğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Uyarılma maliyetlerini hesaba katan modeller, işsizlikte geçici artışların olabileceğini öngörmektedir. Örneğin Edwards (1996), Şili’de 1976, 1979 ve 1981 yılları

için probit model tahmin ederek, herhangi bir sektördeki dışa açıklık seviyesi ile işten çıkarılmalar arasında pozitif ilişki olduğunu ve en çok dışa açık olan sektörde en uzun işsizlik süresinin yaşandığını göstermiştir. Ancak Matuzs ve Tarr (1999), elliden fazla nicel çalışmayı inceleyerek, dış ticaretin serbestleştirilmesini müteakip geçici işsizlikle ilgili uyarılma maliyetlerinin, dış ticaretin yararlarıyla kıyaslandığında çok düşük olduğunu ve imalat sektöründeki istihdamın arttığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde geçici işsizliğin boyutuna ilişkin çalışma sayısı oldukça azdır (Hoekman ve Winters,2005).

Diğer yandan, dış ticaretin piyasa aksaklıkları veya ithal ikameci ve ihracatçı firmadaki işçilerin niteliklerinin eşleşmemesinden ötürü işsizliğe yol açtığını öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Shepherd,2013; Menezes-Filho ve Muendler, 2011). Örneğin Menezes-Filho ve Muendler (2011) resmi olarak kayıtlı tüm işverenler ile çalışanlarına ilişkin işveren-işçi resmi kayıtlarını (RAIS) , imalat anketini (PIA) ve hanehalkı verisini (PME) kullanarak, 1990-1998 yılları arasında, Brezilya’da dış ticaretin serbestleşmesinin istihdama etkisini incelemiştir. Dış ticaretle beraber, ithalat ikameci firmalardan ihracatçı firmalara geçiş beklenmesine rağmen, Menezes-Filho vd. (2011), ihracatçıların daha az çalışan istihdam ettiği sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, ithalat ikameci ve ihracatçı firmalardaki çalışanların niteliklerinin uyuşmamasıyla açıklanmaktadır. Özetle dışa açıklık, işsizlik, hizmetler ve emek piyasasından çıkış gibi geçici durumlara da sebep olabilmektedir.

İhracat ve ithalatın her nitelik grubunda istihdamı arttırmayacağı durumlar da olabilir (Shepherd,2013). Chen, vd. (2013), 2002–2008 dönemi için Çin’in 31 iline ilişkin panel veri setini kullanarak dış ticaretin istihdam üzerinde anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğunu ancak bu olumlu etkinin yalnızca nitelikli işgücüne yönelik olduğunu göstermiştir. Benzer biçimde Raju vd. (2016), Hindistan’da 2004–2011 döneminde ihracatın nitelikli işgücü üzerinde göreceli olarak daha büyük etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sachs ve Shatz (1994), Amerika’da 1978-1990 dönemi için, dış ticaretin nitelikli işgücü istihdamını arttırdığı niteliksiz işgücü istihdamını ise azalttığı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Fajnzylber ve Fernandes (2004) de çalışmalarında ara mallarının

ihracat ve ithalatını Brezilya’da nitelikli işgücüne yönelik yüksek taleple ilişkilendirirken, Çin’de ise tam tersi bir durum olduğunu ortaya koymakta ve bu farklılığı Çin’de ara malların birleştirilmesi (assembly) yapılırken, Brezilya’da ara malların işlenmesiyle açıklamaktadır. Shepherd (2013) göre, bu örnek, KDZ’ler tarafından üstlenilen faaliyetlerin türü ile bir ülkenin KDZ’deki göreceli durumunun, KDZ’lere katılımın emek talebine etkisini farklılaştırabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak uluslararası ticaret yapan firmaların, sadece yerel piyasaya hizmet veren firmalardan farkına odaklanan oldukça geniş bir yazın mevcuttur. Buna göre, uluslararası ticaret yapan firmaların daha büyük ölçekli olmasının emek piyasasına etkisinin daha fazla istihdam olduğunu gösteren ve ihracat ve ithalatın genel olarak yüksek bir işgücü talebiyle ilişkilendirilmesini destekleyen çalışmalar (Milner ve Wright, 1998; Zaki, 2011; Bernard ve Jensen,1999; Wagner, 2002; Van Biesebroeck, 2005; De Loecker; 2007; Ranjan ve Raychaudhuri; 2011; İşgüt, 2001; Alvarez ve Lopez, 2005; Serti ve Tomasi, 2008; Breinlich ve Criscuolo; 2011; Bernard vd, 2007; Şeker,2012; Chen vd., 2013) olmakla birlikte; bu sonucun tüm gelişmekte olan ülkeler ve tüm nitelik grupları için geçerli olmadığını ortaya koyan çalışmalar (Kien ve Heo, 2008; Goldar, 2009; Greenaway vd, 1998); Jenkins ve Sen, 2005; Marquez ve Pages-Serra (1998) da mevcuttur.

2.1.2 Ücretler

Teorik olarak piyasa aksaklıkları olmadığı sürece, çalışanların marjinal ürünlerine göre ücret alması ve daha verimli işgücüne daha fazla ücret ödenmesi öngörülmektedir (Shepherd,2013).

Nitel çalışmalarla uluslararası ticaret yapan firmaların, yerel piyasaya yönelik hizmet veren diğer firmalardan ayrılan önemli özelliklerinden birinin verimli olmaları olduğu kanıtlanmıştır (Bernerd ve Jensen, 1995, 1997; Bernard ve Wagner, 1997; Van Beisebroeck, 2005; De Loecker,2007; Brambilla vd; Alvarez ve Lopez, 2005; Wagner,2002;Şeker,2012; Breinlich ve Criscuolo,2011; Shepherd ve Stone, 2011). Bu

durumun, emek piyasasına yansması istihdamın yanısıra ücretlerde de görülmekte ve KDZ'lere katılan firmalar dahil olmak üzere uluslararası ticarete bulunan firmalar çalışanlarına daha yüksek ücret ödemektedir (Shepherd, 2013). İhracat yapan firmaların daha yüksek ücret ödediğini destekleyen nicel çalışma oldukça fazladır. Örneğin Bernard ve Jensen (1995) ABD için; Bernard ve Wagner (1997) ise Almanya için ihracat ile yüksek ücret arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bernard ve Jensen (1995), 1976–1987 dönemi için ABD'deki firma özelliklerinin (ihracat yapıp/yapmadığı, işçi başına sermayesi, firmanın boyutu, çok fabrikalı olup olmadığı, buldukları eyalet vb.) işçi başına ücretlere etkisini havuzlanmış EKK yöntemiyle tahmin ederek, ihracatçı firmanın % 4,5 daha fazla ücret ödediği sonucuna ulaşmıştır. Benzer olarak Bernard ve Wagner (1997), 7624 Alman firmasının 1978–1992 dönemini kapsayan dengesiz panel veri setini kullanarak, EKK yöntemiyle firma özelliklerini kontrol ettikten sonra ihracatçı firmalarda ortalama ücretin, ihracat yapmayan firmalara göre %2,6 daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Slovenya'daki imalat sanayi firmalarının 1994-2000 yılları dönemi için ihracat ve verimlilik ilişkisini inceleyen De Loecker (2007) da ihracatın ücretlere olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmış ve EKK yöntemiyle, ihracat yapan firmaların, diğerlerine göre %16,4 daha yüksek ücret ödediğini tespit etmiştir.

Gelişmekte olan ülkeleri ele alan çalışmalara örnek olarak, Van Biesebroeck (2005, s.41) 1992-1996 dönemi için dokuz Sahra altı Afrika ülkesindeki imalat fabrikalarına ilişkin panel veri setini kullanarak, ihracatın ortalama ücret üzerine etkisini incelemiştir. İşçi başına ücretin bağımlı değişken olduğu denklem EKK yöntemiyle tahmin edilerek, ihracat yapmaya başlayanlar ile sürekli ihracatçıların, ihracat yapmayanlara kıyasla, sırasıyla %36 ve %39 daha yüksek ücret ödediğini sonucuna ulaşılmıştır.

İhracatın ücretler üzerindeki olumlu etkisinin ihracat sonrasında da devam ettiğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Wagner (2002), 1978–1989 dönemi için Almanya'da Aşağı Saksonya Eyaleti'nde yerleşik imalat sanayi firmalarının verilerini içeren dengesiz panel veri seti kullanarak, EKK yöntemiyle, ihracata başlamanın ücretlerdeki artış üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu

ortaya koymuştur. Buna göre ihracata başladıktan üç yıl sonra firmalarda çalışanların ortalama ücretleri, ihracat yapmayan firmalardakine göre %2,65 daha fazla artmıştır.

Yukarda anılan firma düzeyindeki çalışma sonuçlarından ayrılan tek ülke, dünyanın en büyük ihracatçısı konumundaki Çin ve bu özellikle birleştirme (assembly) ticaretinde çalışan firmalardır. Dai (2011), Çin’de geleneksel ihracat şirketleri diğer şirketlere göre daha yüksek ücret öderken, birleştirme işlemi yapan ihracat firmalarının diğer firmalara göre daha az verimli olduğunu, ancak daha düşük ücret ödediğini ortaya koymaktadır. Bu farklılığı ise, birleştirme işi yapan ihracatçı firmaların sadece ithal ara malların nihai mal olarak birleştirmesiyle açıklamaktadır. Shepherd’a (2013) göre, bu nedenle Çin’in ele alındığı çalışmalarda bu iki ihracatçı firma türünün ayrılması gerektiğini ifade etmektedir.

İhracatçıların yanısıra ithalatçıların da, dış ticaret yapmayan firmalara göre çalışanlarına daha yüksek ücret ödediğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Bernard vd. (2007), 1997 yılı için ABD’deki ithalatçı firmaların, ithalat yapmayan firmalara göre ortalama olarak daha yüksek ücret ödediği (%23); bu durumun ihracatçı firmalarla ihracat yapmayan firmalara göre kıyaslandığı durumla (1997 yılı için %29 daha yüksek ücret) benzer olduğu; hem ihracat hem ithalat yapan firmaların ise en yüksek ücreti (1997 için %33) ödediği sonucuna ulaşmıştır.

Benzer olarak Şeker (2012) dış ticaret durumlarına göre ayrıştırılan firma grupları arasındaki ücret primini incelemiştir. Bağımlı değişken olarak ücret, açıklayıcı değişken olarak dış ticaret durumlarına ilişkin kukla değişken, firmaların büyüklüğüne yönelik istihdam, satış, verimlilik oranları kullanılmış ve endüstri, ülke ve yıl etkileri kontrol edilmiştir. Buna göre Şeker (2012), dış ticaret yapan firmaların daha verimli olduğunu, daha hızlı büyüdüğünü ve daha yüksek ücret ödediğini; en iyi performansa sahip olan ve en yüksek ücret ödeyen firmaların hem ihracat hem ithalat yapan firmalar olduğunu ortaya koymuştur.

Hizmetler sektöründeki dış ticareti inceleyen Breinlich ve Criscuolo (2011,s.194) da Birleşik Krallık’ta hizmet ihracatı ve ithalatına ilişkin firma düzeyinde 2000-2005 yıllarını kapsayan iki veri setini kullanarak, ağırlıklı EKK yöntemiyle, hizmetler alanında

dış ticaret yapan firmaların da, sadece iç piyasaya yönelik çalışan firmalara göre, daha verimli olduklarını ve daha yüksek ücret ödediklerini ortaya koymuştur. Buna göre hizmet ihracatı ve ithalatı yapan firmalar en yüksek ücreti öderken; hizmet ithalatı yapan firmalar ikinci sırada; sadece hizmet ihracatı yapanlar ise üçüncü sırada gelmektedir.

Diğer taraftan Schank vd. (2007), firma düzeyinde veriye dayanan, uluslararası ticaret durumu ile ücret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların (Bernard ve Jensen, 1995,1999; Bernard ve Wagner, 2007) sonuçlarının yanlı olabileceği ve ihracatın rolünü olduğundan fazla gösterebileceğini öne sürmektedir. Buna göre Schank vd (2007) Alman firmaları için; Breau ve Brown (2011) Kanada firmaları için ihracatçı firmaların, ihracat yapmayanlara göre daha yüksek ücret ödediğini, ancak bireysel farklılıklar kontrol edildiğinde ihracatçı firmalardaki ücret fazlalığının (ücret primi) daha küçük olduğunu ortaya koymaktadır.

İhracat yapan firmaların, daha fazla ücret ödemesi, nitelikli işgücü gerektirmesiyle açıklanmaktadır (Matsuyama,2007; Verhoogen,2008) Bu doğrultuda ihracatçı firmalardaki yüksek ücretin, daha çok nitelikli işgücü lehine olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Milner ve Tandrayen (2007) 1993–1995 döneminde Sahra altı Afrika’da yer alan altı ülkede imalat firmalarında işveren-işçi verisini eşleştirmiştir. Firma ve bireysel farklılıklar kontrol edildikten sonra, ücretlerle firmanın ihracat durumu arasında pozitif bir ilişki olduğu ve ihracatçı firmalarda nitelikli işgücüne yönelik ücret fazlalığının (ücret primi) anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre ihracat yapan firmalarda ücret fazlalığının %8,5 – 17,6 aralığında değiştiği, beyaz yakalı çalışanların mavi yakalılara göre ortalama olarak %12,8 – 29.1 aralığında daha fazla kazandığı ortaya konmaktadır.

Benzer olarak Hannson ve Lundin (2004), İsveç için 1990–1999 döneminde 50’den fazla çalışanı olan imalat sanayi firmalarına ait panel veri analiziyle, firma niteliklerini kontrol ederek, ihracat yapan firmalarda ortalama ücretlerin %1 oranında daha yüksek olduğunu; ihracatçı firma ile yerel firma arasındaki ücret farkının önemli bir kısmının nitelikli işçilerin ücretlerinden kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Uluslararası ticaretle artan emek talebinin nitelik grupları üzerindeki etkilerinin farklı olması, işçilerin nitelikli olup olmamasına bağlı olarak ücretlerin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Bernard ve Jensen'a (1997) göre de yüksek nitelikli ve düşük nitelikli emek arasında oluşan ücret farkındaki artışın neredeyse tamamı, ihracat tarafından açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeleri konu alan bir çalışma olan, Brambilla vd. (2012), Latin Amerika ülkelerinde endüstri düzeyinde niteliğe bağlı ücret farkı ile sektörel ihracat arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Alvarez ve Lopez'e göre (2005), ihracatçılar nitelikli işgücüne, niteliksiz işgücüne oranla daha yüksek ücret ödemektedir. Buna göre Şili'de iç piyasaya yönelik çalışan firmalara kıyasla ihracat yapan firmaların üretim sürecinde olmayan işçilere yönelik ücret farkı %30, üretimdeki işçiler içinse %15'tir. Yani ihracatçılar her iki kategori için daha yüksek ücret ödese de, ücret farkı görece olarak nitelikli işgücü lehinedir. İşgut (2001) da, Kolombiya için benzer sonuçlara ulaşmış ve ihracatçıların tüm işçi kategorilerine daha yüksek ücret ödediğini ancak ücret fazlasının yönetici seviyesinde olanlar için %29, mavi yakalılar içinse %12 olduğunu tespit etmiştir.

Verhoogen (2008) da Meksika'da dış ticaret, kalite artışı ve ücret eşitsizliği ilişkisini araştırdığı çalışmada 1992, 1995, 1999 ve 2001 yılları İstihdam, Ücretler, Teknoloji ve Mesleki Eğitim Anketi verilerini kullanarak, bağımlı değişkenin sırasıyla log ve fark olarak satışların ihracat oranı, beyaz yakalı ücreti, mavi yakalı ücreti, ücret oranı, K/L oranı, beyaz yakalının istihdam oranı; bağımsız değişkenin ise yerel satışlar olarak tanımlandığı EKK yöntemini kullanmıştır. Buna göre 1994'teki pezo devalüasyonu ile beraber artan ihracatın hem nitelikli hem de niteliksiz işgücü için ücret artışına neden olduğu ve aynı zamanda beyaz yakalıların ücretlerinin mavi yakalıları oranla daha fazla arttığı ortaya konmaktadır. Verhoogen (2008) bu durumu Meksika'dan ABD'ye ihraç edilen ürünlerde kalitenin artması amacıyla ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünü firmada tutabilmek için ücretlerin artmasıyla açıklamaktadır. Bu çalışmayla Verhoogen (2008), döviz kuru şokuyla uyarılan artan ihracatın, kalite yükselmesi mekanizmasıyla, endüstri içinde ücret eşitsizliğine yol açtığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca ihracat veya verimliliği dışsal (egzojen) bir değişim olarak alarak, ihracat durumu ve ücret arasındaki nedenselliği ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda Frias vd. (2009), 1994 Meksika pezo devalüasyonunu ihracat teşvikinde egzojen değişken olarak kullanarak, Meksika'daki ihracat faaliyeti ile ücretlerdeki artış arasında belirgin bir nedensellik bağına da ortaya koymuştur. Buna göre yabancı piyasalara giriş için kalite yükseltmeyi hedefleyen ihracatçı firmalar, ihracatçı olmayan firmalara göre çalışanlara etkin ücretler ödemektedir (Krishna vd.,2011). İşgücü piyasalarının bazı özelliklerinin (iş arama ve pazarlık, etkin ücretler, vs) sözkonusu nicel eğilimleri açıklamada önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, ihracat yapan firmaların yüksek teknoloji kullanmaları, sermaye yoğun üretim yapmaları, yüksek kaliteli girdi ve nitelikli işgücü kullanmaları nedeniyle bu firmalar, hiç ihracat yapmayan firmalara göre daha yüksek ücret ödenmektedir. Aynı durum ithalatçı firmalar için de geçerlidir.

2.2 DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN EMEK PİYASASINA ETKİSİ

Yazında dış ticarete olduğu gibi, doğrudan yabancı yatırım yapan yabancı firmaların ulusal piyasaya hizmet verenlerden daha verimli olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Helpman vd. (2004), yabancı yatırımcıların ihracat ya da ithalatçılardan daha verimli olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler bakımından ise, yabancı yatırım alan firmalar ulusal firmalara göre daha verimlidir. Örneğin Shepherd ve Stone (2011), çoğu gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinden oluşan 115 ülke için, yabancı firmaların ulusal firmalardan daha verimli olduğunu ve özellikle doğrudan yabancı yatırımdan edinilen verimlilik kazançlarının gelişmekte olan ülkeler için daha görünür olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası ticarete olduğu gibi, bu durumun emek piyasasına etkisi, emek talebinin yüksek olması ve çalışanlara yönelik yüksek ücretlerdir.

2.2.1 İstihdam

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımın emek piyasasına etkisini inceleyen yazın kapsamında, Figini vd. (2011), 1975-2005 döneminde Endonezya'da yerleşik firmaları inceleyerek, yabancı mülkiyetli firmaların yerel firmalara göre daha hızlı bir istihdam artışı sağladığını ortaya koymaktadır. Yazarlar ayrıca yerelden yabancı mülkiyete geçen firmaların geçiş sonrası hızlı bir istihdam artışı kaydetmesine rağmen, yabancı mülkiyetten yerel mülkiyete geçen firmalarda böyle bir artışın görülmediği sonucuna ulaşmaktadır (Shepherd, 2013; Lipsey vd.,2010).

Benzer olarak, Karlsson vd. (2009) de doğrudan yabancı yatırımın Çin emek piyasası üzerinde olumlu etkisi olduğunu ve yabancı mülkiyete sahip firmaların yüksek istihdam artışı kaydettiklerini ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlar, KDZ'lerde sık rastlanılan yurtdışından ülkeye doğru olan doğrudan yabancı yatırımın emek piyasasına olumlu yansımaları olacağını göstermektedir.

Ancak bu sonuçlar tüm nitelik seviyelerinde ve tüm gelişmekte olan ülkeler için geçerli değildir (Shepherd,2013). Fajnzylber ve Fernadanes (2004), Brezilya'daki doğrudan yabancı yatırımın nitelikli işgücüne yönelik talebinin daha fazla olduğunu, Çin'de ise aksinin gerçekleştiğini göstermektedir. Buna ilişkin en muhtemel açıklama ise Brezilya'da işleme ticareti yoğunken, Çin'den basit birleştirme yapılmasıdır (Shepherd,2013).

2.2.2 Ücretler

Doğrudan yabancı yatırımın ücretlere etkisini inceleyen yazına göre, yabancı firmalar yerel firmalara göre daha yüksek ücret ödemektedir (OECD,2008). Ancak bu sonuç, dış ticarete de olduğu gibi, işgücü kompozisyonuna bağlı olabilir. Doğrudan yabancı yatırımın özellikle nitelikli işgücüne yönelik talebi arttırdığı ve böylelikle göreceli ücretleri arttırması beklenmektedir (Shepherd, 2013). Bu sonucu destekleyen bir diğer nicel çalışma, Feenstra ve Hanson'ın (1997), Meksika'da nitelikli işgücüne yönelik göreceli

talepte gözlemlenen artışın doğrudan yabancı yatırımın girişine bağlı olduğunu ve bu durumun nitelikli işgücü için ücret artışına dönüştüğünü gösteren çalışmasıdır. Lipsey ve Sjöholm (2004), Endonezya için doğrudan yabancı yatırımı firma düzeyindeki daha yüksek verimlilik oranlarıyla ilişkilendiren yazın doğrultusunda, yabancı firmaların daha yüksek ücret ödediğine ve bu durumun işgücünün niteliğinden bağımsız olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar, firma mülkiyetinin yabancı ya da yerel olmasının ücret farkını açıklamada önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir (Shepherd,2013).

Doğrudan yabancı yatırımın yeni teknolojileri beraberinde getirmesi nedeniyle nitelikli işgücüne talebi artırarak, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasında ücret farkını artırması beklense de (Feenstra ve Hanson, 1997, Figini vd.,2011), Etiyopya, Gana ve Mozambik'te tekstil, yiyecek işleme gibi bazı düşük nitelikli ve emek yoğun sektörlerde, doğrudan yabancı yatırımın girmesiyle ücret farkı azalmıştır (Cruz vd, 2018; Cornia,2016)

2.3 ULUSLARASI TİCARETİN TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN İSTİHDAM VE ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Uluslararası ticaretin toplumsal cinsiyet perspektifinden işgücü piyasasına etkileri konusunda sınırlı ancak gelişmekte olan bir yazın mevcuttur. Uluslararası ticaret toplumsal cinsiyet eşitliğini büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi; özellikle ücret farklarına etki eden rekabetçi baskılar; kadınların kaynaklara ve hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması ya da erişimlerinin engellenmesi ve çok taraflı ticaret kuralları aracılığıyla olumlu ya da olumsuz etkileyebilir.

Fazlıoğlu ve Dikilitaş (2021), dış ticaretin, kadın işgücünün daha düşük nitelikli olduğu gelişmekte olan ülkelerde kadınlara yönelik fırsatlar yarattığını ve ayrıca rekabetçi baskı nedeniyle, dış ticaretin istihdamdaki kadın-erkek kompozisyonunu değiştirebileceğini vurgulamaktadır. Bu durum, emek talebi açısından iki yönden açıklanmaktadır. İlk olarak, karşılaştırmalı üstünlük hipotezi doğrultusunda, ihracat piyasasında firmalar mutlak üretim maliyetleri üzerinden rekabet ettiğinden ve erkeklere göre, kadın çalışanların

maliyetleri daha düşük olduğundan, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı maliyet avantajından yararlanmak için firmalar daha fazla kadın istihdam etmektedir (Seguino,2012; Rocha ve Winkler, 2019; Fazlıoğlu ve Dikilitaş, 2021). H-O-S modelinin öngördüğü üzere, kadın işgücünün daha düşük nitelikli olduğu gelişmekte olan ülkelerde, dış ticaret kadınlara yönelik fırsatlar yaratmaktadır. (Dalgıç ve Fazlıoğlu; 2021). Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerdeki istihdamın kadınlaşması (feminizasyon), emek talebi yönünden, kadınların (karşılaştırmalı mutlak maliyet avantajının olduğu) niteliksiz işgücünün yoğun olduğu sektörlerde görülmektedir (Özler, 2000). İkinci olarak, teorik açıdan Bölüm 2’de ve nicel olarak bir önceki kısımda ele alındığı üzere, ihracatçı firmalar daha büyük ölçekli ve verimli olduklarından, ihracat yapmayan firmalara göre daha yüksek sayıda istihdam sağlamakta ve daha yüksek ücret ödemektedir. Bu nedenle firmalar büyüdüklerinde ve daha verimli hale geldiklerinde, ayrımcı uygulamalarından vazgeçebilir ve sonuç olarak kadınların işgücüne katılım oranı ve görece ücretleri artabilir. Bu nedenle uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren firmaların kadınlara karşı daha az ayrımcı olması beklenmektedir. (Fazlıoğlu ve Dikilitaş, 2021).

Nicel çalışmalara göre, dış ticaretin kadınlara yönelik işgücü piyasasına etkisi belirsiz olup; etkiler incelenen ülkeye göre değişmektedir (Fazlıoğlu ve Dikilitaş, 2021). Çalışmaların bir kısmında kadınlar açısından olumlu sonuçlara (Aguayo-Tellez vd., 2012; Amin vd., 2016; Başlevent ve Onaran, 2004; Bussmann, 2009; Chen vd., 2011; Özler, 2000; Wood, 1991) ulaşılrken; bir kısmında olumsuz etkiler (Autor vd.,2013; Banerjee ve Veeramani, 2015; Cooray vd. 2012; Maqsood, 2014) ve nötr durumlar (Aboohamidi ve Chidmi, 2013; Gray vd., 2006) ortaya konmaktadır.

Örneğin, Başlevent ve Onaran (2004), Türkiye’de ihracata yönelik büyüme stratejisinin uygulandığı 1988 ve 1994 yılları için ihracat yoğunluğu ve kişi başına GSYH ile ilgili il düzeyinde verilerden ve Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarından yararlanarak, istihdamın kadınlaşmasına dair kanıtlara ulaşmıştır. Örneklem seçimiyle probit maksimum olabilirlik yöntemiyle tahmin edilen modellerde, bağımlı değişken olarak, kadın işgücüne dahilse 1 (değilse 0), çalışıyorsa 1 (değilse 0) kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerde bireysel seviyede yaş, eğitim yılı, üç ayrı değişken olarak 0-2, 3-5 ve 6-14

yaş aralığında çocuk sayısı, evli olup olmadığı; il seviyesinde kişi başına GSYİH ile bu verinin büyüme oranı, ihracat endeksi kullanılmıştır. Türkiye’de uzun dönem büyüme performansının hem evli hem bekar kadınlar açısından işgücü piyasasındaki olumlu etkileri ile ihracat odaklı büyüme stratejisinin kadının işgücüne katılımı ve kadın istihdamıyla pozitif korelasyonlu olduğu ortaya konmaktadır. Ancak Başlevent ve Onaran (2004) evli kadınlar açısından ihracatın faydalarının geleneksel olarak kadınların çalıştığı gıda veya tekstil gibi sektörlerde etkili olabileceğini, genel olumlu etkinin ise yalnızca bekar ve/veya genç kadınlar açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Chen vd. (2011)’de Çin’de ihracatçı firmaların yerel muadillerine göre daha fazla kadın istihdam ettiğini ve dolayısıyla firmalardaki yabancı bağlantıların kadın istihdamı üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada (Chen vd.,2011) 2004 yılı firma seviyesindeki yatay-kesit verileri kullanılarak, Tobit regresyon modeliyle, Çin işgücü piyasasında küreselleşmenin (açıklayıcı değişken olarak dış ticaret ve yabancı doğrudan yatırım-YDY) kadın istihdamı (bağımlı değişken) üzerindeki etkisi incelenmiş; il, sektör, firma heterojenliği, firmanın mülkiyet türü, ihracat yapıp yapmadığı, firma seviyesinde nitelikli işgücü oranı kontrol edilmiştir. Ayrıca ortalama ücretin bağımsız değişken; firmanın yaşı, büyüklüğü, sermaye yoğunluğu, mülkiyet türü, ihracat durumu, nitelikli işgücü oranı, ihracat ve kadın işgücü oranı etkileşiminin açıklayıcı değişken olduğu regresyon tahmin edilerek, kadınların yoğun olduğu firmaların daha düşük ücret ödediği ve ihracat yapan firmalarda toplumsal cinsiyete göre ücret farkının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Chen vd. (2011) ücret ve üretim denklemlerinin ortak tahmin edildiği Dong ve Zhang’ın (2009) yöntemini izleyerek kadınlara ödenen düşük ücretin kadın ve erkekler arasındaki verimlilik farklarını yansıttığını ortaya koyarak, bu durumun ayrımcılıktan kaynaklanmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kadın istihdamı ve ihracat yönelimi arasındaki ilişkinin heterojen olduğunu ileri süren Amin (2016) ise, Dünya Bankası İşletme Anketlerini kullanarak 81 gelişmekte olan ülkedeki 17000 firmaya ait verileri kullandığı çalışmasında, ülke içi ve firmalar arası değişiklikleri de hesaba katarak kadın istihdamı ve ihracat arasında pozitif bir ilişkiye ulaşmıştır. Mikro veri kullanılan regresyonda, bağımlı değişken olarak firmalarda tam

zamanlı ve kalıcı çalışanlardaki kadın oranı; temel açıklayıcı değişken olarak firmaların uluslararası piyasalara satış oranı belirlenmiş ve endojenite sorununu çözmek için temel açıklayıcı değişken olarak bölge-sektör-büyükölçek hücresindeki firmaların ortalaması kullanılmıştır. Diğer açıklayıcılar arasında firma büyüklüğü/yaşı, yer aldığı endüstri, firmanın kadın sahibinin olması, çalışanlarına eğitim vermesi, yabancı mülkiyeti, kalite belgesi, yabancı teknoloji kullanması, bilgi teknolojilerini kullanması ve işgücü düzenlemeleri yer almıştır. Söz konusu çalışmada aynı inceleme makro düzeyde de tekrarlanmıştır; ülke-sektör seviyesinde ortalama değer kullanılarak, kadın istihdamı ile ihracat arasındaki pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Makro kontrol değişkenleri arasında firmanın bulunduğu ülke, kişi başına GSYİH, kadınların siyasi hayata katılımı yer almaktadır. Amin (2016), çalışmasında mikro/makro kontrol değişkenlerinden bağımsız olarak kadın istihdamı ve ihracat yönelimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymakla birlikte; makro düzeydeki regresyona firmalara ilişkin kontrol değişkenleri eklendikçe ihracatın kadın istihdamına ilişkin etkisinin azaldığını göstermiştir. Diğer taraftan tekstil gibi kadınların yoğun olduğu bazı sektörlerde ihracatın kadın istihdamına etkisinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Amin vd., 2016)

Bussman (2009) ise ekonomik küreselleşmenin ve bu kapsamda özellikle dış ticaretin GSYİH'ye oranının kadınların refahını iyileştirip iyileştirmediği sorusuna odaklanmıştır. 1970-2000 döneminde 134 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi içeren dengesiz panel veri analizinde sabit etkiler ve genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak kadın işgücüne katılım oranı; açıklayıcı değişken olarak dış ticaretin GSYİH'ye oranı (alternatif olarak ihracatın GSYİH'ye oranı veya ithalatın GSYİH'ye oranı), kişi başına GSYİH ve karesi, siyasi rejim türü, kadının doğurganlık oranı, kadınların ortaöğretimde geçirdiği ortalama eğitim yılı, nüfus kullanılmıştır. Modelin tahmini tarım, imalat ve hizmet sektörleri için ayrı olarak da yapılmış olup; ayrıca söz konusu tahminler, bu sektörlerde erkek çalışanların oranı sabit tutularak tekrarlanmıştır. Sonuçlara göre, dışa açıklık oranı, OECD üyesi olmayan ülkelerde kadınların işgücüne katılımını artırmakta; OECD ülkelerinde ise düşürmektedir; ekonomik entegrasyonla gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe daha fazla kadın istihdam edilirken; tarım ve imalat sektöründe daha az kadın istihdam edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise

endüstriyel işlerde ve tarımda daha fazla kadın istihdam edilirken, hizmet sektöründeki kadın istihdamı azalmaktadır.

1983-1985 yılları arasında Türkiye’de imalat sektörü için firma-seviyesi verisini kullanan Özler (2000) bir firmadaki kadın istihdam oranının, sektöründeki ihracat miktarının toplam çıktıyla beraber arttığını göstermektedir. Ancak diğer bazı çalışmalarla (Sequino,2000; Wood,1998) uyumlu olarak, kadınların düşük nitelik gerektiren ve düşük ücret ödenen işlerde çalıştığını kaydederek, firmalarda makine ve malzemeye yönelik yatırım artışının kadın istihdam oranını azalttığı ve dış ticaretin dolayısıyla işgücünün kadınlaşması açısından uzun vadeli olumsuz sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar Cooray’in (2012, s.4) de belirttiği üzere, küreselleşmenin ilk sonucu olarak kadın istihdamının yoğun olduğu sektörlerin genişleyeceğini işaret etse de, firma seviyesinde bir çalışma olduğundan gözlemlenmeyen heterojenite yanlılığını giderememekte ve imalat dışı sektörlerle olumlu etkisini ortaya koyamamaktadır.

Yukarda özetlenen çalışmaların da sonuçlarıyla uyumlu olarak, genellikle gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun endüstrilerin çoğunlukta olması, kadın çalışanların düşük katma değerli, düşük ücretli ve emek yoğun ihracat sektörlerinde yoğunlaşması nedeniyle dış ticaretin artmasıyla beraber gelişmekte olan ülkelerde kadınların yeni iş fırsatlarıyla karşılaşması; gelişmiş ülkelerde ise kadınların işlerini kaybetmesi beklenmektedir (Nordas,2003). Özellikle 1960 ve 1980li yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat büyümesinin de kadınların işgücüne katılımını olumlu etkilediğini gösteren çalışmalar (Wood, 1991; Aguayo-Tellez vd., 2012) mevcuttur. Örneğin Wood (1991) 1960-1985 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dış ticaretin, gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamını artırdığı; ancak gelişmiş ülkelerde de toplumsal cinsiyet açısından istihdam kompozisyonunu değiştirmedeği sonucuna varmıştır ve bu durum literatürde Wood asimetrisi olarak anılmaktadır. Ülke bazlı yapılan çalışmalar kapsamında da, Aguayo-Tellez vd. (2012) 1984 - 2004 yılları için arasını kapsayan Meksika Hanehalkı ve Harcama Anketleri ile 1990 ve 2000 Meksika Nüfus Sayımını kullanarak, NAFTA’nın imzalanmasının ardından değişen dış ticaret politikasının Meksika’da kadın işçilerin istihdamını olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Söz konusu

çalışmada, dış ticaretin kadın işgücü üzerindeki etkisi endüstriler arası ve endüstri-içi olarak incelenmiştir. Endüstriler arası analizde, gümrük vergilerindeki azalmanın ve ihracatın, endüstrilerdeki büyümeyi tetikleyerek, hızlı büyüyen bazı endüstrilerde kadın istihdamının artırdığı; kadın işgücü arzı artarken kadınların göreceli ücretinin sabit kaldığı, bu durumun da kadınların emek payında (kadın işgücü ödemelerinin GSYİH'ye oranı) artışa neden olduğu gösterilmektedir. Ayrıca 28 endüstride tahmin edilen kadın emek payının bağımlı değişken; gümrük vergisi değişimlerinin ise açıklayıcı değişken olarak yer aldığı regresyon tahmininde, kadın emek payındaki %40 artış, NAFTA sonrası endüstriler-arası kaymayla açıklanmıştır. Diğer taraftan endüstri-içi analizde, tahmin edilen regresyonda bağımlı değişken olarak kadın emek payı; açıklayıcı değişken olarak ise yıl, eyalet ve detaylı endüstri kukla değişkenlerinin yanısıra sermaye yoğunluğu, firma büyüklüğü, yabancı mülkiyet oranı, ihracatın satışlara oranı, AR- GE payı, beyaz yakalı oranı, yabancı mülkiyet ve ihracatın etkileşimi yer almıştır. Buna göre Aguayo-Tellez vd. (2012), firma seviyesindeki kadın emek payı üzerinde ihracatın olumlu etkisi olduğunu; ancak firma büyüklüğü, sermaye yoğunluğu ve Ar-GE yatırımının ise olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkelerde dış ticaretin kadınlara yönelik olumsuz etkisi olup olmadığını araştıran çalışmalar (Autor vd., 2013; Saure ve Zoabi, 2011; Kucera ve Milberg, 2000) da bulunmaktadır.

Autor vd. (2013), 1990-2007 arası Çin'den gelen ithalat rekabetinin sonucunda imalat sektöründe istihdam kayıplarının , yüzde puanı cinsinden benzer olduğunu; ancak, imalat sektöründeki başlangıçtaki istihdam payının kadınlar arasında daha düşük olması nedeniyle, göreceli istihdam düşüşleri kadınlar arasında daha büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, kadınlar imalat dışı sektörlerde daha fazla temsil edildiğinden, ithalat rekabetinin dolaylı etkileriyle karşılaşmaktadırlar. Bu sektörlerde de istihdam azalmaları olduğu gösterilmiştir. Autor vd. (2013) .Çin'den gelen ithalat rekabetinin ABD yerel endüstrilerindeki ücret etkilerinin erkekler için kadınlara göre biraz daha büyük olmakla birlikte, en büyük düşüşlerin üniversite mezunu erkekler ve üniversite mezunu olmayan kadınlar arasında görüldüğü belirtilmiştir.

Saure ve Zoabi (2011), 1990-1 ve 2006-7 arası dönem için NAFTA'nın eyalet bazında ABD işgücü piyasası üzerine etkilerini araştırmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak kadın işgücü payı; temel açıklayıcı değişken olarak çıktı başına dış ticaret hacmi; kontrol değişkenleri olarak eyalet bazında GSMH, işsizlik oranı, kadınların ortalama eğitim seviyelerindeki değişim, Meksikalı göçmenlerin oranı; gecikmeli kadın işgücü katılım oranı (1980/81) kullanılmıştır. Kadın işgücü katılımı kadınların çalıştığı saat oranı olarak tanımlanmış; bağımlı değişken olarak kadın işgücü katılımının ilk yıla göre değişimi bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Wood'un (1991) çalışmasıyla uyumlu olarak, gelişmiş ülke kategorisindeki ABD'de 1990-2006 arası dönemde, dış ticaretin kadın işgücü katılım oranını azalttığı ortaya konmuştur (Saure ve Zoabi, 2011) Nordis'in (2003) belirttiği gibi, Wood (1991) ve Aguayo-Tellez vd. (2012) dış ticaretin artmasıyla beraber gelişmekte olan ülkelerde kadınların yeni iş fırsatlarıyla karşılaşacağını; Saure ve Zoabi (2011) de gelişmiş ülkelerde kadınların işlerini kaybedeceği hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Ancak Kucera ve Milberg (2000), Wood (1991) çalışmasını, 1978-1995 dönemi için 10 OECD ülkesinde 22 imalat endüstrisi için daha güncel ve ayrıştırılmış veri kullanarak tekrarlamıştır. Wood'un (1991) aksine, örneklemedeki çoğu ülkenin, OECD üyesi olmayan ülkelerle yapılan dış ticaret artışının orantısız bir şekilde kadınların iş kaybıyla sonuçlandığı ortaya konmuştur. Çalışmada sektörel düzeyde ülkeler arası dış ticaretin değişen yapısından dolayı ortaya çıkan istihdam etkisi, faktör içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Kucera ve Milberg (2000) istihdam etkisinde toplumsal cinsiyet yanlılığının ölçümü için üç yol kullanmaktadır: i) basit fark: erkek ve kadın istihdamı arasındaki fark 2) oransal değişim: kadın/erkek istihdam oranındaki değişimin, dış ticaret etkisi çıkarılarak hesaplanan kadın/erkek istihdam oranındaki değişime oranı, 3) Kadın-erkek istihdam farkına ilişkin soyut bir eşik atanması: örneğin istihdam farkının %2 eşik oranıyla olan farkının toplumsal cinsiyet yanlılığı olarak ölçülmesi. Analizde OECD girdi çıktı tabloları, toplam istihdam, fiyat deflatörü ve ticaret verileri ile UNIDO kadın istihdam oranları veri olarak kullanılmıştır. Endüstri seviyesinde yapılan analizdeyse OECD üyesi olmayan ülkelerle gerçekleştirilen dış ticarete oluşan toplumsal cinsiyet yanlılığın hemen hemen her durumda tekstil, giyim, deri endüstrisiyle ilişkili olduğu

ortaya konmaktadır. Kucera ve Milberg (2000) toplumsal cinsiyet yanlılığındaki farkların, toplumsal cinsiyete yönelik ayrıştırılmadan değil, anılan sektörlerdeki ticaret performansındaki farklılıklardan kaynaklandığı sonucuna ulaşmaktadır.

Dış ticaretin özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücü piyasasında olumsuz etkileri olabileceğini gösteren çalışmalar da mevcuttur. Bu doğrultuda Cooray vd. (2012), panel veri yöntemiyle, düşük gelirli ve düşük-orta gelirli 80 gelişmekte olan ülkede 1980–2005 dönemi için küreselleşmenin kadın işgücüne katılım oranına etkisini incelemiştir. ILO'nun 2009 verilerinin kullanıldığı çalışmada, küreselleşme dış ticaretin GSMH'ye oranı ve yabancı doğrudan yatırımın GSMH'ye oranı olarak ölçülmüştür. Söz konusu çalışmada sabit etkiler analizi sonucunda küreselleşmenin temel unsurları olarak dışa açıklık oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın işgücüne katılımı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada 10 farklı yaş grubu arasında heterojenite araştırılarak, bu olumsuz etkinin genç kadınlar için daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Bu durum genç yaşlardaki esneklik ile küreselleşmeyle birlikte beceri priminin artmasıyla gelişen eğitim isteğiyle açıklanmaktadır.

Diğer taraftan kadın ve erkeklerin ihracatla ortaya çıkan istihdam fırsatlarına eşit erişiminin olmadığını kanıtlayan nicel çalışmalar da bulunmaktadır (Günlük-Şenesen ve Şenesen, 2011; Rueda-Cantuche ve Sousa, 2017). Örneğin Günlük-Şenesen ve Şenesen (2011) Türkiye için 2002 girdi-çıktı tablolarını ve 2002 Hanehalkı İşgücü Anketlerini kullanarak, büyük ihracat sektörlerinin istihdam yaratma potansiyelinin kadınlar için daha düşük olduğunu, kadın istihdamının en çok giyim ihracatına duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Rueda-Cantuche ve Sousa (2017) da World Input Output Database (WIOD) verileriyle oluşturulan Çok-bölgeli Girdi Çıktı modeli ve EXIOBASE-3 veritabanını kullanarak, AB çapında ihracatla beraber ortaya çıkan istihdam fırsatlarına erişimde kadınların aleyhine görünür bir fark olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Rueda Cantouche vd. (2017) çalışmasında AB dışına yapılan mal ve hizmet ihracatının AB çapında 12 milyon kadına iş sağladığını belirtse de; bu sayının AB çapında toplam istihdamın sadece %38'ini oluşturmasından dolayı kadınların dezavantajlı olduğu

toplumsal bir cinsiyet farkını işaret etmektedir. Bu fark, kadın istihdamının daha az ihracat yapılan sektörlerde (özellikle hizmetler) yoğunlaşmış olmasıyla açıklanmaktadır.

Ayrıca Güneydoğu Asya ülkeleri için 1990–2010 yılları arasında küreselleşme ve kadın istihdamı arasındaki ilişkiyi inceleyen Maqsood (2014), WDI ve ILO verilerini kullanarak, panel veri sabit ve rassal etkiler yöntemiyle, küreselleşmenin kadın işgücüne katılım oranını incelemiştir. Modelde, diğer çalışmalarda da kullanılan yabancı doğrudan yatırımının yanısıra, kentsel nüfus oranı küreselleşmenin ölçütü olarak kullanmıştır. Küreselleşme ölçütü olarak (bağımlı değişken) kentsel nüfus oranı kullanıldığında küreselleşmenin kadın işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisi olumlu olurken, dışa açıklık endeksi kullanıldığında, küreselleşmenin etkisi olumsuz dönmektedir. Sonuçta, Maqsood (2014), Cooray (2012) ile uyumlu olarak, Güneydoğu Asya ülkelerinde de dış ticaretin kadın işgücüne istihdamının olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Banerjee ve Veeramani (2015:24) ise dengesiz panel seti kullanarak, 1998-2008 yılları için Hindistan'ın 125 imalat endüstrisine ait verileri kullanarak, dış ticaret ve teknolojiyle ilgili farklı unsurların kadın istihdam yoğunluğu üzerindeki etkisini incelemiştir. Kadın istihdam yoğunluğunun bağımlı değişken olduğu regresyon logit, probit ve kukla değişkenli EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışma, ithalat vergisi oranlarının kadın istihdam yoğunluğu üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu durum kadın işgücü maliyetinin erkeklere göre daha düşük olması nedeniyle, rekabetçi baskıyla firmaların kadın çalışanları tercih ederek maliyetlerini düşürme eğiliminde olmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca, ihracat yönelimi ve uluslararası pazara katılımın kadın istihdam yoğunluğu üzerindeki etkisinin olumlu olması, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu düşük nitelik-yoğun işlerde kadınların tercih edildiği diğer çalışmalarla tutarlıdır. Ancak Banerjee ve Veeramani (2015:24), olumlu sonuçların yanısıra, YDY ve sermaye malları ithalatı yoluyla gelen yabancı teknolojinin kadın istihdamına yönelik bir önyargı oluşturması nedeniyle, bu etkinin Hindistan'daki kadınlar lehine büyük boyutlarda istihdam etkileri yaratmadığını; aksine erkek çalışanlara yönelik tercihi artırdığını vurgulamaktadır.

Diğer taraftan, dış ticaretin kadın işgücü piyasasına anlamlı etkisi olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar yer almaktadır. Aboohamidi ve Chidmi (2013), WDI verilerini kullanarak, 1990-2008 arasında dört Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesi (Türkiye, Mısır, Pakistan ve Fas) için okur yazarlık oranı, eğitim, doğurganlık oranı, kentsel nüfus oranı, dışa açıklık ve kişi başına GSYİH'nin kadın işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisini havuzlanmış EKK, panel veri sabit ve rassal etkiler yöntemlerine göre incelemiştir. Sözkonusu analizin sonuçlarına göre, kadın işgücüne katılım oranı üzerinde dışa açıklığın etkisi istatistiksel olarak anlamsızken okuryazarlık ve kentsel nüfus oranının etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ; kişi başına GSYİH ve doğurganlık oranı etkisi ise negatiftir.

Ülkelerarası karşılaştırma olarak Gray vd. (2006) de 180 ülke için 1975 ve 2000 arasında 5 yıl aralıklı veri kullanarak, diğer küreselleşmeyle ilgili faktörlerin yanısıra dış ticaretin (toplam ithalat ve toplam ihracatın GSYİH'ya oranının logaritmik ölçümü), ve YDY'nin (YDY'nin brüt sabit sermaye oluşumundaki yüzde oranı) kadınların işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisini incelemiş ve her iki değişkenin de anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur. Gray vd. (2006) bu durumu, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı etkiler sözkonusu olduğundan, ülkeler arası heterojeniteyle açıklamaktadır.

Diğer taraftan, ihracatın kadın istihdamına etkilerinin nitelik seviyesine göre farklılaşabileceğini gösteren çalışmalar da yer almaktadır. Bu kapsamda bazı çalışmalar (Chen vd., 2011; Chamarbagwala, 2006; Siddiqui, 2009) ihracatın niteliksiz işgücünü artıracaklarını ve nitelikli işgücünü azaltacaklarını işaret ederken, bazı çalışmalar da (Gaddis ve Pieters, 2014) tam aksi sonuca ulaşmışlardır.

Chen, vd. (2011), 2002–2008 dönemi için Çin'in 31 iline ilişkin panel veri setini kullanarak dış ticaretin istihdam üzerindeki olumlu etkisinin yalnızca nitelikli işgücüne yönelik olduğunu göstermiştir. Benzer olarak, Chamarbagwala (2006), hanehalkı verisi kullanarak, Hindistan'da 1983-2000 dönemi için faktör içeriği yaklaşımıyla, nitelik farkı (skill gap) ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkını incelemiştir. İşgücü verisi, erkek ve kadın olarak iki ayrı gruba, beş eğitim seviyesine (ilkokul, ilkokul, ortaokul, lise, kolejden daha az) ve on farklı yaş aralığına (15-20, 20-25, 25-30, 30-35, 35-40, 40-45, 45-50, 50-

55, 55-60, 60+) ayrılmıştır. Chamarbagwala'ya göre (2006), imalat sektöründeki dış ticaret nitelikli erkek çalışanlara yönelik emek talebini artırırken, nitelikli kadın çalışanlara yönelik talebi azaltmakta; hizmetler sektörünün dış ülkelerden Hindistan'a outsource edilmesi de hem kadın hem erkek üniversite mezunlarına talebi artırmaktadır. Ayrıca dış ticaret, lise ve üniversite mezunu kadınlar için, toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkını azalmaktadır.

Siddiqui (2009) de Pakistan'da 1990 yılı için hesaplanabilir genel denge modeliyle (CGE) dış ticaretin serbestleştirilmesinin, özellikle düşük nitelikli işlerde kadınların işgücüne katılımını ve ayrıca erkeklere göre reel ücretlerini artırdığı sonucuna varmıştır.

Gaddis ve Pieters (2014), Brezilya için benzer ekonomik ve coğrafi özelliklere sahip olan yakın belediye kümelerini 494 mikrobölge şeklinde ayırarak, dış ticaret reformlarına farklı derecelerde tabi olan bu mikrobölgelerde dış ticaretin serbestleştirilmesi ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Veri olarak, iki ayrı panel setini kullanmıştır: 1) 1991-2000 dönemi için Nüfus Sayımından oluşan panel veri seti, 2) 1987-1998 dönemi için endüstriyel koruma oranları ile nominal tarifelerden oluşan panel veri seti. Farkların farkı yöntemini kullandıkları çalışmada dış ticarete daha fazla maruz kalan mikrobölgelerde istihdam ve işgücüne katılım oranının daha az olduğu; işsizlikteki büyümenin daha yüksek olduğu; kadın/erkek için işgücüne katılım ve istihdam oranlarının azaldığı; ancak bunun erkek istihdam oranı üzerindeki etkisinin kadınlara göre önemli ölçüde daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Söz konusu mikrobölgelerde düşük nitelikli erkekler ve kadınlar için olumsuz bir etki gözlemlenirken, yüksek nitelikli erkek ve kadın çalışanlar için ticarete konu olan sektörlerden ticarete konu olmayan sektörlerle geçtikleri için net bir etki gözlemlenmemiştir (Gaddis ve Pieters, 2014).

Sonuç olarak her ne kadar teorik olarak dış ticaretin kadınlar için iş piyasası sonuçlarına etkisi önceden belirsiz olsa da, nicel çalışmalar dış ticaretin etkisinin kadın istihdamına etkisi yönünde rehberlik sağlamaktadır; ancak ortaya çıkan sonuçlar toplumsal cinsiyet eşitliği açısından tek bir sonucu işaret etmemektedir.

UNCTAD (2004), kadınlara istihdam ve gelir imkanları sağlamanın yanı sıra dış ticaretin kadınların finansal bağımsızlığını güçlendireceğini belirtmekte; ancak artan uluslararası rekabetin niteliksiz işlerde çalışan kişilerin ücretlerini azaltacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla dış ticaret sektöre, sektörün daralması ya da genişlemesine ve uluslararası rekabetin yerel piyasayı nasıl etkilediğine bağlı olarak kadın ve erkekleri olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir (UNCTAD, 2004).

Bu kapsamda UNCTAD, UNECA ve UNECE (2020), dış ticaretin etkilerinin toplumsal cinsiyet boyutunu analiz etmek üzere, işin devamlılığı, sağlık ve iş güvenliği gibi çalışma koşulları üzerindeki etkisinin de incelenmesi görüşündedir. Ayrıca Çağatay (2001) dış ticaretin kadın ve erkekler üzerindeki etkisini tam olarak analiz etmek için, istatistiklerin emek girdisi olarak ücretsiz çalışmayı da içermesi gerektiğini belirtmektedir.

Dünya Bankası'na (2020) göre, dış ticaretle birlikte gelişen rekabetçi baskı, kadınlara karşı ayrımcılığın maliyetini artırmıştır; dış ticaret, kadınlara yönelik engeller kaldırıldığı ve uygun politikalar hayata geçirildiği takdirde, istihdam, ücret, daha iyi iş olanaklarıyla birlikte kadınlara yönelik ekonomik sonuçları iyileştirebilecektir.

2.4 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN EMEK PİYASASINA ETKİSİ

2.4.1 İstihdam

Shepherd'a (2015) göre, firmaların eşzamanlı olarak ithalat ve ihracat yapmalarını gerektiren KDZ'lere katılmalarının toplam istihdam etkisinin, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde olumlu olacağı öngörüsünü ifade etmekle beraber, bu sonuçların tüm gelişmekte olan ülkeler ile farklı nitelik gruplarındaki işgücünün tamamı için geçerli olmayabileceğinin de altını çizmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kapsamında KDZ katılımı ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar kapsamında Banga (2016), 1995-2011 dönemi için Hindistan'da KDZ'lere katılımın endüstri düzeyindeki (İmalat, tarım ve hizmet) etkisini, fark GMM yöntemiyle incelemiş ve WIOD ile "OECD Trade in Value Added" (TIVA) veritabanını

kullanmıştır. Çalışmada, istihdam bağımlı değişkenken; temel açıklayıcı değişken olarak geri (farklı bir regresyon da ileri) katılım oranı kullanılmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler gecikmeli istihdam değeri, brüt katma değer oranı ve ücret oranı olup; regresyon modellerinin birinde sektör kukla değişkeni eklenmiştir. (İmalat sektörü olmayan=1). Banga (2016), Hindistan için geri bağlantılar ile istihdam artışı arasında negatif bir ilişki olduğunu, sözkonusu negatif etkinin de imalat dışındaki diğer endüstriler için daha büyük olduğunu; ileri bağlantıların ise istihdam artışı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir. Shepherd ve Stone'a (2012) göre de gelişmekte olan ülkelerde firma veya endüstri seviyesinde uluslararası bağlantıları (ithalat, ihracat ve yabancı mülkiyetli) güçlü olanlar daha fazla işgücü istihdam etmektedir.

Guha-Khasnobis vd. (2022) de 1990-2015 dönemi için Hindistan'da KDZ katılımının genel istihdam yaratımı ve nitelik açısından işgücü kompozisyonu üzerindeki etkisini Arellano-Bond (1991) genel momentler metodu (GMM) dinamik panel veri modelini kullanarak incelemiştir. Çalışmada (Guha-Khasnobis,2022) KDZ göstergeleri EORA26; diğer değişkenlere ilişkin veriler ise Hindistan KLEMS veri tabanından alınmıştır. Regresyon modellerinin ilkinde KDZ'ye ilişkin açıklayıcı değişkenler olarak ileri ve geri katılım ile KDZ pozisyonu göstergelerinden olan yukarı akım endeksi (upstreamness); ikincisinde KDZ'ye katılım oranı ve yukarı akım endeksi kullanılmıştır. Diğer değişkenler için ise sermaye, katma değer, ara mallar (materyal), ara mallar (enerji), ara mallar (hizmetler) kullanılmıştır. Çalışmaya göre (1) daha güçlü geri bağlantı, işgücünü yerinden etme (displacing) etkisine sahipken; (2) güçlü ileri bağlantı niteliksiz işgücü için istihdam fırsatları yaratmakta; (3) KDZ katılım oranı ise iş piyasasına doğrudan olumlu etki etmekte; (4) KDZ'de düşük pozisyonda yer alan sektörler daha fazla istihdam yaratmakta; (5) daha yüksek pozisyonda olan sektörler ise daha fazla nitelik yoğunudur. Bu sonuçlara göre Guha-Khasnobis vd (2022), işsizlik sorununun daha güçlü ileri bağlantı, daha düşük geri bağlantı ile çözüleceğini ileri sürmektedir.

Oladapo vd (2022) 1991 birinci çeyrek ve 2015 dördüncü çeyrek döneminde Nijerya'da KDZ katılımının istihdama etkisini sektörler bazında incelemiştir. Global Eora Multi-Region Input-Output (MRIO) ve WDI veri tabanından yararlanarak, dinamik SLS

kullanılan modelde, bağımlı değişken istihdamken, açıklayıcı değişkenler KDZ katılım oranları (farklı modellerde geriye doğru, ileriye doğru ile genel KDZ katılımı ayrı olarak kullanılmaktadır) reel GSMH, GSMH, TÜFE, kamu harcaması, ücretler ve dışa açıklık oranı kullanılmıştır. Çalışmada Nijerya’da toplam istihdama sadece geri katılımın pozitif etkisi bulunmakta iken (KDZ katılımı ile ileri katılımın etkisi negatiftir), sektörel düzeyde endüstri istihdamına toplam, geri ve ileri KDZ katılımının; tarım sektörü istihdamına ise toplam ve ileri KDZ katılımının olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet sektörü istihdamının KDZ katılımından etkilendiğine dair kanıt bulunamamıştır.

Nasser Dine (2019) WIOD veri tabanını kullanarak, 2000-2014 dönemi için Türkiye’de KDZ’ye katılımın istihdama etkisini geri ve ileri katılım üzerinden incelemiş olup; trend analizi ve mekânsal ağırlık matrisi yaklaşımıyla, KDZ göstergelerinin yayılma (spillover) etkisini kontrol eden sabit etkiler yöntemini kullanmıştır. Sektör bazında bağımlı değişken istihdamken; temel açıklayıcı değişkenler olarak geri bağlantı (yabancı katma değer ihracata oranı) ve ileri bağlantı kullanılmıştır (dolaylı yerel katma değer ihracata oranı). Kontrol değişkenleri ise, sektörel sermaye stoku ve sektördeki ortalama ücretlerdir. Trend analizi, daha hızlı büyümenin imalat sektörlerinde geri bağlantılarla, hizmet sektöründe ise ileri bağlantılarda gerçekleştiğini göstermektedir. EKK yöntemi ile tahmin edilen modelde geri bağlantılarla istihdam yaratımı artarken; sektörel olarak sabit etkiler kontrol edildiğinde geri ve ileri bağlantıların esneklikleri istatistiksel olarak anlamlı şekilde negatife dönmekte hem zaman hem sektör açısından sabit etkiler kontrol edildiğinde ise geri bağlantıların istihdama etkisi istatistiksel olarak anlamsız hale gelmekte ve ileri bağlantının esnekliği negatif olmaya devam etmektedir. Ayrıca nicel sonuçlara göre, istihdam yaratımı sadece KDZ bütünleşmesinden değil; komşu sektörlerdeki KDZ katılımından da etkilenmekte ve bu durum sektörler arasında önemli yayılma etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, imalat sektöründe KDZ’ye geri katılımın istihdam üzerindeki etkisini pozitifken, komşu sektörlerdeki geri katılım istihdamı azaltmaktadır. Hizmet sektöründe de KDZ’ye ileri katılım, işgücünü yerinden etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kapsamındaki bir diğer çalışmada, Long vd. (2019) Vietnam Hanehalkı Yaşama Standartları Anketleri ile OECD TIVA veri tabanını kullanarak 2010, 2012 ve 2014 yılları için Vietnam’da KDZ’lere katılımın kayıtlı ve kayıtsız istihdama etkisini incelemiştir. Sabit etkili panel veri yönteminin kullanılarak, bağımlı değişken olarak toplam istihdamda kayıtlı istihdamın oranı (il bazında) kullanılırken, farklı modellerde temel açıklayıcı değişken olarak KDZ katılım oranı (Koopman vd., 2010), KDZ pozisyonu (Koopman vd., 2010), geri ve ileri KDZ katılım oranı (modelde ikisi birlikte yer almıştır) yer almıştır. Tüm modellerde ortak alan diğer açıklayıcı değişkenler ise kırsal nüfus oranı, kişi başına GSYİH, kişi başına GSYİH’nin karesi, toplam nüfus, işgücüne katılım oranları kullanılmıştır. Diğer taraftan bireyler açısından kayıtlı istihdamda olma olasılığı da tahmin edilmiş olup; bu kapsamda probit tahmin edicisi kullanılmıştır. Bu kapsamda da açıklayıcı değişken olarak, temel açıklayıcı değişkenlerin yanı sıra cinsiyet, eğitim düzeyi, kırsal bölgede yaşama gibi farklı nitelikleri gösteren değişkenler eklenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, KDZ’lere katılım il seviyesinde kayıtlı istihdamın payına olumlu etki etmekte birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir; KDZ’ye ileri ve geri katılımın istihdam etkisi ters yönde olup; kayıtlı çalışan olasılığı üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur; ancak yerel işgücü piyasası aracılığıyla bu olasılığı dolaylı etkilemektedir.

Ülkelerarası çalışmalar kapsamında, Pan (2020a) WIOD veri tabanını kullanarak, 2000-2014 dönemi için 43 ekonomideki (28 AB üyesi, 15 diğer büyük ekonomiler) 56 endüstri için KDZ’nin istihdama etkisinin, farklı gelişmişlik seviyesinde olan ülkeler için değişip değişmediği hipotezini araştırmıştır. Dinamik panel regresyon yöntemi kullanılan çalışmada, bir modelde genel KDZ katılım oranı (ileri ve geri katılım oranının toplamı) kullanılırken; diğer bir modelde yukarı akım/aşağı akım etkilerinin istihdam etkisini ayırtmak için ileri ve geri katılım oranları ayrı değişkenler olarak tanımlanmaktadır. Pan (2020b) ülkelerarası çalışmada KDZ’ye katılımın (genel KDZ katılım oranı) istihdama etkisini istatistiksel olarak anlamlı bulmazken; bu etkinin ülkeleri verimlilik oranları açısından grupladığında yüksek verimliliğe sahip ülke grubunda istatistiksel olarak anlamlı şekilde pozitif olduğunu; ileri ve geri katılım olarak iki ayrı değişken kullandığında ise KDZ’ye geri katılımın istihdama etkisinin genel model (43 ekonomiyi

kapsayan) ve üç grup için tekrarlanan ayrı modellerde pozitif olduğunu, ileri katılımın ise ne genel grup ne de yüksek ve orta seviyede verimli olan ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını, ancak düşük seviyede verimli olan ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı şekilde pozitif etkisinin olduğunu göstermiştir.

Çalışmada, daha gelişmiş ekonomilerde KDZ'ye katılımın istihdama etkisinin pozitif olduğu; daha az gelişmiş ülkelerde ise KDZ'lere geri katılımın yerel ekonomide istihdam yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ma vd. (2019) 1995-2009 döneminde 39 ülke için, World Input Output Database (WIOD) ve Dünya Bankası verilerini kullanarak, bir ülkenin KDZ'deki pozisyonunun, istihdam seviyesi ve yapısı üzerindeki etkisini panel veri (sabit etkili) ve 2SLS yöntemiyle nicel olarak incelemiştir. Çalışmada (Ma vd.,2019) bağımlı değişken yüksek, orta ve düşük nitelikli işgücüyken, temel açıklayıcı değişken KDZ pozisyonu, kontrol değişkenleri ise endüstrinin boyutu, kamu harcaması, patent sayısı, eğitim harcaması, ticaretin açıklık oranı (İhracat+İthalat/GSMH), sermaye derinleşme oranıdır (Reel sabit sermaye/GSMH). KDZ pozisyonunun ölçümlerinden biri olarak, Wang, Wei ve Zhu'nun (2013) metoduyla, ara mal girdilerinin yerel katma değer oranı kullanılmıştır. Buna göre, ara mallardaki yerel katma değer oranının yüksek ve orta nitelikli işgücü istihdam oranı üzerindeki etkisi pozitifken, düşük nitelikli işgücü istihdamı üzerinde negatiftir. Çalışmanın sonuçları 1) KDZ'lerde yüksek pozisyonda olan ülkeler, yüksek nitelikli işgücü için talep oluşturmakta ve daha düzgün bir istihdam yapısı ortaya koymaktadır, 2) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde KDZ'lerdeki pozisyon, istihdam yapısını iyileştirmektedir, 3) KDZ'lerin istihdam etkisi, (emek yoğun endüstrilere göre) sermaye yoğun endüstriler için istatistiksel olarak daha büyüktür.

İşletme sürecinin ya da bir imalat tesisinin yabancı bir ülkeye taşınması olarak tanımlanan ve uluslararası ticaret kapsamına giren “offshoring”in işgücü talebine etkisini inceleyen çalışmalar da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Foster-McGregor (2016), 1995-2009 yılları arası için WIOD veri tabanını kullanarak 40 ülkede “offshoring”in işgücü talebine etkisinin olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde işgücü talebindeki değişim, düşük ve orta eğitimli

işgücünü daha çok etkilerken; gelişmiş ülkelerde iyi eğitilmiş işgücünü daha fazla olumsuz etkilemiştir. Foster-McGregor (2016) çalışmasında, “offshoring” etkisinin hizmetlerden daha çok imalatı etkilediğini göstermektedir. OECD (2007), 20 OECD ülkesi için “offshoring”in etkilerini incelemiş, 26 imalat ve hizmet endüstrisinde 1995 ve 2000 olmak üzere iki yıl için (1995’den 2000’e büyüme oranları kullanılmıştır) üç model tahmin etmiştir; buna göre “offshoring”in imalat ve hizmet istihdamına etkisi önemli ölçüde olumsuz bulunmuştur. Buna karşılık, daha önceki bir çalışma olan Hijzen ve Swaim (2007) 17 yüksek gelirli OECD ülkesinden oluşan örneklem için “offshoring”in toplam istihdama etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ülke bazında, Amity ve Wei (2005) Birleşik Krallık’da malzeme ve hizmetler sektöründeki “offshoring”in istihdam üzerindeki etkisini araştırmış, hizmetler sektöründe pozitif etkisi olduğunu; malzeme sektöründe ise etkinin belirsiz ve anlamsız olduğunu ortaya koymuştur. Amity ve Wei (2009) 1992-2000 dönemi için ABD’de “offshoring”in imalat istihdamını yıllık %0,4 oranında azalttığını; ancak söz konusu olumsuz etkinin toplamda (96 endüstri) kaybolduğunu; malzeme sektöründe toplam düzeyde katsayıların pozitif olduğunu, ancak 450 endüstri seviyesinde bu etkinin de yok olduğunu göstermiştir. Diğer ülke bazında çalışma ise Winkler (2009) tarafından yapılmış olup, 1991-2000 döneminde Almanya’da 36 imalat endüstrisi için hizmetler sektöründeki “offshoring”in istihdam üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Winkler’in (2010) Almanya için yaptığı diğer bir çalışmada da 1995-2006 dönemi için hizmetler sektöründeki “offshoring”in imalat istihdamını azalttığı teyit edilmiştir. Crino (2010) ise, İtalya’da hizmetler sektöründeki “offshoring”in etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.

Gelişmiş ülkelerde “offshoring”in işgücü talebi üzerinde olumsuz etkisi olabileceğini gösteren çalışmalar mevcut olsa da, sözkonusu etki incelenen ülke, sektör toplulaştırması yöntemi ve “offshoring”in türüne (malzeme veya hizmet girdisi) bağlıdır (Farole vd.,2018:s.13).

KDZ’ye ileri ve geri katılımının istihdam üzerindeki etkisini ülke bazında inceleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Pan (2020b) 1995-2011 dönemi için ABD’de KDZ’ye ileri ve geri katılımın istihdama etkisini Arellano ve Bond (1991) GMM tahmincisinin

kullanıldığı dinamik panel veri modeliyle incelemiştir. Buna göre ABD’de istihdamın KDZ faaliyetlerinden pozitif olarak etkilendiği, KDZ’ye geri katılım oranındaki 0,1 artışın orta nitelikli işgücü istihdamını % 0,60 arttırdığı; KDZ’ye ileri katılımın ise düşük nitelikli işgücü üzerinde olumsuz ancak minör bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki çalışmalar ışığında, KDZ katılımının (ileri ya da geri) veya KDZ pozisyonunun işgücü üzerindeki yansımaları ülkeye, sektöre bağlı olarak da değiştiği gözlemlenmektedir.

2.4.2. Ücretler

KDZ’yle bütünleşmenin ülkeler, sektörler ve niteliklerine göre iş üzerindeki etkilerini inceleyen nicel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, KDZ’yle bütünleşmenin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ücret artışlarına yol açabildiğini, ancak etkilerin işgücünün nitelik düzeyi, KDZ faaliyetlerinin niteliği ve sektörlerin özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir.

Taglioni ve Winkler (2016) gibi çalışmalar, KDZ’lerle bütünleşmenin verimliliği artırdığına ve bu artışın ülkelerde genel ücret seviyelerini yükseltebildiğine işaret etmektedir. Özellikle verimliliğin artması, firmaların kazancının yükselerek çalışanların daha yüksek ücret alma olanağını artırmaktadır. Ancak, Pavcnik (2003) gibi çalışmalar, bu kazançlardan çoğunlukla yüksek nitelikli çalışanların faydalandığını, düşük nitelikli işçilerin ise bu artıştan daha az yararlandığını göstermektedir. Bu durum, KDZ entegrasyonunun genel ücret artışına katkı sağlarken işgücü arasındaki ücret farklılıklarını derinleştirebileceğini göstermektedir.

Autor vd. (2013) gibi çalışmalarda, KDZ’lerle bütünleşmenin gelişmiş ülkelerde orta seviyeli işlerin kaybına ve yüksek nitelikli işlere olan talebin artmasına neden olduğu, bunun da ücret eşitsizliklerini derinleştirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle düşük nitelikli işçiler, kalifiye işgücü gerektiren işlere kıyasla daha az ücret artışıyla karşı karşıya kalmakta ve bu da nitelik bazında ücret farklarını artırmaktadır.

Feenstra ve Hanson (1996), Meksika'daki imalat sektörünü inceledikleri çalışmada, yabancı doğrudan yatırımla KDZ bütünleşmesinin özellikle nitelikli işçiler için daha yüksek ücretlerle ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu durum, uluslararası standartları korumak için daha kalifiye bir iş gücü talep eden çokuluslu firmaların varlığına bağlanmaktadır. Benzer şekilde, Çin'de yapılan araştırmalar (Chen vd., 2011) KDZ'ye katılan firmalarda çalışan işçilerin, katılmayanlara kıyasla genellikle daha yüksek ücret aldığını göstermektedir; bu durum, ihracata yönelik sektörlerde nitelikli iş gücüne olan talebin artmasına dayandırılmaktadır.

KDZ bütünleşmesinin yoğun olduğu sektörlerde (örneğin, imalat ve yüksek teknoloji hizmetleri) ücretlerin daha hızlı arttığı, tarım gibi daha az bütünleşmiş sektörlerde ise bu artışın sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir (Rodrik, 2018). Bu durum, KDZ bütünleşmesinin sektörel bazda ücret farklılıklarını artırabileceğine işaret etmektedir. Sektörel farklar nedeniyle, bazı sektörlerde yüksek ücret artışı sağlanırken diğer sektörlerde bu etki sınırlı kalabilmektedir. KDZ'lerin ücretler üzerindeki etkileri sektörler arasında önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Örneğin, Frias vd. (2009), Meksika'nın imalat sektöründe ücret primlerinin yüksek ihracat faaliyeti olan sektörlerde yoğunlaştığını gözlemlemektedir. Bu, KDZ'lerde derinlemesine yer alan sektörlerin daha iyi ücret sonuçları sağladığını göstermektedir. Öte yandan, düşük nitelikli, emek yoğun sektörlerde (örneğin tekstil) ücret artışlarının çoğunlukla vasıfsız işçiler için olduğu ve genellikle daha yavaş ilerlediği gözlenmiştir.

Ayrıca, Feenstra ve Hanson (1999) gibi çalışmalar, KDZ'lerle bütünleşmenin gelişmekte olan ülkelerde düşük nitelikli işçilerin işlerini riske attığını ve ücret eşitsizliğini artırdığını göstermektedir. Düşük ücretli, düşük nitelikli işlerin kaybı, orta seviyeli işlerin azalmasına ve yüksek nitelikli ve düşük nitelikli işler arasında büyük bir oranda ücret farkını artırmaktadır.

KDZ'lerle bütünleşmenin gelişmiş ülkelerde düşük nitelikli çalışanların ücretlerinde baskıya neden olduğu; gelişmekte olan ülkelerde ise genel ücret seviyelerini artırmakla birlikte ücret farklılıklarını güçlendirdiği görülmektedir (Kaplinsky, 2000). Özellikle düşük ücretli ülkelerde KDZ'lerle bütünleşme, genel bir ücret artışı sağlasa da yüksek

nitelikli işlere erişimin sınırlı olması, ülkeler arasındaki gelir uçurumunu korumakta veya artırmaktadır.

Timmer vd. (2014), uzun vadeli analizlerinde, KDZ katılımının pozitif ücret etkilerinin daha sürdürülebilir olduğunu, ancak bunun için ülkelerin değer zincirinde daha yüksek katma değerli faaliyetlere geçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Temel montaj gibi düşük katma değerli segmentlerde kalan ülkeler, bu tür bir ilerleme sağlayamamakta ve ücret artışında durgunluk yaşamaktadır.

Bu çalışmalar, KDZ bütünleşmesinin verimlilik artışı yoluyla genel ücretleri artırabileceğini, ancak bu artışın eşit olmayan bir biçimde dağıldığını göstermektedir. Çalışmalar, KDZ entegrasyonunun ülkelerdeki beceri, sektör ve cinsiyet bazlı ücret farklarını artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, KDZ'lerin üretkenlik kazançları sağlarken sosyoekonomik eşitsizlikleri de derinleştirebileceğini göstermektedir.

2.5 KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN EMEK PİYASASINA ETKİSİ

Kadın ve erkeklerin hane halkı, toplum, emek piyasası ve ekonomideki toplumsal rolleri ve pozisyonları arasındaki yapısal farklar, ülkeler arasında önemli derecede farklılık gösterse de her toplumda mevcuttur (Beneria vd., 2000). Sosyal yapılar içinde kadın ve erkekler arasında bu yapısal farklılıklar genel olarak emek piyasasının toplumsal cinsiyete dayalı kompozisyonu, kadınların evdeki çalışmaları, sorumlulukları ve kadınların kaynakların kontrolü ve kaynaklara erişimdeki farklılıklarını içermektedir (Bamber vd., 2016). KDZ'ler küresel endüstrileri bölümlere ve faaliyetlere ayırarak; hangi firmaların, ülkelerin ya da işgücünün bu faaliyetleri yerine getirdiğini göstermekte ve sosyal yapılarda kaynakların, faydaların ve fırsatların dağılımını etkileyen toplumsal bir bağlamda işlemektedir. Bu nedenle geniş toplumdaki toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkileri, değer zincirlerinin hem işleyiş biçimlerini etkilemekte hem de bundan etkilenmektedir (Mutua vd., 2014).

Yukarda bahsedilen yapısal farklılıklardan ötürü, Bamber ve Staritz'e (2016) göre kadınlar ve erkekler işçi, yönetici, üretici ve girişimci olmak üzere KDZ'lerin farklı aşamalarına dahil olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri KDZ'lerin işleyişini ve yükselme sürecini de etkilemektedir. Örneğin kadın ve erkekler, KDZ'lerin genişlemesinden farklı etkilenebilir ve KDZ'lerin fırsatlarından eşit olarak yararlanamayabilirler (Bamber ve Staritz, 2016).

KDZ'lerin dış piyasaya erişim ve istihdam fırsatları aracılığıyla erkeklere ve kadınlara farklı ölçülerde imkan sağlayabileceğinden, bazı gruplar olumsuz etkilenebilir; bu nedenle toplumsal cinsiyet boyutu, KDZ'lerin analizinde önemli bir unsurdur (Mutua, vd.,2014). Toplumsal cinsiyete dayalı KDZ analizi, değer zincirlerinde kadın ve erkeğin rolünü, cinsiyet ayrımına göre bazı aktivitelere erişim ya da bazılarından dışlanmanın ne yönde değiştiğini, toplumsal cinsiyete dayalı kısıt ve fırsatları anlamak için oldukça önemlidir (Bamber ve Staritz,2016).

KDZ, 2022 yılı itibariyle küresel ticaretin %50'sini oluşturmakta birlikte; KDZ'lerde kadınların erkeklere oranı, önemli ölçüde azdır (Ratnam,2022). Kadın işgücüne katılım oranı bazı yüksek gelirli ve düşük gelirli ülkelerde çok yüksekken, orta gelirli ülkelerde daha düşüktür. Ratnam (2022)'ye göre bu durumun sebeplerinden biri orta gelirli ülkelerde kadın işgücü için rekabet halinde olan sadece iki sektör (giyim ve tarım) oluşu ve her iki sektöründe niteliksiz işgücünün istihdam edildiği düşük gelirli işleri içermesi; bir diğeri de sosyal önyargılar, evle ilgili sorumluluklar, kaynaklara erişim ve kontrolde farklılıklardan ötürü daha istikrarlı işlerde çalışmanın kadınlar için zor olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, kadınlar, ihracat yapmayan firmalarda işgücünün %24,3'ünü, uluslararası ticaret yapan firmalarda ise %33,2'sini oluşturmaktadır. KDZ firmalarındaki işgücünde ise kadınların oranı, KDZ'ye katılmayan firmalardaki işgücü oranınının %10 üstünde olup, %36,7'sidir (Ratnam,2022).

Başta düşük gelirli ülkelerde olmak üzere, toplumsal cinsiyet dinamikleri ile KDZ'lere katılım ve yükselme süreci arasında iki yönlü bir ilişki vardır; ikisi de birbirinden etkilenmektedir (Bamber ve Staritz,2016).

Bu iki yönlü ilişkiyi incelemek üzere ülkeler arası çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, vaka analizine yönelik yazın genişlemektedir. Yazındaki çalışmalar, tüm KDZ'ler ve tüm ülkeler için geçerli olmasa da, ortak sorunlara ve eğilimlere ışık tutmaktadır. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet ile KDZ dinamikleri arasındaki karmaşık etkileşimler incelenmiştir.

İhracat firmalarının yanısıra, ara malı ithal eden firmalarda da uluslararası bağlantıların kadın işgücü talebine olumlu etki etmesi, KDZ'lere katılan firmalarda daha fazla kadın istihdamı olacağı beklentisine yol açmaktadır (Shepherd ve Stone, 2017).

Genellikle, KDZ'lere girişin kadın istihdamı üzerinde olumlu bir etkisi vardır. KDZ'ler daha fazla ülkenin dış ticarete girmesini sağlamakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler KDZ'lere girişte benzer bir yol izleyerek, ilk olarak başta giyim olmak üzere temel imalat, geleneksel olmayan tarım ve turizmin düşük katma değerli, emek-yoğun bölümlerine katılmaktadır (Bamber ve Staritz,2016). Kadın işgücü tekstil ve temel imalat alanları gibi daha emek-yoğun olan imalat işlerinde yoğunlaştığından, bu sektörlerde kadın istihdam artışı görülmektedir (Bamber vd,2013; Cattaneo vd., 2013; Shepherd ve Stone, 2017; ILO 2016). Bu başlangıç endüstrilerine katılım, kadınların istihdamına genel olarak olumlu yansımaktadır (Kucera ve Tejani,2014).

KDZ kaynaklı dış ticaret, giyim, tarım, elektronik gibi farklı sektörlerde önemli derecede kadın istihdamı sağlamaktadır (Bamber ve Staritz, 2016; Lopez-Acevedo ve Robertson, 2016; Staritz ve Reis, 2013). Örneğin Barrientos (2014) en yüksek giyim ihracatı yapan 27 ülkede giyim zincirinde çalışanların %60-80'inin; Bamber ve Fernandez-Stark (2013) paketleme işlerinin %70-80'inin; Christian vd. (2013) çiçekçilik sektöründeki işgücünün %75-80'inin ve turizm sektöründe ise %70'inin kadın olduğunu belirtmektedir. Bu oranların yüksekliği, toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkı, kadın çalışanların daha fazla esnekliği olduğu algısı ve toplumsal cinsiyet normları ile açıklanmıştır (Barrientos, 2014; Seguino,2000). Batt (2007) gelişmekte olan ülkeler için offshore hizmete girişin ilk aşaması olan çağrı merkezlerinde kadınların tüm çalışanların %70'ini oluşturduğunu belirtmiştir.

Diğer taraftan Shepherd ve Stone (2017), KDZ'lere katılan firmalarda ücret farkının yüksek olduğunu ve yaratılan yeni iş olanaklarının bazılarının kalıcı bir sözleşme imkânı vermeyebileceğini de belirtmektedir. Gammage'a (2009) göre, uluslararası firmalar, daha fazla sayıda kadın çalışanı, değer zincirlerinin düşük seviyelerinde asgari ya da daha az seviyede ücretle çalıştırarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yararlanmaktadır. Benzer şekilde, Farole (2016)'ya göre, KDZ'lere katılım, iş yaratmaya yönelik bir katalizör olabilmekle birlikte emek piyasası üzerindeki etkileri karmaşıktır. Fazla sayıda iş yaratılması, düşük düzeyde ücreti gerektirebilir ve teknolojinin daha çok kullanılması ile daha yüksek niteliklere ihtiyaç duyulması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırabilir. Mesleklerdeki toplumsal cinsiyet temelli ayrımı da kadınların düşük ücretli olarak kalmasına neden olabilmektedir. Kadınların piyasa odaklı bir üretime katılımları, değer zincirindeki konumları ve nasıl dahil olduklarına bağlı olarak gelire erişimleri ile gelir üzerindeki kontrollerini etkileyebilmektedir (Dolan ve Sorby 2003; Coles ve Mitchell 2011).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ülkelerin ihracat rekabet edebilirliğini etkileyebilmekte ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkı, düşük maliyetlerle rekabet eden sektörlerde ihracatın büyümesi için teşvik edici olabilmektedir (Fontana,2009; Seguino,2000; Bamber vd.,2016).

Bu yüzden emek-yoğun sektörlerde gelişmekte olan pek çok ülkede ihracat kapasitesinin artışı, kadın işgücüne emek talebinin artışıyla ilişkilendirilmektedir (Tejani 2011). Barrientos'a (2014) göre, KDZ'ler ürünlerin düşük maliyetli üretilmesi için kadın işgücünü kullanarak toplumdaki cinsiyete dayalı ayrımcı yapıdan yararlanmaktadır.

Kadın rolleri düşük nitelikli olarak nitelendirildiğinden, kadınların ücretlerden ve fırsatlardan yararlanma kapasiteleri düşüktür (Bamber ve Staritz,2016). Barrientos'a (2001) göre, çoğu sosyo-ekonomik yapıda toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkı mevcutken, belirli bir becerinin veya işlevin 'kadın işi/feminen'olarak gösterilmesi, kadınların erkeklere göre daha düşük işgücü maliyetiyle veya daha yüksek üretkenlikle işe alınması, ekonomik rantın artırılması anlamına gelmektedir. Barrientos (2014), feminen görevlere daha düşük değer atfeden toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, bu

nedenle, kadınların katma değer yaratmaya katkısının maddi karşılığının ödenmediği anlamına geldiğini; bunun da KDZ boyunca, genellikle araçlar ve lider durumdaki alıcılar tarafından elde edilen bir kazanç olduğunu belirtmektedir.

Kadın istihdamının daha yoğun olduğu sektör ve pozisyonlar, erkeklerin yoğunlukta olduğu pozisyonlara göre daha düşük ücret ödemekte, daha kötü çalışma koşulları sunmakta ve kadınlar aynı iş için erkeklerden daha az ücret alabilmektedir (Bamber ve Stiglitz,2016). Örneğin Christian vd. (2013) Hindistan kakao sektöründe, aynı iş için erkeklere göre kadınlara daha düşük ücret ödendiğini; Frederic ve Staritz (2012) ise Bangladeş'te erkeklerin yoğunlukla çalıştığı örücülerin dokumacılara göre daha fazla ücret aldıklarını göstermişlerdir. Ancak Jenkins (2005), gelişmekte olan ülkelerde kadınlara yönelik diğer istihdam fırsatlarıyla karşılaştırıldığında, KDZ'lerdeki faaliyetlerde kadın işgücüne yönelik ücret ve çalışma koşullarının aynı ya da daha iyi olduğunu vurgulamıştır. Diğer taratan çalışma koşulları ve güvencesi olmayan işler, kadın işgücünün karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Bamber vd.'ye göre (2016) göre, vaka çalışmalarının çoğu (Christian vd,2013; ILO,2014; UNCTAD;2014) kadınların orantısız olarak kayıt dışı, kısa dönemli ve mevsimlik işlerde çalıştığını işaret etmekte ve bu durum, rekabet gücünü korumak için geçici veya taşeron iş modellerinin önemli hale geldiği KDZ'lerdeki siparişlerin çoğunlukla mevsimsel olmasına ve yüksek esneklik ihtiyacına firmaların verdiği bir yanıt olarak açıklanmaktadır.

Ayrıca, çalışma hayatında gözlemlenen mesleklerin toplumsal cinsiyete dayalı ayrımının, KDZ'lerde de yaygın olarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin giyim sektöründe, kadınlar dikiş kısmında çalışırken, sermaye-yoğun kısımlarda daha çok erkekler çalışmaktadır. Kadınlar üst denetçi, teknisyen ve yönetim rollerinde daha az yer almaktadır (Frederik ve Staritz 2012, Silvander 2013). Elektronik sektöründe kadınlar daha monoton ve düşük ücretli üretim hattında çalışırken, mühendislik, teknisyenlik ve yönetim işlerinde, erkek çalışanlar daha fazladır (Mccay,2006). Herhangi bir işe alımda, hala toplumsal cinsiyete dayalı normların geçerliliğini koruduğu ve bu durumun öncelikle toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkları ve iş ayrımlarını ortaya çıkardığı KDZ'lere yönelik çeşitli vaka analizlerinde de tespit edilmiştir. Örneğin Uganda'da da çiçekçilik

sektöründe kıdemli denetleyicilerin çoğunun erkek, hasatçıların ise %70-85'inin kadın olduğu, 2011 yılında hasatçıların, kıdemli denetleyicilerin %14'ü kadar bir oranda ücret aldıkları; Hindistan'daki kakao sektöründe de kadınların, aynı işte erkeklere oranla daha az ücret aldıkları ve turizmde kadınların konaklama alanında çalıştıkları, erkeklerin ise daha çok tur rehberi ve müdür görevlerini üstlendiği ortaya konmuştur (Christian vd., 2013). Ayrıca Ahmad'a (2013) göre, bilim ve teknoloji alanında mevcut önyargılar ve toplumsal erkek rolleri kadınları yüksek ücret ödeyen teknolojik pozisyonlarda çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca yüksek sermaye, teknik uzmanlık ya da farklı ağlar (network) gerektiğinde, eğitim ve öğrenime erişimdeki kısıtlar, kadınların bir endüstride daha sofistike faaliyetlere ya da yüksek teknoloji sektörlerine geçmelerini engellemektedir (Ahmad, 2013).

Toplumsal cinsiyete dayalı normlar kadınların işte yükselmelerinde de engel oluşturmaktadır. Christian (2013), turizm endüstrisinde kadınların düşük ve orta nitelikli işçilerin yer aldığı temizlik, yıkama, yiyecek ve içecek ve sekreteryaya işlerinde çalıştığını ancak tur rehberi ve yönetici seviyesinde çalışanların genellikle erkek olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum da kadınları hem eğitim olanaklarından hem de yüksek kazançtan mahrum bırakmaktadır. Bazı ülkelerde toprak mülkiyetine sınırlı erişim gibi ayrımcı örf ve gelenekleri benimseyen mevzuat da kadınlar için diğer bir önemli bariyerdir

Kadınlara yönelik yukarıda da bahsedilen sınırlamalar, düşük katma değerli KDZ aşamalarında görülen istihdamın kadınlaşması ile daha yüksek katma değerli KDZ aşamalarında görülen istihdamın kadınsızlaşmasına yönelik eğilimleri tersine çevirmeyi ya da en azından durdurmayı zorlaştırmaktadır (Bamber ve Stiglitz, 2016). Kadınların üretim kaynaklarına, eğitim ve niteliklerini geliştirme fırsatlarına, bilgiye ve ağlara erişimleri erkeklerle eşit olmadığından, Fontana'ya (2011) göre de, kadınların çoğunluğu KDZ'lerden kaynaklanan yeni bir ekonomik fırsattan yararlanabilecek durumda değildir.

Ekonomik yükselme, daha yüksek nitelik gerektiren işlere ve faaliyetlere yol açmakta ve çalışanlar için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bamber ve Stiglitz'e (2016) göre, toplumsal cinsiyete dayalı iş ayrımları ve sınırlamalar, KDZ'lerdeki ekonomik yükselmenin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine farklı etkileri olabileceğini işaret etmektedir.

Bu kapsamda ülkelerin yüksek teknoloji ve sermaye-yoğun endüstri dallarına/sektörlere girmesiyle beraber, istihdamdaki kadın yoğunluğunun azaldığını gösteren çalışmalar vardır. Bu durum, “istihdamın kadınsızlaşması” (defeminization) olarak tanımlanmaktadır. Örneğin Doğu Asya için Caraway (2007), 36 ülke için Kucera ve Tejani (2014), Meksika için Fussell (2000) ve Tayvan için Berik (2000) bu teoriye katkıda bulunmuşlardır (Bamber ve Hamrick,2019).

Caraway (2007), emek yoğun üretim yapan sektörlerin daha yüksek oranda kadın işçi istihdam ettiğini; sermaye-yoğun olanlarda ise durumun tam tersi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca istihdamın kadınlaşması ve kadınsızlaşmasının, sektörler içi değişimlerden çok istihdamın sektörler arası yeniden dağılımıyla açıklanabileceğini ifade etmektedir. Seguino (2000) da, Asya’da imalat sektöründe kadınların temel olarak ihracat için üretim yapan emek yoğun endüstrilerde çalıştığını ortaya koymaktadır. Berik (2000) Tayvan’da 1984–1993 dönemi için, yeniden yapılanmanın (teknolojik değişim, Tayvanlı firmaların artan yurtdışı yatırımları, ihracata odaklı üretim) toplumsal cinsiyete etkisini incelemiştir. Tayvan’da saatlik istihdamdan, daha uzun süreli maaşlı istihdama geçiş sonucunda, istihdam fırsatları açısından kadınlar önemli bir kayıp yaşamış ve buna artan ücret eşitsizliği eklenince, imalat sektöründe teknolojiyle ortaya çıkan istihdam fırsatları, kadınların ekonomik statüsünü yükseltmemiştir (Berik,2000).

Fussell’in (2000) yaptığı incelemede ise, ABD-Meksika sınırında sınır ekonomisinden yararlanmak için kurulan, ithal malzemelerin nihai mala dönüştürmek için birleştirildiği ve ABD’deki çok uluslu şirketlerin alım yaptığı sınır üretim atölyelerinde (maquiladora) çoğunlukla evli, çocuklu ya da eğitim düzeyi düşük kadınların istihdam edildiği ortaya konmaktadır. Ayrıca sınır üretim atölyelerindeki ücretler, Meksika’da yoğunlukla kadınların çalıştığı ticaret ve hizmet sektöründeki benzer niteliklere sahip kadın çalışanların ücretleri ve çalışma süreleriyle karşılaştırılmış; sınırdaki üretim atölyelerinde düşük ücret verildiği, ancak iş süresinin daha uzun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arizpe ve Aranda’nın (1981) ‘kadınların dezavantajının karşılaştırmalı üstünlüğü’ olarak tanımladığı bu durumda, sınır üretim atölyelerinin daha düşük nitelikli ve istikrarlı işe ihtiyacı olan kadın işgücünü çektiği ortaya konmaktadır (Fussel,2000).

Kucera ve Tejani (2014) de farklı gelişmişlik seviyelerindeki farklı ülkelerde imalat endüstrilerindeki kadın istihdam oranlarında benzerlik olduğunu söylemekle birlikte, ülke içindeki imalat endüstrilerinde emek yoğun üretimle kadın istihdamı arasındaki ilişkinin görece daha zayıf olduğunu ileri sürmektedir. Kucera ve Tejani (2014), 1981–2008 dönemi için farklı kalkınma seviyelerindeki 36 ülkede imalat sektöründeki kadın istihdamındaki değişimi ve seçili ülkelerdeki (Güney Kore, Tayvan, Türkiye, Malezya, Fas) emek yoğun imalat endüstrilerindeki kadın istihdamında değişimi ayrıştırma (dekompozisyon) metoduyla incelemiştir. Çalışmaya göre, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak üretimin emek-yoğun ve sermaye-yoğun oranının değişmesi, kadın ve erkek istihdamını da etkilemektedir. Kucera ve Tejani (2014) 25 ülkede en çok, emek-yoğun imalat endüstrilerinin toplam imalat sektöründeki kadın istihdamındaki değişime katkı sağladığını; Caraway'ın (2007) aksine, 36 ülkeden 33'ünde ise bu değişimin, endüstriler arası yeniden dağılım etkilerinden daha çok endüstri-içi etkilerden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Buna göre, toplam imalat istihdamındaki kadın oranındaki değişim, en yaygın olarak, emek yoğun imalat endüstrilerinin kendi içindeki kadın istihdam oranındaki değişimiyle açıklanmaktadır. Bu sonuç, analizin yapıldığı örnekleme yer alan ülkeler için üretimin emek-yoğunluğu ile istihdamın kadın yoğunluğu arasındaki zayıf korelasyonla da tutarlıdır. Bu bağlamda, emek-yoğun endüstrilerden ayrılma olarak nitelendirilen yapısal değişimin dahi (hem istihdamın kadınsızlaşması hem istihdamın kadınlaşması göz önüne alındığında) imalat sektöründeki kadın istihdam oranı üzerinde belirleyici bir etkisi olmayacaktır. Sonuçta emek-yoğun yapı ile kadın istihdamı arasındaki ilişkinin derecesi her ülkede farklıdır. Kucera ve Tejani (2014), ayrıca emek yoğun endüstriler kapsamında tekstil ve hazır giyimin, kadın istihdam oranındaki değişimin en büyük itici güçleri olduğunu; emek yoğun endüstrilerde teknolojik yükselmenin istihdamın kadınsızlaşmasıyla ilişkili olduğu sonucuna varmaktadır.

Ayrıca, Kucera ve Tejani'ye göre (2014) Güney Kore ve Tayvan'da emek yoğun endüstriler için istihdamda kadınsızlaşmanın en büyük etkeni tekstilde teknolojik ilerlemeyle birlikte kadın istihdamının azalması olsa da, diğer önemli bir etken de

kadınların yoğunlukla çalıştığı giyim ve deri ürünleri endüstrisinden, erkeklerin yoğun olarak çalıştığı fabrikasyon metal ürünleri endüstrilerine geçilmesidir.

Saraçoğlu (2018), 1995–2006 dönemi için 30 ülke (21 OECD üyesi ve 9 OECD üyesi olmayan ülke) için yapısal ayrıştırma ve faktör içeriği analizi yoluyla dış ticaretten kaynaklanan işgücündeki değişimleri tahmin etmiş, emek değişimlerini ülkelerin Kuzey, Güney ve Çin’le yaptıkları dış ticaretten kaynaklanmasına göre ve sektör içi ve sektörler arası olarak ayrıştırmıştır. Saraçoğlu, 30 ülkede dış ticaretin, toplam istihdam üzerinde net olumsuz etkisi olduğunu (17 ülkede istihdam kazançları olmasına rağmen) ve 30 ülkede Çin’le olan dış ticaretin kadın istihdamı üzerine (toplam istihdamdaki olumsuz etkiyle kıyaslandığında) daha güçlü bir olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Çin’den yüksek oranda ithalat yapılması nedeniyle Güneydeki istihdam kayıplarının Kuzeye yapılan ihracatlardaki azalmayla (Kuzeyin de ithalat için daha çok Asya ülkelerini tercih etmesiyle) iki katına çıktığını belirtmektedir. Saraçoğlu’nun ayrıştırma sonuçları da Tejani vd. (2014) ile uyumlu olarak, kadın istihdamındaki azalmanın sektörler arasından daha çok sektör içi kaymalardan kaynaklandığını, kadın istihdamının yüksek oranda hala geleneksel imalat sektörlerindeki (yiyecek, tekstil ve giyim) hareketlere bağlı olduğunu göstermektedir.

Saraçoğlu vd. (2018) ve Tejani vd.’ye (2011) göre, yüksek teknoloji endüstri ya da bölümlerde kadın istihdamının azalması, ücretlerin değişmesine ve kaynaklara erişimin toplumsal cinsiyete göre farklılaşmasına bağlıdır. 2005 yılından bu yana “offshore”a taşınan yüksek teknoloji, bilgi/sermaye yoğunluğu içeren havacılık, kimyasal ve bilgi teknolojileri gibi endüstrilerin KDZ’lerinde toplumsal cinsiyet analizine dayalı araştırma çok azdır. Kucera ve Tejani (2014) de gelişen teknolojiyle istihdamı arttıran etkinin değişmekte olduğunu, özellikle Doğu Asya’da imalat sektöründeki üretimin emek-yoğun faaliyetlerden sermaye yoğun faaliyetlere geçerek, bu sektörde istihdamda kadınsızlaşmanın (defeminization) olduğunu göstermektedir (Shepherd ve Stone,2017).

Ayrıca, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya’daki 16 ülke için Tejani ve Milberg (2016), 1980–2007 yıllarını kapsayan verileri inceleyerek, işçi başına imalattaki katma değer büyümesinin kadın istihdam oranını azalttığını ortaya koymuştur. Tejani ve Milberg

(2016), imalat sektöründe kadın istihdam oranını ihracattan daha çok üretimdeki teknolojik koşulların açıkladığını test etmek üzere, sabit etkiler panel veri yöntemini kullanmıştır. Bağımlı değişken imalat sektöründeki kadın istihdam oranı; açıklayıcı değişkenler ise üretimin teknolojik koşulları (emek verimliliği veya işçi başına katma değer), ülkenin kalkınma düzeyi (kişi başına GSYİH), imalat ihracatının GSYİH'ye oranı, işgücüne katılım oranı ile kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim farkıdır. Yazarlar hem verinin bulunabilirliği hem de kalite nedenleriyle, toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkını açıklayıcı değişkenlere dahil etmediklerini, bunun yerine cinsiyete dayalı eğitim farkını kullandıklarını belirtmiştir. Regresyon, EKK, sabit etkiler ve rassal etkiler olmak üzere üç yöntemle tahmin edilmiş; buna göre üç modelde kadın istihdam oranının belirleyicisi olarak imalat sektörünün ihracat oranı katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; verimlilik katsayısı negatif ve yüksek oranda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenler arasında da, ekonomilerin hizmetler sektörüne doğru yapısal olarak değişiminin imalat sektöründeki kadın istihdam oranına etkisi negatif olarak tespit edilmiştir. Bunun nedeni de, bazı hizmet endüstrilerinde özellikle kadın işgücüne yüksek talep olmasıdır. Ayrıca kalkınma oranının ve işgücü katılım oranının etkisi olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı (EKK modeli hariç); cinsiyete göre eğitim farkı ise her üç modelde de istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu durum, çalışmada temel öğretimin kadınların yüksek istihdam oranı elde etmesinde önemli bir faktör olmayabileceğiyle açıklanmaktadır. Tejani ve Milberg (2016), teknolojik olarak daha ileri üretim aşamalarında ortaöğretim sonrası ve yüksekokuldaki ihtisaslaşmadaki kadın erkek ayrımının erkekleri daha avantajlı bir hale getirdiğini ileri sürmekte ve bu tezlerini UNESCO'nun (2008) 2005 yılında yayımladığı yüksekokul öğrencileri arasında kadınların mühendislik, üretim ve inşaattaki öğrencilerin dörtte birini, tarım ve bilimde üçte birini, eğitim, sağlık ve refah alanındaysa 2/3'sini oluşturduğu bilgisiyle desteklemektedir. Tejani ve Milberg (2016), sonuç olarak analizde, imalat sektöründeki kadın istihdam oranının üretimin sermaye yoğunluğuyla ilişkisini istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulurken; ihracatla ilişkisini istatistiksel olarak anlamsız olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir deyişle Tejani ve Milberg'e (2016) göre, ihracattan ziyade

üretimdeki teknolojik koşullar (emek yoğun ya da sermaye yoğun) imalat sektöründeki kadın istihdam oranında değişimlere neden olmaktadır.

İmalat sektöründeki teknolojik ilerlemenin ve yapısal dönüşümün toplumsal cinsiyet yönünden istihdama etkilerini inceleyen Tejani ve Kucera (2021), küresel piyasalara stratejik giriş noktası olan emek-yoğun ihracat ve montaj işi yapan endüstrilerin yer aldığı 14 ülkeyi ve 14 endüstriyi ele almıştır. İmalat sanayii istihdamındaki kadın oranındaki değişimleri etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla ayrıştırma metodu; teknolojik ilerlemenin toplumsal cinsiyet etkilerini incelemek amacıyla da Peseran'ın (1999) geliştirdiği havuzlanmış ortalama grup tahmincisi (PMG-ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır. Teknolojik ilerleme ile istihdamda kadınsızlaşma arasındaki ilişkiyi inceleyen ekonometrik analizde, imalat istihdamının kadın oranı bağımlı değişkenken, açıklayıcı değişkenler emek verimliliği (teknolojik ilerleme göstergesi), ortalama reel ücretler ve ihracat payıdır. Yazarlar, PMG tahmincisinden ötürü açıklayıcı değişkenlerde tutumlu davranarak, sadece temel olanları dahil etmiştir. Bu çalışmada (Tejani ve Kucera,2021) ülke ve endüstri seviyesinde, teknolojik ilerleme ile kadın istihdam oranı arasında negatif bir ilişki vardır ve bu olumsuz etki ihracata yönelik beş stratejik endüstrinin dördünde (yiyecek, içecek ve tütün ürünleri; tekstil, giyim, deri ürünleri ve ayakkabılar, ve motor araçları) tespit edilmiştir.

Tejani ve Kucera (2021) göre analiz öncesinde toplumsal cinsiyete uygun roller, geleneksel normlar, işgücü yığılması (job hoarding) ve meslek içi eğitimdeki eksiklikler ve önyargılar nedeniyle emek verimliliğinin kadın istihdam oranıyla negatif ilişkili olması beklenmektedir. Ülke seviyesinde yapılan ekonometrik analizlerde, 12 ülkenin 10'unda emek verimliliğindeki büyümenin kadın istihdam oranını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğu; 8 ülkede teknolojik yükselmenin kadın istihdamıyla ilişkisinin negatif olduğu; 5 ülkede teknolojik yükselmenin istihdamda kadınsızlaşmaya (teknolojik gerileme istihdamın kadınlaşmasına) yol açtığı; reel ücret katsayısına ilişkin sonuçların ise karışık bir tablo ortaya koyduğu, bu katsayının sadece 5 ülkede istatistiksel olarak anlamlı olup, ikisinde de negatif katsayılı olduğu ve buna göre sadece birkaç ülkede (yüksek nitelik kazanımı ve eğitimde cinsiyet farkının kapanması gibi nedenlerle)

kadınların yüksek pazarlık gücüyle endüstrilere eklemenebildiği, yedi ülkede ise ihracat payındaki büyümenin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve yüksek, üç ülkede negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tejani ve Kucera (2021) çalışmasında, ülkeler arasındaki genel eğilim olarak, rekabet gücünün göstergesi olan ihracat paylarının artması, ülkelerin yarısından fazlasında kadın işgücüne olan güveni teşvik etmektedir; ancak yine de bu olumlu etki, kadın istihdamı üzerinde büyük ölçüde olumsuz etkisi olan emek verimliliği artışının etkisi kontrol edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan emek verimliliğine ilişkin sonuç, kadınların düşük verimli olan ihracat odaklı işlerde kullanılmasına yönelik ayrımcılığın devam ettiğini göstermektedir. Aynı çalışma, ülke verileri havuzlanarak endüstri seviyesinde tekrarlanmış ve sekiz endüstride (iki endüstri eğilimin tersi görülmektedir) teknolojik yükselmenin, istihdamda kadınsızlaşmanın önemli bir belirleyicisi olduğu; ülke seviyesindeki analiz sonuçlarıyla benzer olarak, emek verimliliğinin de kadın istihdam oranı üzerinde büyük bir olumsuz etkisi olduğu; ortalama ücretlerin olumlu etkisinin endüstri seviyesinde daha güçlü olduğu (7 endüstri pozitif katsayı; 3 endüstri negatif katsayı); 11 ülkeden 3'ünde ihracat oranının kadın istihdamının önemli belirleyicilerinden olduğu görülmüştür. Sonuçta, Tejani ve Kucera (2021), kadın istihdam oranında, endüstri-içi etkilerin istihdamın yeniden dağılımı (reallocation) etkisinden daha önemli olduğunu; hem endüstri hem ülke seviyesinde teknolojik yükselmeyle kadın istihdam oranı arasında olumludan çok olumsuz bir etki olduğunu; teknolojik yükselmenin olumsuz etkilerinin ihracat odaklı beş stratejik endüstriden tekstil,giyim, deri ürünleri, ayakkabı ve motorlu araçlar olmak üzere dördünde yaşandığını ortaya koymuştur.

Diğer taraftan KDZ'lerin toplumsal cinsiyete yönelik analizi genel olarak istihdamda kadınlaşmayla ilişkilendirilen emek yoğun ve düşük teknoloji endüstrilerine odaklanmakta (Bamber ve Hamrick,2019, s.3) ve yüksek teknoloji içeren KDZ'ler veya bölümleri hakkında çok daha az çalışma gerçekleştirilmiştir (Saraçoğlu vd, 2018).

Bu kapsamda son çalışmalardan Bamber ve Hamrick (2019) yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli bir imalat sektörü olan tıbbi cihazlar alanında, Kosta Rika ve Dominik Cumhuriyeti kapsamında toplumsal cinsiyete dayalı KDZ analizi yapmıştır. Metod olarak

hem niceliksel hem niteliksel yöntemi kullanılarak, tıbbi cihaz sektöründe ülkelerinin ihracatının %85'inden fazlasını yapan Kosta Rika'daki 19 firma ile Dominik Cumhuriyeti'ndeki 25 firma için çeşitli görev türleri ve farklı KDZ aşamaları için kadınların işgücüne katılım oranı hesaplanmıştır. Bu kapsamda tıbbi cihaz sektörünün, gelişmekte olan ülkelerde kadınlara önemli fırsatlar yarattığını; her iki ülkede de sektörde çalışanların yarısından fazlasının kadın olduğunu; kadınların üstlendikleri işlerin üretim hattıyla sınırlı olmadığını; profesyonel ve teknik pozisyonları olduğunu, kadın teknisyenlerin en hızlı büyüyen istihdam kategorisini oluşturduğunu; ayrıca bu işlerin yüksek ücretli ve kalıcı olduğunu verilerle ortaya koymuştur. Bu kapsamda Bamber ve Hamrick (2019), kadınların KDZ'lerde düşük ücretli ve geçici işlerde çalıştığına ilişkin yazındaki baskın öngörünün zıttı sonuçlara ulaşmış ve uygun politikalar uygulandığı takdirde, bu endüstrilerin kadın ve erkekler için eşit bir işgücü piyasasına katkı yapabileceğini göstermiştir.

Farole'e (2016) göre, KDZ'ye katılım gençleri, kadınları ve düşük nitelikli işçileri de içerecek şekilde kapsayıcı iş yaratımını artırmaktadır. Thang (2018) ve Coniglio (2018) KDZ'de faaliyet gösteren yabancı firmaların, KDZ'ye katılmayan yerel firmalara göre daha fazla kadın işgücü istihdam etme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Coniglio (2018), Vietnam'da yabancı firmaların kadın işgücüne daha fazla istihdam olanağı sunduğunu, ancak bu işlerin çoğunlukla düşük nitelikli işler olduğunu; yüksek nitelikli kadın işgücü içinse iş imkanlarının sınırlı kaldığını göstermektedir. Korwatanaskul (2020) da 1995-2011 döneminde Tayland'da KDZ katılımının kırsaldaki, kadın ve düşük nitelikli işgücü için daha fazla iş fırsatları yarattığını ortaya koymaktadır. Bazı çalışmalar gelişmekte olan ülkelerde KDZ katılımının gençlere, kırsal alandakilere, kadınlara ve düşük nitelikli işgücüne yönelik iş fırsatlarını artırdığını ortaya koymaktadır. (Korwatanaskul, 2020, Dolan ve Sutherland, 2003; Nguyen vd., 2003; Barrientos ve Kritzinger, 2004; Farole, 2016).

Pham (2021), gelişmekte olan ülkeler kapsamında Vietnam'da 2011-2015 dönemi için, Vietnam KOBİ'lerindeki kadın istihdamı ile KDZ'nin ilişkisini incelemiştir. 2SLS yönteminin kullanıldığı çalışmada, bağımlı değişken olarak sırasıyla kadın işgücü oranı,

nitelikli kadın işgücü oranı, üretimdeki kadın işgücü oranı, üretim dışındaki kadın işgücü oranı kullanılmıştır. Temel açıklayıcı değişken kapsamında alternatifli olarak çalışılan firmanın KDZ'deki katılımının derecesi (KDZ'ye katılmıyorsa 0, KDZ'ye katılımı düşük seviyede ise 1, orta seviyede ise 2, ileri seviyede ihracat, ithalat ve uluslararası üretici ise-3) ve KDZ'ye katılımı (1 veya 0) kullanılmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler yaş, firmanın sermaye oranı, satışları, firmadaki işgücü büyüklüğü, firma sahibinin erkek olup olmadığı, ihracat özel bölgesinde olup olmadığı ve firmanın Kuzeyde olup olmadığıyla ilgilidir. Buna göre KDZ katılımı ve kadın istihdamı arasında olumlu etki olduğu saptanırken, teknoloji değişkeni ve teknoloji değişkeni ile KDZ katılımının etkileşimi gösteren değişkenle ayrı bir tahmin yapıldığında kadın istihdamı ile teknoloji arasında olumsuz bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Pham'a (2021) göre bu durum, Vietnam'da kadın istihdamının daha çok düşük katma değerli faaliyetlerde yer aldığı sonucunu işaret etmektedir.

Diğer taraftan KDZler ile kadın istihdamını inceleyen diğer bir çalışmada (Rocha ve Winkler,2019), Dünya Bankası Firma Anketleri verisinden 64 gelişmekte olan ülkede yerleşik 29000'den fazla imalat firmasının verisini kullanılmıştır. Çalışmada ihracatçı, ithalatçı, KDZ'ye katılan ve YDY firmaları olmak üzere dört tip firmaya odaklanılmış, bağımlı değişken olarak kadınların işgücüne katılımını temsilen sürekli çalışanlardaki kadın oranı veya kadınların ücret oranı kullanılmıştır (Dünya Bankası Firma Anketlerinde sadece ortalama ücret oranları yer aldığından, ilgili sektördeki kadın işgücü ücretlerinin ortalama ücretlere oranının firma seviyesinde aynı olduğu varsayımıyla kadınların firma seviyesindeki ücret oranlarına yakınsanmıştır). Sonuçta dört firma türünde çıktı, sermaye yoğunluğu, toplam faktör verimliliği ve sabit etkiler kontrol edildikten sonra kadın istihdam priminin olduğu; ihracatçı ve KDZ'ye katılan firmalarda, ihracatçı olmayan ve KDZ'ye katılmayan firmalara göre kadın işgücü priminin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadın-erkek ücret farkları kontrol edildiğinde ve giyim ile elektronik gibi geleneksel ihracat sektörleri dışarda bırakıldığında da sonuçlar geçerliliğini korumuştur.

İncelenen nicel çalışmalar, KDZ'lerle ilgili ticaretin giyim, tarım ve elektronik gibi sektörlerde kadın istihdamı yarattığını ve pek çok kadına ücretli ilk işini sağladığını

göstermektedir. Günümüzde ise pek çok ülke küresel değer zincirlerinde yüksek katma değerli ve teknolojik olarak daha karmaşık sektörlerle yükselmeye çalışmaktadır. Ancak KDZ'lerdeki ekonomik yükselmenin toplumsal cinsiyete etkileri belirsizdir (Kucera ve Tejani,2014; Saraçoğlu vd.2018).

Nikulin ve Wolszczak-Derlacz (2019) ise Avrupa imalat sektörlerindeki KDZ katılımının ücretler üzerindeki etkisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmacılar, Avrupa Birliği ülkelerindeki imalat sanayilerinde KDZ'ye katılımın ücretleri düşürdüğünü ve kadınların bu süreçten erkeklere kıyasla daha fazla olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, sektör bazında veri kullanarak, farklı KDZ katılım düzeylerinin ücret üzerindeki etkisini ölçmek için sabit ve rassal etkiler modelleri karşılaştırılmıştır. Bu analizler sonucunda, KDZ'ye katılımın yoğun olduğu sektörlerde kadınların ücretlerinin, erkeklerin ücretlerine oranla daha fazla düştüğü belirlenmiştir. Bu durum, KDZ bütünleşmesinin cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğini nasıl artırabileceğine dair somut bir örnek sunmaktadır.

Kalliny ve Zaki (2024), gelişmekte olan ülkelerde KDZ'ye katılımın kadınların ticaretteki rolü üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kapsamlı bir ekonometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada, 2006-2021 yılları arasında, 154 gelişmekte olan ve yükselen ekonomideki firmalara ait Dünya Bankası İşletme Anketleri verileri kullanılmıştır. Kalliny ve Zaki (2024), KDZ katılımının kadın firma sahipliği, kadın üst düzey yöneticilik ve kadın çalışan oranı üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla probit ve tobit modelleri uygulamıştır. KDZ'ye katılımın kadın firma sahipliği ve kadın çalışan oranını artırdığını, ancak kadın üst düzey yöneticilik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca, ticaret anlaşmalarındaki toplumsal cinsiyet hükümlerinin varlığı ve yatırım iklimi faktörlerinin (örneğin, vergi politikaları, finansmana erişim ve yolsuzluk düzeyi) bu etkileri şekillendirdiğini tespit etmektedir.

Tablo 2'de, incelediğimiz uluslararası ticaret ve KDZ'lerinin kadın istihdamına ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkına olan etkilerini inceleyen çalışmaların bir özeti verilmektedir.

Tablo 2 Uluslararası Ticaret ve KDZ'lerin Kadın İstidamı ve Cinsiyete dayalı Ücret Farkı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Nicel Çalışmalar

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
Seguino, Braunstein (2012)	Latin Amerika ülkeleri, (1990-2000) WDI ECLAC- CEPALSTAT	1)Kadın istihdamın erkek istihdama oranı 2)Kadın İstihdam Oranı 3)Erkek İstihdam Oranı	İhracat	A: Sosyal politika ve istihdam politikasıyla ilgili değişkenler: 1.Merkezi hükümetler tarafından yapılan sosyal kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı; 2. asgari ücretin ortalama aylık ücrete oranı B. Makroekonomik politikalar: 1.Reel efektif döviz kuru (RER), 2.reel faiz oranı, 3.kamu yatırımlarının GSYİH'ye oranı 4. GSYİH büyüme oranı Ekonomik yapıya ilişkin tedbirler: 1. İmalat sanayii ihracatının imalat ithalatına oranı, 2.İhracatta yakıt ve cevherlerin oranı 3.Ticaret haddi	EKK ve iki aşamalı EKK (2SLSS) EKK tahminleri için, ülke-spesifik faktörleri kontrol etmek amacıyla sabit etkili panel modeli $Gender_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \mu_i + \epsilon_{it}$	-	Kadın istihdamına etkileri açısından, asgari ücretin etkisi daha fazladır; sosyal kamu harcamaları ve RER etkisi olumludur. Dış ticaret haddi, istihdam açısından eşitleyici olmakla birlikte, dalgalanmalar nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitliği açısından uygun bir politika aracı değildir. RER'deki düşüşler, ihracat fiyatını düşürerek, kadınların yoğun olduğu emek-yoğun endüstrilerde istihdamı teşvik etmekte ve rekabet edebilirlik için düşük ücret baskısını azaltmaktadır. GSMH büyüme oranının anlamı bir etkisine rastlanmamıştır.
Wamboye ve Seguino (2015)	38 Sahra altı Afrika ülkeleri (1991–2010) WDI Afrika Kalkınma Göstergeleri ILO	K/E istihdam oranı [ln (kadın istihdamı/ nüfus)- ln erkek istihdamı/ nüfus]	Küresel bütünleşme derecesi (Dış ticaret) [(X+M)/ GSYİH];	K/E istihdam oranını etkileyen 4 faktör grubu belirlenmiştir. (1) GSYİH büyüme; (2) fiziksel altyapı (kadınların bakım işyükünü ve dolayısıyla emek arzını etkileyen)	Panel (sabit etki, rassal etki) 2 aşamalı EKK $\ln Gap_{it} = \alpha + \beta 1 Gr_{it} + \beta 2 \ln San_{it} + \beta 3 \ln Tel_{it} + \beta 4 \ln Trade_{it}$	Ülkeler, iki gruba ayrılarak da incelenmiştir. 1.Maden ve petrol ihraç eden ülkeler	Dış ticaret, toplumsal cinsiyete göre istihdamı etkilemiştir. Bu etkinin yönü ekonominin yapısına bağlıdır. 1990'larda bir ülkenin altyapısına yapılan yatırım, kadınların

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
			İhracat ve ithalat değişkenleri (farklı regresyonlarda ayrı ayrı değişkenler olarak kullanılmıştır)	2.1 Gelişmiş temizlik hizmetlerine erişimi olan nüfusun yüzdesi 2.2 100 kişi başına telefon hattı sayısı (3) Küresel bütünleşme derecesi (ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ye oranı; ihracat ve ithalat değişkenleri farklı regresyonlarda ayrı değişkenler olarak da kullanılmıştır) (4) Ekonomik yapı 4.1 İmalat sanayii katma değerinin GSYİH'ye oranı 4.2 Tarım katma değerinin GSYİH'ye oranı	$+ \beta_5 \ln Mfg_{it} + \beta_6 \ln Ag_{it} + \varepsilon_{it}$	2.Maden ve petrol ihracat etmeyen ülkeler	bakım yükünü azalttığından kadın istihdamını olumlu etkilemiştir.
Tejani ve Milberg (2016)	Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'daki 16 ülke (1980–2007) ILO LABORSTA serileri (2009)	İmalat sektöründe kadın istihdam oranı	İmalat ihracatının GSYİH'ye oranı	-Temel açıklayıcı değişken olarak üretimin teknolojik koşulları: imalat sektöründe emek verimlilik oranı (İmalat sektörü katma değeri/İmalat sektörü toplam istihdamı) - Hizmetler katma değeri/GSYİH - K/E işgücüne katılım oranı farkı -K/E eğitim farkı (Ortalama eğitim yılında kadın-erkek farkı) -Ülkenin kalkınma düzeyi (kişi başına GSYİH),	Panel veri (EKK, sabit etkiler ve rassal etkiler)		Kadın istihdamının belirleyicisi olarak imalat sektörünün ihracat oranı (+) ve istatistiksel olarak anlamlı; verimlilik katsayısı (-) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer değişkenler arasında da, ekonomilerin hizmetler sektörüne doğru yapısal değişiminin imalat sektöründeki kadın istihdam oranına etkisi (-);kalkınma oranının ve işgücü katılım oranının etkisi (+) ve istatistiksel

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
							olarak anlamlı (OLS modeli hariç); K/E eğitim farkı ise her üç modelde de istatistiksel olarak anlamsızdır.
Tejani ve Kucera (2021)	12 ülke (ve 14 imalat sektörü (1990-2014) UNIDO (2017) Comtrade (2019) WTO (2018) IMF (2018) World Bank (2020)	İmalat sektöründeki kadın istihdam oranı	İmalat sektöründeki emek verimliliği (teknolojik yükseklik göstergesi)	-Temel açıklayıcı değişken: İmalat sektöründeki emek verimliliği (teknolojik yükseklik göstergesi), - Ortalama reel ücretler -İhracat payı (İhracat/toplam imalat ihracatı)	Ülke bazında yapılan ve Panel-ARDL'ye dayanan ekonometrik analizde havuzlanmış ortalama grup tahmincisi (PMG-ARDL) Aynı çalışma, ülke verileri havuzlanarak endüstri seviyesinde tekrarlanmıştır. Panel ARDL tahmincisi olarak PMG ve MG (ortalama grup tahmincisi) (Mean Group) ve PMG (Pooled Mean Group) kullanılmıştır	UNIDO (2017) cinsiyete göre ayrıştırılmış veri sağlamadığından, ortalama ücretler kullanılmıştır.	Sekiz endüstride (iki endüstri eğilimin tersi görülmektedir) teknolojik yükselme istihdamda kadınsızlaşmanın önemli bir belirleyicisidir; ülke bazındaki analiz sonuçlarıyla benzer olarak, emek verimliliğın kadın istihdam oranı üzerinde (-) etkisi büyüktür; ortalama ücretlerin (+) etkisi, endüstri seviyesinde daha güçlüdür (7 endüstri (+) katsayı; 3 endüstri (-) katsayı); 11 ülkeden 3'ünde ihracat oranı, kadın istihdamının önemli bir belirleyicisidir.
Seguino (2007)	78 ülke ve Porto Rico (1990-93), (1995-97), (1999- 2001)	“İşler azaldığında, erkeklerin kadınlardan daha fazla çalışmaya hakkı vardır”		-Kadın istihdam oranı (kadın işgücüne katılım oranı da sağlamlık testleri için kullanılmıştır) -Parlamentodaki kadın milletvekili oranı	Genelleştirilmiş EKK Yöntemi	Cinsiyete göre, bölgesel ayrıştırılmış veri	Normlar ve önyargılar cinsiyet eşitliği lehinde değişmektedir. Kadınların ekonomik güçlenmesinin (+) etkisi vardır.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
	World Values Survey WDI ILO UNSTATS	fikrini destekleyen kadın oranı (Alternatif erkek oranı)		-Tarımın katma değerinin GSYİH'ye oranı -GSYİH'nin büyüme oranı -Ülkelerin kategorileri (MENA,LAC,OECD, Asya,Transition)			
Gray vd. (2006)	180 ülke (1975-2000 arasında 5 yıllık veriler) -Dünya Bankası -International Parliamentary Union -Freedom House -Cook veWalker -Banks 2000 -UNAIDS -UN Conference on Trade ve Development -UN Division for Advancement of Women -Barret, Kurian ve Johnson 2001.	Kadınların işgücüne katılım oranı Kadınlar için doğuştan beklenen yaşam süresi, 15 yaş ve üzerindeki kadınlar arasında okur yazar olmayanların oranı Parlamentoda kadınların oranı	Dış ticaret oranı(toplam ithalat ve toplam ihracatın GSYİH'ye oranı)	-Kişi başına GSMH -Otoriter rejim (Freedom House 2003- Medeni ve siyasi özgürlük puanı toplamı) -Komünist/Marksist rejim -Kadınların oy kullanmaya başladıkları yıldan itibaren geçen yıl sayısı) -Yüzölçümü -HIV hastalığının olmaması (%1'den az) -HIV hastalığının olması (%1-%5 arası) -Kadın nüfus oranı -Ulusal parlamentolardaki kadın parlamenter yüzdesi - Yabancı doğrudan yatırım (YDY) girişi (YDY'nin brüt sabit sermaye oluşumundaki yüzdesi) -Kadın işgücüne katılım oranı -CEDAW'a taraf olma durumu (onaylamamış, onaylamış, çekinceyle onaylamış)	Panel (Sabit etkiler)	-	Dış ticaretin ve YDY'nin kadınların işgücüne katılımında anlamlı bir etkisi yoktur. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı etkiler olmasından ötürü, bu durum ülkeler arası heterojeniteyle açıklanmaktadır

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
				-Temel din (Katolik, Protestan, Ortodoks, Müslüman, Hindu, Budist, Hristiyan) – Nüfusun %60'ının inandığı dine göre			
Cooray vd. (2012)	80 gelişmekte olan ülke 1980-2005	Kadın işgücüne katılım oranı	Dış ticaretin GSYİH'ye oranı	-Dış ticaretin GSYİH'ye oranı, -Doğurganlık oranı -Okullaşma oranı -Tarımsal katma değeri -Sanayi katma değeri (industry) -GSMH büyüme oranı	Panel (Sabit Etkiler)	Kadın işgücüne katılım oranı 10 farklı yaş gruplarına ayrıştırılarak, farklı yaş gruplarındaki heterojenite araştırılmıştır	Dışa açıklık oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kadın işgücüne katılımı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan bu etkinin genç kadınlar üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu ortaya konmaktadır. Bu durum, genç yaşlardaki esneklik ve eğitime yatırım için isteklilik ile açıklanmaktadır.
Meyer (2006)	120 ülke (1971-1995)	Kadın işgücüne katılım oranı	Dış ticaret ve YDY ile ilgili değişkenler	-Dış ticaretin GSYİH'ye oranı, -İhracatın GSYİH'ye oranı, -Dış ticaret dengesizliği (Dış ticaret haddinde) -Ürün konsantrasyonu -Dış ticaret açıklık endeksi (faktör içeriği) -YDY'nin GSYİH'ye oranı	OLS (statik ve dinamik)	Gelir seviyesi ve bölgesel	Dış ticaret açıklığının kadın işgücüne katılım oranı üzerinde etkisi statik modelde (+), dinamik modelde (-). YDY'nin etkisi statik modelde anlamsızken, dinamik modelde (+).
Aboohamid i ve Chidmi (2013)	Mısır, Fas, Türkiye, Pakistan (1990-2008)	Kadın işgücüne katılım oranı	Dışa açıklık oranı	-Dışa açıklık ((İhracat+İthalat)/GSYİH)	Panel Havuzlanmış,	--	Dışa açıklığın kadın işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisi

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
	-WDI			-Kadın okuryazarlık oranı (15 yaş üzerindeki kadınların okuryazarlık yüzdesi), -Eğitim (kadınların ortaöğretime ve yükseköğretime kayıt oranları) -Doğurganlık oranı, -Kentsel nüfus oranı, - Kişi başına GSYİH	Sabit Etkiler, Rassel Etkiler		istatistiksel olarak anlamsızken okuryazarlık ve kentsel nüfus oranının etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve (+);kişi başına GSYİH ve doğurganlık oranı etkisi ise (-).
Maqsood (2014)	Güney Asya Ülkeleri 1990-2010 WDI ILO	Kadın işgücüne katılım oranı	Dışa açıklık oranı Kentsel nüfus oranı	-Dışa açıklık oranı -YDY oranı (YDY/GSYİH) -Kentsel nüfus oranı	Panel (sabit etkiler, rassel etkiler)	-	Bağımlı değişken olarak, kentsel nüfus oranı kullanıldığında küreselleşmenin kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisi (+), dışa açıklık endeksi kullanıldığında, küreselleşmenin etkisi (-).
Aguayo-Tellez vd. (2012)	Meksika, nüfus sayımı, hanehalkı ve firma anketleri (imalat sektörü) (1990-2000)	Kadın istihdam oranı, cinsiyete göre ücret farkı ve kadınların ücret oranı (endüstri seviyesi)	Gümrük vergi oranları	1)Endüstriler arası analiz: Gümrük vergi oranları 2)Endüstri içi analiz: -Yıl, eyalet ve detaylı endüstri kukla değişkenleri -Sermaye yoğunluğu -Firma büyüklüğü -Yabancı mülkiyet oranı -İhracatın satışlara oranı -ARveGE payı, -Beyaz yakalı oranı -Yabancı mülkiyet ve ihracatın etkileşimi yer almıştır.	Panel veri analizi , Ayrıştırma yöntemi , Female_Share _{jit} = α + β_1 Tariff _{it} + βX_{jit} + η_i t+ λ_t + ϵ_{jit} (establishment j, endüstri i, yıl t) X: establishment seviyesi kontrol değişkenleri	-	NAFTA kapsamındaki dış ticaret serbestisi kadın istihdamını arttırmıştır.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
					η ve λ : yıl ve endüstri sabit etkiler		
Bussman (2009)	134 ülke (1974-2000) -WDI	Kadın istihdam oranı	Dış ticaret	-Dış ticaretin GSYİH'ye oranı (Alternatif: İhracat/GSYİH veya İthalat/GYİH) -Kişi başına GSYİH -Siyasi rejim -Doğurganlık oranı -Kadınların ortaöğretimde -Okullaşma oranı -Nüfus	Panel sabit etkiler modeli GMM	Regresyonlar sektör bazlı olarak da yapılmıştır.	Dış ticaret (ihracat ve ithalat) OECD'de olmayan ülkelerde kadınların işgücüne katılımını artırırken, OECD üyelerinde azaltmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım ve sanayide (+), gelişmiş ülkelerde tarımda (-) ve hizmetlerde (+) etkilidir
Saure ve Zoabi (2011)	- Current Population Survey (the Integrated Public Use Microdata Series- IPUMS-CPS) - World Institute for Strategic Economic Research (1990-1 ve 2006-7)	Ortalama çalışma saatinde kadın işgücü payındaki değişim (1980/81 ortalamasına göre)	Meksikayla yapılan dış ticaret hacmindeki değişim	Kadınların işgücüne katılım oranı (1980/81) Kadınların işgücüne katılım oranı (1990/91) Eyalet bazında GSMH, İşsizlik oranı, Kadınların ortalama eğitim seviyesindeki değişim, Meksikalı göçmenlerin oranı, Gecikmeli kadınların işgücüne katılım oranı (1980/81)	EKK Araç Değişkenler	-	Dış ticaretin kadınların işgücü katılım oranını azalttığı ortaya konmuştur
Assaf (2018)	16 ülke (Ortadoğu ve Türkiye) 1994 WDI ILO UNCTAD	Cinsiyet eşitliği endeksi (İlk ve ortaöğretimde kız çocukların erkek çocuklara oranı)	Dış ticaret /GSYİH	Dış ticaret /GSYİH	EKK	-	Dış ticaretin kadın istihdam oranı ile kadın işgücüne katılım oranı üzerindeki etkisi bazı ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
		Kadın istihdam oranı Kadın işgücüne katılım oranı					
Nordas (2003)	Mauritius, Meksika, Peru, Sri Lanka, Filipinler (1990-2000) -UNCTAD -ILO	Kadın istihdam oranı Verinin mevcut olduğu 2 ülke için kadınların erkeklerle göre ücret oranı	İhracat ve ithalata ilişkin değişkenler	İhracat değişim oranı İthalat değişim oranı	Ağırlıklandırılmış EKK Sektör/ sabit etkiler	İthal ikame endüstriler İhracat yapan endüstriler	İhracatın kadın istihdam oranıyla korelasyonu istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifken, ithalatla korelasyonu istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Kadınların ithal ikame endüstrilere göre ihracat yapan endüstrilerde istihdam edilme olasılığı daha fazladır.
Çağatay ve Özler (1995)	96 ülke 1985,1990	Kadın işgücüne katılım oranı	İhracatın GSYİH'ye oranı	-Kişi başına GSMH -GSMH'deki yatırım oranı (veya GSYİH büyüme oranı) -Enflasyon oranı (veya İmalat sanayi katma değerinde işgücünün payı) -Kentsel nüfus oranı -Ortaöğretime kayıtlı kız çocukların oranı -Uyarlama değişkenleri (Ülkenin 1978-90 arasında Dünya Bankası uyarlama programında olması ya da IMF ile anlaşma imzalanması veya alternatif değişkenler)	EKK Panel (Sabit Etkiler)	-	Dışa açıklığa yönelik yapısal uyarlama politikaları istihdamda kadınlaşmaya neden olmaktadır ve uzun dönemli kalkınmayla kadın işgücü oranı arasındaki ilişki U şeklindedir.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
Okşak ve Koyuncu (2017)	101 ülke 1990-2014 WDI Zurich Tech Institute	Kadın işgücüne katılım oranı		-KOF Endeksinden çeşitli küreselleşme endeksleri (ekonomik, siyasi, sosyal ve genel) -Tarım istihdam oranı -İmalat istihdam oranı -Kentsel nüfus oranı -Enflasyon, GSYİH deflatörü -Doğurganlık oranı -İlköğretime kayıt oranı (kadın) -Ortaöğretime kayıt oranı (kadın) -Yükseköğretime kayıt oranı -Kişi başına tüketim	Panel (Sabit etkiler)	-	Ekonomik, sosyal ve genel küreselleşmeyle kadın işgücüne katılım oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve (+) bir ilişki vardır. Siyasi küreselleşmeyle kadın işgücüne katılım oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı (-) bir ilişki vardır.
Polachek ve Xiang (2009)	35 ülke (1970-2002) -ISSP (International Social Survey Programme) -LIS (Luxembourg Income Study) OECD ücret veritabanı -World Bank -UN Women's Indicators ve Statistics Base -Economic Freedom of the World Annual Report	Cinsiyete dayalı ücret farkı	-	-Doğurganlık oranı -Din - İlk evlilikte ortalama yaş farkı -En üst vergi oranı (Top Marginal Income Tax Rate) -Kadınların eğitim durumu (Ortaöğretim sonrası kadınların erkeklere oranı) - Kurumsal değişkenler a) Toplu Pazarlık b) Ekonomik rekabet: ekonomik özgürlük endeksi c) Kamu istihdam oranı (15- 64).	Genelleştirilmiş EKK (sabit ve rassal etkiler) 2 aşamalı EKK (Din değişkeni kullanıldığında)	-	Cinsiyete dayalı ücret farkı, doğurganlık oranı, ilk evlilikte eşler arasındaki yaş farkı ve en üst vergi oranıyla (+) olarak ilişkilidir. Tüm bu faktörler ve toplu pazarlık, kadının hayatboyu işgücüne katılımını (-) etkilemektedir.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
	-Torben Iversen (1998) -Comparative Welfare States Dataset, 2004						
Pham (2021)	Vietnam Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Anketi (2011-2015)	(1)Kadın işgücü oranı (2)Nitelikli kadın işgücü oranı, (3)Üretimde kadın işgücü oranı (4)Üretim dışındaki kadın işgücü oranı	KDZ katılımı derecesi	-Yaş, -Firmanın sermaye oranı, -Satışları, -Firmadaki işgücü büyüklüğü, -Firma sahibinin erkek olup olmadığı, -İhracat özel bölgesinde olup olmadığı, -Firmanın Kuzeyde olup olmadığıyla	2SLS Kadın istihdam payı $i_t = \alpha + \beta X_{it} + \gamma KDZ_{it} + \epsilon_{it}$ (1)		KDZ katılımının kadın işgücü üzerinde pozitif bir etkisi varken, teknolojinin negatif etkisi vardır.
Rocha, ve Winkler (2019)	64 gelişmekte olan ülkede yerleşik 29000'den fazla imalat firması Dünya Bankası İşletme Anketleri	Daimi tam zamanlı kadın çalışan yüzdesi (Üretim, üretim işinde olmayanlar ve toplam olarak 3 kategori olarak hesaplanmıştır .	Küresel firmalar için, İhracat ve ithalat varsa, KDZ=1 (veya 0) Yabancı mülkiyet >% 10, fdi=1 (veya 0)	lnY(çıktı) lnk (çıktı başına sermaye stoğu) Intfp (toplam faktör verimliliği) Kukla değişken (4 tip firma için ihracat, ithalat, KDZ, yabancı mülkiyet)	-	-	4 firma türü için kadın işgücüne yönelik (+) bir etki tespit edilmiştir. Tekstil ve giyim firmaları örneklemeden çıktığında da sonuç geçerlidir. Kadın üretim işçileri için bu etki daha büyüktür. (Kadınların düşük nitelikli üretimde olduğunu gösterir)
Kalliny ve Zaki (2024)	154 gelişmekte olan ülkeden firma düzeyinde veriler (Ayrıca Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)	Firma sahibinin kadın olup olmaması, Üst yöneticinin	Hem ihracat hem de ithalat yapan firmalar, İhracat ve ithalat yapan,	Firma özellikleri (yaş, büyüklük, devlet sahipliği oranı, kentsel konum), Yatırım ortamı faktörleri (ör. finansmana erişim,	EKK ve Doğrusal Olasılık Modelleri kullanılmaktadır. KDZ katılımındaki içselliği kontrol etmek için araç	Farklı bölgeler ve KDZ katılım düzeyleri için ayrı analizler yapılmaktadır.	KDZ katılımının, özellikle üretim rollerinde kadın sahipliği ve istihdamı üzerinde genel olarak olumlu etkisi bulunmaktadır.

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
	bölgesine odaklanmaktadır) Dünya Bankası İşletme Anketleri	kadın olup olmaması, Kadın çalışan oranı (üretim ve üretim dışı roller açısından ayrıştırılmış olarak)	yabancı sermayeye sahip ve uluslararası sertifikasyonu olan firmalar.	vergi politikaları, yolsuzluk düzeyleri), Ticaret anlaşmalarında toplumsal cinsiyetle ilgili hükümlerin varlığı gibi dışsal faktörler.	değişken yaklaşımı ve Eşleştirme (PSM) yöntemi uygulanmaktadır.	Kadın çalışanları üretim ve üretim dışı roller açısından ayrıştırılmaktadır .	Ticaret anlaşmalarındaki toplumsal cinsiyet hükümleri, KDZ'lerin kadın katılımı üzerindeki olumlu etkilerini artırmaktadır. Ancak finansmana erişim ve yolsuzluk gibi yatırım ortamı engelleri ile yetersiz iş gücü kalitesi, KDZ'lerin kadınların güçlenmesi üzerindeki olumlu etkilerini azaltabilmektedir.
Nikulin ve Wolszczak-Derlacz (2019)	2002, 2006, 2010 ve 2014 yılları için 18 Avrupa ülkesi imalat sektörlerindeki çalışanların kişisel ve firma özellikleri ile sektörlerin KDZ katılım düzeylerini içeren Structure of Earnings Survey ve Dünya Bankası veri seti	Çalışanların saatlik brüt ücretleri	KDZ katılımı, sektörlerin ihracatındaki yabancı katma değer oranı (FVA/Exp.) ile ölçülmüştür.	Çalışanların cinsiyeti, yaşı, eğitim seviyesi, iş deneyimi, iş pozisyonu, firma büyüklüğü, sektörün teknoloji seviyesi ve sendikalaşma oranı gibi faktörler kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır.	Ağırlıklı EKK Yöntemi	Cinsiyete dayalı ayrıştırma.	Sonuçlar, KDZ'ye daha fazla katılım gösteren sektörlerde çalışanların ücretlerinin genel olarak daha düşük olduğunu, ancak bu etkinin kadınlar üzerinde daha belirgin olduğunu göstermektedir. Özellikle, orta eğitim seviyesine ve orta beceri düzeyine sahip çalışanların bu olumsuz etkiden daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, rekabetçi sektörlere kıyasla, yoğunlaşmış (konsantre) sektörlerde KDZ katılımının ücretler üzerindeki olumsuz

Çalışma	Veri ve kapsamı	Bağımlı değişken	Küreselleşme değişkeni	Açıklayıcı değişkenler	Metodoloji	Ayrıştırma	Etki
							etkisinin daha belirgin olduğu bulunmuştur

3. BÖLÜM

KÜRESEL DEĞER ZİCİRLERİNİN KADIN İSTİHDAMI VE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÜLKELER ARASI PANEL VERİ ANALİZİ

Çalışmanın ikinci bölümünden görüldüğü gibi, yazında dış ticaretin kadın istihdamına etkilerini araştıran çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, KDZ ve istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. KDZ'lerin kadın istihdamına etkisini konu alan nicel çalışmalar ise henüz gelişme aşamasındadır. KDZ'lerin kadın istihdamına etkisini araştıran nicel çalışmalar hem sayı açısından sınırlıdır, hem de var olan çalışmalar daha çok firma seviyesinde analizlere dayandığından ülkeler arası çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu nedenle, çalışmamızda KDZ'ye katılımın kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin ülkelerarası panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada KDZ'lerin kadın istihdamına etkileri hem toplam kadın istihdamı düzeyinde hem de sektörel farklılaşmaları görebilmek için imalat, tarım ve hizmet sektörü olmak üzere üç temel sektör için incelenecektir. Diğer taraftan, çalışmanın bir diğer amacı KDZ'ye katılımın cinsiyete dayalı ücret farkına etkisinin araştırılmasıdır. Bu bölümde ilk olarak, KDZ'lerin kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkileri konusunda çalışmanın hipotezleri ve hipotezler çerçevesinde oluşturulan modeller tanıtılacaktır. Çalışmanın 3.2. bölümünde model tahminlerinde kullanacağımız değişkenler, bu değişkenlere ait veri setleri ve tahmin yöntemleri açıklanacaktır. 3.3 bölümde ise model tahminlerinin sonuçları temel alınarak oluşturduğumuz hipotezlerin sınamaları yapılacaktır.

3.1 ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ VE MODELLERİ

Çalışmanın bu bölümünde KDZ'ye katılımın kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkileri KDZ'ye katılımın farklı göstergeleri kullanılarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Literatürdeki dış ticaretin ve KDZ'lerin istihdamı ve özellikle kadın istihdamına etkilerini ele alan çalışmalarından yola çıkarak, KDZ'lerin kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkilerini incelemek amacıyla aşağıda belirtilen üç hipotez oluşturulmuştur. Daha önceki bölümlerde incelenen ve KDZ katılımı ile kadın istihdamı arasında özellikle ölçek etkisi nedeniyle pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların sonuçlarını nicel olarak sınamak amacıyla Hipotez 1 oluşturulmuştur. Hipotez 2 ile, KDZ'lere katılımın hem toplam hem de imalat sanayii, tarım ve hizmetler sektörleri ayırımında kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Hipotez 1: KDZ'lerle bütünleşme, kadın istihdamını arttırmaktadır.

Hipotez 2: KDZ'lerle bütünleşmenin kadın istihdamına etkisi sektörel düzeyde farklılaşmaktadır.

Ayrıca, KDZ'lerin kadınlar için emek piyasası etkilerini bütüncül olarak araştırmak amacıyla, KDZ'lerin cinsiyete dayalı ücret farkına etkisi de incelenmesi için Hipotez 3 oluşturulmuştur.

Hipotez 3: KDZ'lerle bütünleşme cinsiyete dayalı ücret farkını azaltmaktadır.

KDZ'lerin kadın istihdamına ve cinsiyete dayalı ücret farkına etkisini incelemek için yukarıda belirtilen üç hipotezin sınanması amacıyla üç ayrı model oluşturulmuştur.

3.1.1 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İstihdamına Etkisi: Model 1 ve Model 2

Çalışmada, KDZ'lerin toplam kadın istihdamına etkilerini incelemek amacıyla, Amiti ve Wei (2005)'nin nicel çalışmasında yer alan ve Pan'ın (2020a) çalışmasında da uygulanan, emek talebi modeli temel alınacaktır. Endüstri seviyesinde üretim fonksiyonu aşağıda yer almaktadır.

$$Y = A (kdz_ileri, kdz_geri) L^\alpha K^\beta$$

Y, endüstri seviyesinde çıktı; L ve K sırasıyla işgücü ve sermaye stoku; α ve β sırasıyla göreceli olarak sermaye ve emeğin yoğunluğunu veren parametrelerdir; verimliliği kaydırma etkisi gösteren A ise KDZ'ye ileri (kdz-ileri) ve geri katılımın (kdz-geri) bir fonksiyonudur. Artan uzmanlaşma, daha çok çeşide ve daha yüksek kalitede ithal girdiye erişim ile yabancı rekabetten ötürü yerel tedarikçilerin maliyeti düşürme saiklerinden ötürü, KDZ'deki geri bağlantılar, endüstri verimliliğini olumlu etkileyebilir ve KDZ'lerin yerel katma değer bileşenleri verimlilikle ilgili unsurları ülkeye getirmede önemli bir rol oynayabilir (Pan, 2020a, 2020b; Criscuolo ve Timmis 2017).

Üretim fonksiyonunu temel alarak, maliyet minimizasyonunun birinci derece koşullarından emek talebi denkleminde ulaşılabilir ve burdan da emek talebi üzerinde KDZ'nin etkisinin incelenebileceği aşağıdaki regresyon modeline ulaşılmaktadır. (Pan,2020a,2020b; Criscuolo ve Timmis 2017).

$$\text{İstihdam}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln kdz_{i,t} + \beta_2 \ln y_t + \beta_3 \ln w_{i,t} \quad (1)$$

Buna göre emek talebi, ücretlere (w), toplam hasılaya ve KDZ'lere (kdz)'lere bağlıdır. Toplam hasılanın toplam emek talebi ile kadın istihdamına etkisinin pozitif olması; faktör fiyatlarının emek talebine ve aynı zamanda kadın istihdamına etkisinin ise negatif olması beklenmekle birlikte, bundan önceki bölümlerde incelendiği gibi KDZ'lerin etkisinin ne yönde olacağı belli değildir.

Bu çalışmada, KDZ'lerin kadın istihdamına etkilerini farklı boyutlarla incelemek amacıyla Model 1 (toplam kadın istihdamı) ve Model 2 (sektörel kadın istihdamı) tahmin edilmektedir.

$$\text{Model 1: } \ln \text{Kadın-istih}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln kdz_{i,t-1} + \beta_2 \ln y_{i,t-1} + \beta_3 \ln w_{i,t-1} + \beta' \ln X_{i,t-1} + \varepsilon_i \quad (2)$$

(2) no. lu denklemde, (i), gözlemin ait olduğu ülkeyi, (t) gözlemin ait olduğu yılı, (t-1) bir dönem gecikmeli değeri ifade etmektedir. Model 1'de bağımlı değişken olarak kadın istihdamının toplam istihdama oranı (kadın istihdam oranı-empn_f) ve brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı (empn_exgrdem) olmak üzere temel iki ayrı bağımlı değişken

kullanılmaktadır. Bu iki istihdam değişkene ek olarak, KDZ'lerin kadınların işgücüne katılım oranı üzerindeki etkilerini de incelemek amacıyla kadınların işgücüne katılım oranı da bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. (2) no. lu denklemin tahmininde temel açıklayıcı değişken Küresel Değer Zinciri (KDZ) değişkenleridir.

Çalışmanın birinci hipotezini sınavan (2) no. lu denklemde, KDZ (kdz) değişkeni olarak ilk olarak KDZ'ye katılım oranı (kdz-kat) değişkeni kullanılacaktır. İkinci olarak ülkelerin toplam düzeyde ya da sektörel olarak KDZ'deki pozisyonunun da istihdamı etkileyeceğini öngören (Pan,2020b)'yi takiben KDZ katılım oranı (kdz-kat) yerine, KDZ pozisyon endeksi kullanılarak ayrı bir tahmin yapılacaktır. Üçüncü olarak, KDZ katılımının kadın istihdamı üzerindeki etkisini ayrıştırmak amacıyla, KDZ değişkenleri olarak KDZ'ye geri katılım (kdz_geri), ileri katılım (kdz_ileri) değişkenleri kullanılacaktır.

Bu nedenle (2) no. lu denklem, 3 farklı KDZ değişkeni kullanılarak tahmin edilmektedir.

Çalışmada kullandığımız KDZ değişkenleri aşağıda tanımlanmaktadır:

KDZ'ye katılım oranı (kdz-kat), bir ekonominin hem üretimde hem dış ticarete KDZ'lere ne kadar entegre olduğunu göstermekte olup, Koopman vd'nin (2010) önerdiği üzere, ileri (kdz_ileri) ve geri katılım (kdz_geri) oranlarının toplamıdır (UNCTAD 2013; OECD, WTO ve WBG 2014)

$KDZ \text{ katılım oranı} = kdz_geri + kdz_ileri$

KDZ'ye geri katılım oranı (kdz_geri), referans ülkenin toplam brüt ihracatındaki yabancı katma değer payıdır (OECD,2023c). Kaynak ülkenin ithal ettiği katma değer içeriğin, ülkenin brüt ihracatına oranı olarak hesaplanmaktadır. OECD TIVA (2023) veri tabanındaki geriye doğru katılım oranı, c ülkesinin brüt ihracatında p ülkesinin (partner ülke) katma değerinin oranını (yüzde olarak) temsil etmekte olup, ülkeler bazında toplam endüstri için hesaplanmıştır. Bir ülke için toplam olarak hesaplandığında p, dünyanın geri kalanını temsil etmektedir.

Sektörel olarak KDZ'ye geri katılım oranı, c ülkesindeki yerel endüstri i için brüt ihracatta yer alan yabancı katma değerın toplam brüt ihracata oranı (yüzde) olarak tanımlanmaktadır. OECD TIVA (2023) veri tabanından elde edilen söz konusu değişken, "ihracatın ithalat içeriği" olarak anılan ve KDZ analizlerinde "geriye doğru bağlantıların" bir ölçüsü olarak kabul edilen "yabancı katma değer (FVA) yoğunluk ölçüsüdür" (OECD,2023a).

KDZ'ye ileri katılım oranı (kdz_ileri) ise, referans ülkenin ihraç ettiği ve diğer ülkeler tarafından ihracat yapmak için kullandığı katma değerın toplam brüt ihracata oranı olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2023c). OECD TiVA 2023 veri tabanındaki ileriye doğru katılım oranı ise, yabancı ülke olan p ülkesinin brüt ihracatında c ülkesinden elde edilen yerel katma değerın c ülkesinin toplam brüt ihracatına oranını (yüzde olarak) göstermekte olup, toplam endüstri için hesaplanmıştır. Bir ülke için toplam olarak hesaplandığında p, dünyanın geri kalanını temsil etmektedir.

Sektörel olarak KDZ'ye ileri doğru katılım oranı, c ülkesindeki yerel endüstri i için brüt yabancı ihracatta içerilen yerel katma değerın toplam brüt ihracat içerisindeki payı (%) olarak tanımlanmaktadır. Bu değişken, "yerel katma değerın yoğunluk ölçütü" olarak bilinmekte olup; yerel ekonomide endüstri i'nin toplam brüt ihracatında birim başına üretilen katma değeri yansıtmaktadır.

KDZ pozisyon endeksini (kdz-poz) Koopman vd.'nin (2010) önerdiği pozisyon endeksi formülü aşağıdaki denklemde belirtilmektedir.

$$\text{KDZ pozisyon endeksi} = \ln(1 + \text{kdz_ileri}) - \ln(1 + \text{kdz_geri})$$

Ülke ya da sektör bir tedarik zincirinde yukarı yönde (upstream) yer alıyorsa, ilk terim büyük olma eğilimindedir; aşağı yönde (downstream) yer alıyorsa ikinci terim büyük olma eğilimindedir. Buna göre, KDZ pozisyon endeksi pozitif ise, ülkenin ya da sektörün tedarik zincirinde ileri bağlantıları KDZ pozisyon endeksi negatif ise geri bağlantılar baskındır.

KDZ pozisyon endeksi hem ülke bazında hem de sektörel olarak Koopman vd. (2010) yöntemiyle hesaplanacaktır.

Tablo 3'te teorik ve nicel çalışmaların sonuçlarını temel alarak oluşturduğumuz KDZ değişkenlerinin kadın istihdamı üzerindeki etkileri özetlenmektedir.

Tablo 3: KDZ Değişkenlerinin Katsayılarının Kadın İstihdamı Denklemi Tahmininde Beklenen İşaretleri

KDZ değişkenleri	Kadın istihdamına etkisinde beklenen İşaret	Nedeni
KDZ katılım oranı	(+) veya (-)	<p>(+) Ölçek etkisi nedeniyle üretim ve/veya verimliliğin artması istihdamı arttırmaktadır (Oladapo (2022) . İleri ve geri bağlantılar yoluyla ekonomi genelinde üretim ve/veya verimlilik artışları (Taglioni ve Winkler, 2016)</p> <p>“Offshoring” firmaların ara ve nihai malları daha düşük fiyatlarla sunmasına yol açtığından, daha ucuz girdiler elde edecek diğer işletmelerin genişleyerek üretim ve istihdam artışı (Marcato ve Baltar, 2017)</p> <p>KDZ’nin desteklediği altyapı yatırımları ile minimum ölçek gereksinimleri sağlanarak, yerel üretim kapasitesi artırılmaktadır (Taglioni ve Winkler , 2016)</p> <p>Emek-yoğun sektörlerde ve düşük ücretli ve düşük beceri gerektiren işlerde KDZ’lerle bütünleşmenin, kadın işgücüne talebi ve kadın istihdamını artırması (Taglioni ve Winkler, 2016).</p> <p>(-) Verimlilik etkisiyle, KDZ’yle bütünleşmenin teknolojik yükselme aracılığıyla emek verimliliğini artırarak kadın istihdamını azaltması (Bamber ve Staritz,2016; Gereffi ve Lee,2016; Ma vd. 2019; Tejani vd,2014;Tejani ve Kucera, 2021)</p>
KDZ pozisyon endeksi	(+) veya (-)	<p>(+) KDZ pozisyonunun yükselmesiyle, özellikle eğitime eşit erişim sağlandığında, kadınların yüksek nitelik gerektiren sektörlerde istihdamının artması (Barrientos vd.,2011)</p> <p>(-) Bir ülkenin KDZ pozisyonunun yükselmesi yüksek nitelikli işgücüne talebi artırarak (Ma vd.,2019), eğitime erişimdeki ve iş piyasasındaki ayrımcı yapısal engeller nedeniyle kadın istihdamını azaltması (Bamber ve Staritz,2016)</p>
KDZ geri katılım	(+) veya (-)	<p>(+)Ölçek etkisi nedeniyle üretim ve/veya verimliliğin artması istihdamı arttırmaktadır. KDZ’lere geri katılımlarda, kadınların genel olarak daha çok istihdam edildiği emek yoğun endüstrileri genişleterek kadın istihdamının artması (Barrientos, vd.,2011; Fernandez-Stark vd. 2016; Pan,2020a)</p> <p>(-)KDZ’ye geri katılımın, artan verimlilikle düşük nitelikli işlerin otomasyonla yer değiştirmesive özellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı işlerde istihdam kaybına yol açması (Tejani ve Milberg, 2016)</p>

KDZ ileri katılım	(-)	(-)KDZ'ye ileri katılımlarda, işlerin daha nitelikli ve teknoloji yoğun hale gelmesi, kadınların çoğunlukla çalıştığı düşük vasıflı işlerin azalması ve kadın istihdamının azalması (Tejani ve Milberg, 2016; Barrientos vd. ,2011; Pan, 2020b; Taglioni ve Winkler, 2016)
KDZ değişkenleri	Cinsiyete dayalı ücret farkına etkisinde beklenen İşaret	Nedeni
KDZ katılım oranı	(-)	(-) Küresel değer zincirlerine katılım firmaları daha verimli ve rekabetçi olmaya iteceğinden cinsiyete dayalı ücret farklılıklarını azaltması (Gereffi ve Fernandez-Stark, 2011) ve kadınların daha iyi ücretli pozisyonlara erişme olasılığını artırabilmesi (Taglioni ve Winkler, 2016) Firmalar büyüdüklerinde ve daha verimli hale geldiklerinde, ayrımcı uygulamalarından vazgeçebilir ve sonuç olarak kadınların işgücüne katılım oranı ve görelî ücretleri artabilir (Fazlıoğlu ve Dikilitaş, 2021).
KDZ pozisyon endeksi	(+) veya (-)	(+) KDZ pozisyonun düşük olduğu ülkelerin kadınların daha çok yer aldığı düşük ücretli işlerin yoğun olduğu sektörlerde yoğunlaşması (Baldwin ve Lopez-Gonzalez, 2015) (-) KDZ pozisyonunun yüksek olduğu ülkelerde yüksek katma değerli işlerden oluşan KDZ bölümlerinde faaliyet gösterildiğinden kadınların sadece yüksek ücretli işlere erişiminin artması (Koopman vd., 2014)
KDZ geri katılım	(+) veya (-)	(+) KDZ geri katılımın yüksek olduğu sektörlerde kadınların genellikle düşük nitelik gerektiren düşük ücretli işlerde yer alması ve bunun ücret farkını artırması (-)KDZ'lere geri katılımın emek yoğun sektörlerdeki istihdamı destekleyerek cinsiyet temelli ücret farkını azaltması (Tejani ve Milberg,2016)
KDZ ileri katılım	(-)	(-)KDZ ileri katılımın yüksek olduğu sektörlerde teknoloji ve sermaye yoğun sektörlerde kadınların temsilinin daha az olması (Staritz ve Reis, 2013)

KDZ değişkenlerine ek olarak Model (1)'in tahmininde aşağıdaki kontrol değişkenleri kullanılacaktır. Ücret değişkeni w ile gösterilmekte olup, bu değişkene temsili olarak (proxy) çalışanların ücretleriyle ($comp_tot$) yakınsanacaktır. Teorik olarak ücret ve istihdam arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir (Hamermesh,1993). Bu ilişkiye göre, ücretlerin artmasıyla işverenlerin maliyetleri yükselir ve bu da işgücü talebinin azalmasına yol açar. Klasik ekonomik teori bu durumu, özellikle işgücü talebinin fiyat esnekliği kavramıyla açıklamaktadır.

Yukarıda yer alan modellerde çıktı değişkeni y ile gösterilmekte olup, bu değişken için çalışan başına düşen gayri safi katma değer (gva_pe) (sabit fiyatlar) kullanılmaktadır. Katma değer ve istihdam arasındaki ilişki, hem verimlilik artışının iş gücü talebi üzerindeki etkilerine hem de ekonomik koşullara bağlı olarak farklı sonuçlara yol açabilir. Verimlilik artışı, genellikle aynı üretim düzeyine ulaşmak için daha az iş gücüne ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır. Bu durumda, teknolojik ilerlemeler ve otomasyon süreçleri, iş gücü talebini azaltabilir (Autor, 2015). Ancak, verimlilik artışıyla birlikte ölçek etkisi devreye girdiğinde, verimlilik artışı sayesinde üretimin genişleyerek talep artışına yol açması daha fazla iş gücü ihtiyacı doğurabilir (Drucker, 2011). Bu durumda, verimlilik artışının net etkisi, sektörün yapısına ve teknolojik dönüşüm hızına bağlı olarak iş gücünü hem artırıcı hem de azaltıcı yönlerde etkileyebilir.

Model (1)'in tahmininde (1) No.lu denklem temel alınmakla birlikte yazın çerçevesinde kadın istihdamını etkilediğini düşündüğümüz diğer değişkenler de verilerin elverdiği ölçüde modellere kontrol değişkeni olarak eklenmektedir

Eğitim politikasını temsil eden açıklayıcı değişken ($edaps_f$) olarak, 25 yaş ve üzeri nüfusun, ortaöğretim sonrası, üniversite düzeyinin altında bir eğitimi tamamlayan veya mezun olan yüzdesi (OECD, 2024c) kullanılmaktadır. Kadınların eğitime erişimlerinin kadın istihdamıyla pozitif yönlü bir etkisi olduğu beklenmektedir; kadınların eğitim düzeylerinin artmasının işgücü piyasasında daha yüksek kazançlar ve istihdam fırsatları elde etmesine katkı sağlamaktadır (Mincer, 1974; Becker,1981; OECD,2018).

Doğurganlık oranı, OECD (2024a) veri tabanından elde edilmiş olup, kadın istihdamıyla arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir Bussman (2009) Cooray vd. (2012) . Diğer taraftan cinsiyete dayalı ücret farkına etkisi pozitif olarak beklenmektedir, eğitim durumu ve cinsiyete dayalı ücret farkı arasındaki ilişkiyi insan sermayesi teorisi çerçevesinde ele alan Polachek ve Xiang (2009), kadınların erkeklere kıyasla genellikle daha düşük eğitim seviyesine sahip olmaları veya farklı alanlarda eğitim almalarının ücret farkını artırıcı bir etki yarattığını belirtmektedir.

İstihdam katılığını ölçmek üzere, kadın işsizlik oranı (une_p_f) (kadın işgücünün yüzde oranı olarak) Dünya Bankası (2023) yararlanılarak modelde kontrol değişkeni olarak yer almaktadır (Saure ve Zoabi,2011).

Model (2)

Bu çalışmada, KDZ zincirlerinin kadın istidamı üzerindeki etkilerinin sektörel düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla (3) no.lu denklem tarım, imalat sanayii ve hizmetler sektörleri ayrımında ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Bu sektör ayrıştırması, KDZ'nin kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin sektörler arasındaki farklılıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

$$\text{Model 2: } \ln\text{Kadın-istih-sekt}_{i,s,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln\text{kdz-kat}_{i,s,t-1} + \beta_2 \ln y_{i,s,t-1} + \beta_3 \ln w_{i,s,t-1} + \beta' \ln X_{s,t-1} + \varepsilon_{i,s} \quad (3)$$

(3) no.lu denklemde (i), gözlemin ait olduğu ülkeyi, (s) gözlemin ait olduğu sektörü (s= tarım, imalat sanayii ve hizmetler), (t) gözlemin ait olduğu yılı, (t-1) bir dönem gecikmeli değeri ifade etmektedir.

(3) no.lu denklemde bağımlı değişken olarak tarım, imalat sanayii ve hizmetler sektörleri için sektörel düzeyde kadın istihdamının toplam istihdama oranı (kadın istihdam oranı- $empn_f$) ve brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı ($empn_exgrdem$) olmak üzere temel iki ayrı bağımlı değişken kullanılmaktadır. (3) no.lu denklemde temel açıklayıcı değişkenler olan KDZ değişkenleri olarak, (3) no.lu denklemde sırasıyla tarım, imalat sanayii ve hizmetler

sektörleri için KDZ'ye katılım oranı ve KDZ pozisyonu, geriye doğru ve ileriye doğru katılım oranları değişkenleri kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle (3) no. lu denklem tarım, imalat sanayii ve hizmetler sektörleri için üç farklı KDZ değişkeni kullanılarak tahmin edilmektedir.

3.1.2 KDZ'ler ile Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücrete Farkına Etkisi: Model (3)

Çalışmanın 3. Modeli, “KDZ'lere katılım cinsiyete dayalı ücret farkını azaltmaktadır.” Hipotezini sınamak amacıyla oluşturulmuştur. . Bu model, KDZ'lere katılımın cinsiyetler arası ücret farkı üzerindeki etkisini inceleyerek, KDZ'nin iş gücü piyasasında eşitlik üzerindeki potansiyel rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Model 3:

$$\ln g_{i,t} = \alpha + \beta_1 \ln kdz_{i,t-1} + \beta_2 \ln dppc_{i,t-1} + \beta_3 \ln lfp_f_rat_{i,t-1} + \beta_4 \ln sch_s_f_{i,t-1} + \epsilon_{i,t} \quad (4)$$

Yukardaki denklemde bağımlı değişken ($g_{i,t}$) cinsiyete dayalı ücret farkını göstermekte olup; erkek ve kadınların medyan ücretleri arasındaki düzeltilmemiş farkın, erkeklerin ortanca ücretlerine oranıdır. Temel açıklayıcı değişkenler olan KDZ değişkenleri olarak diğer modellerde olduğu gibi, KDZ'ye katılım oranı ve KDZ pozisyon endeksi ve geriye doğru ve ileriye doğru katılım oranları değişkenleri kullanılmaktadır.

KDZ'lere katılan firmalar daha verimli ve rekabetçi hale geleceğinden, KDZ'ye katılım cinsiyete dayalı ücret farklılıklarını azaltabilir (Gereffi ve Fernandez-Stark, 2011) ve kadınların daha yüksek ücretli işlere erişme olasılığını artabilir (Taglioni ve Winkler, 2016). Ancak KDZ pozisyonun yüksekliği ya da KDZ ileri katılımının fazla olduğu durumlar, nihai ürün üretimine daha yakın faaliyetlerde bulunulduğunu göstermektedir. Bu durumlarda ülke ya da sektör daha yüksek katma değerli ve nitelikli işgücü gerektiren pozisyonlarda yoğunlaşmaktadır (Taglioni ve Winkler, 2016). Nitelikli işgücüne olan talebin artmasının ücret farklılıklarının azaltması beklense de, nitelikli iş gücünün büyük ölçüde erkeklerden

oluştugu durumlarda, bu durum toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklarının artmasına neden olabilir (Baldwin ve Lopez-Gonzalez, 2015; Barrientos, vd, 2011; Kucera ve Tejani, 2014).Öte yandan, KDZ'ye geri katılım, daha çok emek yoğun sektörlerde gerçekleştiğinden, cinsiyete dayalı ücret farkını azaltabilir.

Cinsiyete dayalı ücret farkını etkileyebilecek kontrol değişkenleri, yazında yaygın olarak kullanılan değişkenler temel alınarak seçilmiştir:

Kadın iş gücüne katılım oranı (lfp_f_rat), kadınların iş gücü piyasasına katılım derecesini gösterir ve ücret farkını etkileyebilecek önemli bir faktördür. Blau ve Kahn (2017), kadın iş gücüne katılım oranının artmasının, kadınların pazarlık gücünü ve ücret düzeylerini olumlu yönde etkileyebileceğini öne sürerek bu değişkenin önemini vurgulamıştır. Bu çalışmada da, kadın iş gücüne katılım oranının yüksek olduğu ülkelerde ücret farkının daha düşük olabileceği öngörülmektedir.

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (gdppcg) büyüme oranı, ülkenin ekonomik büyüklüğünü yansıtmakta olup, ekonomik koşulların cinsiyete dayalı ücret farkına olan etkisini kontrol etmek amacıyla kullanılır. Blau ve Kahn (2017) çalışmasında, kişi başına düşen GSYH'nin yüksek olduğu ülkelerde kadınların pazarlık gücünün arttığı ve bu durumun kadın ve erkek arasındaki ücret farkını azalttığına işaret etmektedir. Seguino (2000) da, yüksek ekonomik büyüklüğe sahip ülkelerde kadınların iş gücüne katılım oranının artabileceğini ve ücret eşitsizliğinin daha düşük seviyelerde olabileceğini savunmaktadır.

Benzer şekilde, Atkinson ve Bourguignon (2015), daha yüksek gelir düzeylerine sahip ekonomilerde ücret dağılımının daha eşitlikçi bir yapıya kavuştuğunu belirtirken, ekonomik refahın cinsiyet eşitliğine katkıda bulunduğunu öne sürmektedir. Bu çalışmada da, kişi başına düşen GSYH'nin artmasının kadınların ücret düzeylerine olumlu yönde etki yapabileceği ve genel ücret farkını daraltabileceği beklenmektedir.

Kadınlar için ortaöğretim okullaşma oranı (sch_s_f), kadınların eğitim düzeyini ve iş gücü piyasasında rekabet edebilirliklerini göstermekte (Psacharopoulos ve Patrinos, 2004) ve kadınların eğitim düzeyinin artmasının kadın-erkek ücret farkını önemli ölçüde azaltmaktadır (Goldin,2014). Eğitim durumu ve cinsiyete dayalı ücret farkı arasındaki ilişkiyi insan sermayesi teorisi çerçevesinde ele alan Polachek ve Xiang (2009), kadınların erkeklere kıyasla genellikle daha düşük eğitim seviyesine sahip olmaları veya farklı alanlarda eğitim almalarının ücret farkını artırıcı bir etki yarattığını belirtmektedir.

Aynı doğrultuda, Barro ve Lee (2013), ortaöğretim düzeyindeki kadın eğitiminin iş gücü piyasasında kadınların daha güçlü bir konuma sahip olmasını sağladığını ve bunun sonucunda ücret farkını azalttığını göstermektedir. Blau ve Kahn (2000) ise, eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte kadınların pazarlık gücünün arttığını ve bu durumun cinsiyete dayalı ücret farkını azaltıcı yönde etkili olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, kadınlar için ortaöğretim okullaşma oranının artması, cinsiyete dayalı ücret farkını azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların nitelikli işlere erişimini artırarak cinsiyet dayalı ücret farkını azaltma potansiyeline sahiptir. (Polachek ve Xiang, 2009; Bussman, 2009).Doğurganlık oranının cinsiyete dayalı ücret farkına etkisi pozitif olarak beklenmektedir.

3.2 VERİ SETİ VE TAHMİN YÖNTEMİ

3.2.1 Veri Seti

Ülkelerarası panel veri analizi, 38 OECD ülkesi ve 5 OECD üyesi olmayan AB üyesi için 2008-2020 dönemini kapsamaktadır. Söz konusu ülkelerin listesi EK-1’de yer almaktadır.

Bağımlı değişken olarak kullanılan, tüm sektörleri içeren toplam ve tarım, imalat ve hizmetler sektörlerindeki kadın istihdamı ile brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı verileri OECD “Trade in Employment by characteristics” 2023 baskısından (OECD,2023b); toplam

işgücüne katılım oranı ile kadın işgücüne katılım oranları Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri'nden (WDI) (2024a,2024b) ve cinsiyete dayalı ücret farkı verileri OECD (2024b) veri tabanından edinilmiştir.

Çalışmanın konusu olan ve açıklayıcı değişkenler arasında yer alan KDZ değişkenleriyle ilgili veriler OECD'nin Katma Değer Dış Ticareti (TIVA) 2023'den elde edilmiştir (OECD,2023a). KDZ değişkenlerine ilişkin korelasyon matrisine EK-2'de yer verilmektedir.

Diğer açıklayıcı değişkenler arasında yer alan çalışan ücretleri ve sektörel düzeyde çalışan ücretleri OECD (2024d), katma değer ve sektörel düzeyde OECD (2024g), doğurganlık oranı OECD (2024a), çalışan başına brüt katma değer, 25-64 yaş arası kadınların orta öğretim sonrası eğitim alan kadınların oranı OECD (2024c) ve kadın işsizlik oranı Dünya Bankası'ndan (2023) edinilmiştir. Tüm değişkenlerin tanımları, ölçümleri ve kaynakları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4 Değişkenlerin Tanımları, Ölçüm Yöntemleri ve Kaynakları

Değişkenler	Tanımı	Ölçümü	Kaynak
empfrat	Kadın istihdamının toplam istihdama oranı	Toplam kadın istihdamı/toplam istihdam (Her ikisi de kişi sayısıdır-binler)	OECD, 2023a OECD,2024e
lfp_f_rat	Kadın (15 yaş üstü) işgücüne katılım oranının, toplam işgücüne (15 yaş üstü) katılım oranına oranı.	Kadın işgücüne katılım oranının (15 yaş ve üzeri kadın nüfusunun işgücüne katılım yüzdesi), toplam işgücüne katılım oranına (15 yaş ve üzeri toplam nüfusun işgücüne katılım yüzdesi) bölünmesiyle elde edilmiştir.	Dünya Bankası, 2024a Dünya Bankası, 2024c
exgr_dem_f_t_pct	Tüm sektörlerde brüt ihracatta yer alan yurt içi kadın istihdamı (i ülkesi için ticaret ortağı dünya olarak belirlenmiştir.) Yurt içi kadın istihdamı, yalnızca ihracat yapan sektör i'yi değil, aynı zamanda bu sektöre girdi sağlayan yurt içindeki diğer sektörlerdeki istihdamı da kapsamaktadır.	Toplam istihdam içindeki payı (%)	OECD,2023b
exgr_dem_f_tar_pct	Tarım,ormancılık ve balıkçılık sektöründe (A kodu) brüt ihracatta	Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründeki toplam istihdam içindeki payı (%)	OECD,2023b

	yer alan yurt içi kadın istihdamı		
exgr_dem_f_ima_pct	İmalat sektöründe (C kodu) brüt ihracatta yer alan yurt içi kadın istihdamı (i ülkesi için ticaret ortağı dünya olarak belirlenmiştir.)	İmalat sanayii sektöründeki toplam istihdam içindeki payı (%)	OECD,2023b
exgr_dem_f_hiz_pct	İşletme ekonomisi hizmetleri olarak adlandırılan (G-N sektör kodlarını kapsayan ¹) brüt ihracatta yer alan yurt içi (□) brüt (i ülkesi için ticaret ortağı dünya olarak belirlenmiştir.)	İşletme ekonomisi hizmetlerinde sektöründeki toplam istihdam içindeki payı (%) payı (%)	OECD,2023b
kdz-kat	KDZ katılım oranı	İleri ve geri katılım oranının toplamı olarak hesaplanmıştır	OECD,2023a
kdz-poz	KDZ pozisyon endeksi	$\ln(1 + kdz_ileri) - \ln(1 + kdz_geri)$ formülü temel alınarak hesaplanmıştır.	OECD,2023a
kdz-geri	KDZ'ye geri katılım oranı	cülkesindeki brüt ihracatta içerilen yabancı katma değer c ülkesinin toplam brüt ihracatı içerisindeki payı (%) (%) TIVA	OECD,2023a
kdz-ileri	KDZ'ye ileri katılım oranı	TIVA yabancı ülke p ülkesinin brüt ihracatında c ülkesinden elde edilen	OECD,2023a

¹ Bu sınıflama aşağıdaki faaliyetleri içermektedir: Toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıt onarımı (G Bölümü), ulaştırma ve depolama hizmetleri (H Bölümü), konaklama ve yiyecek hizmetleri (I Bölümü), bilgi ve iletişim hizmetleri (J Bölümü), finans ve sigorta faaliyetleri (K Bölümü), gayrimenkul faaliyetleri (L Bölümü), mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler (M Bölümü) ile idari ve destek hizmet faaliyetleri (N Bölümü). Bu sınıflama, hizmet sektörlerinin ekonomiye olan katkısını daha detaylı analiz edebilmek için kullanılmaktadır

		yerel katma değerin c ülkesinin toplam brüt ihracatı içindeki payı (%)	
(i) kdz-kat-tar (ii)kdz-kat-ima (iii)kdz-kat-hiz	(i)Tarım,ormancılık ve balıkçılık sektöründe KDZ'ye katılım oranı (ii)İmalat sektöründe KDZ'ye katılım oranı (iii) İşletme ekonomisi hizmetleri (G-N) sektöründe KDZ'ye katılım oranı	İlgili sektörde geri katılım oranı ve ileri katılım oranı toplamı olarak hesaplanmıştır.	OECD,2023a
(i) kdz-poz-tar (ii) kdz-poz-ima (iii)kdz-poz-hiz	(i)Tarım,ormancılık ve balıkçılık sektöründe KDZ pozisyon endeksi (ii)İmalat sektöründe KDZ pozisyon endeksi (iii) İşletme ekonomisi hizmetleri (G-N) sektöründe pozisyon endeksi	$\ln(1+gvcfwd) - \ln(1-gvcbw)$ formülü temel alınarak hesaplanmıştır.	OECD,2023a
(i) kdz-geri-tar (ii)kdz-geri-ima (iii)kdz-geri-hiz	(i)Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe KDZ geri katılım oranı (ii)İmalat sektöründe KDZ geri katılım oranı	c ülkesinde ve i endüstrisinde brüt ihracatta yer alan yabancı katma değerin toplam brüt ihracata yüzde oranı	OECD,2023a

	(iii) İşletme ekonomisi hizmetleri (G-N) sektöründe KDZ geri katılım oranı		
(i) kdz-ileri-tar (ii)kdz-ileri-ima (iii)kdz-ileri-hiz	(i)Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe KDZ ileri katılım oranı (ii)İmalat sektöründe KDZ katılım oranı (iii) İşletme ekonomisi hizmetleri (G-N) sektöründe KDZ ileri katılım oranı	c ülkesindeki yerel endüstri için brüt ihracattaki yerel katma değer toplam brüt ihracata oranı	OECD,2023a
Genderwg	Cinsiyete dayalı ücret farkı	Erkek ve kadınların medyan ücretleri arasındaki düzeltilmemiş farkın, erkeklerin ortanca ücretlerine oranı.	OECD, 2024b
comp_tot	Çalışan ücretleri	Nakdi veya aynı olarak ödenen brüt maaş ve ücretler ile işverenler tarafından ödenecek sosyal katkıların toplamı (takvim ve mevsimsel etkilerden arındırılmış olup, 2015 yılını baz alan takvim ve mevsimsel olarak düzeltilmiş GSYİH deflatörü kullanılarak reel değerlere dönüştürülmüştür.)	OECD, 2024d
(i) comp_tar (ii) comp_ima	(i)Tarım,ormancılık ve balıkçılık, (ii) imalat,	Nakdi veya aynı olarak ödenen brüt maaş ve ücretler ile işverenler tarafından ödenecek	OECD, 2024d

(iii) comp_hiz	(iii)hizmetler sektörlerinde çalışan ücretleri)	sosyal katkıların toplamı (takvim ve mevsimsel etkilerden arındırılmış olup, 2015 yılını baz alan takvim ve mevsimsel olarak düzeltilmiş GSYİH deflatörü kullanılarak reel değerlere dönüştürülmüştür.)	
gvape	Çalışan başına brüt katma değer (tüm ISIC faaliyetlerini kapsar)	Sabit fiyatlarla (2015 yılı baz alınarak)	OECD, 2024f
(i)va_tar (ii)va_ima (iii)va_hiz	(i)Tarım, ormancılık ve balıkçılık, (ii) imalat, (iii) hizmetler sektörlerinde katma değer	Katma değer göstergeleri, 2015 yılı bazlı deflatör endeksiyle fiyat değişimlerinden arındırılmış reel değerler	OECD,2024g
fer_r	Doğurganlık oranı	Kadın başına doğum sayısı	OECD, 2024a
edaps_f	25 yaş ve üzeri nüfusun, ortaöğretim sonrası, üniversite düzeyinin altında bir eğitimi tamamlayan veya mezun olan yüzdesi	25-64 yaş arası kadın nüfusun yüzdesi (Yıllık)	OECD, 2024c
sch_s_f	Kız öğrenciler ortaöğretim okullaşma oranı (brüt)	Yaş gözetmeksizin ortaöğretime kayıtlı kız öğrenci sayısının resmi olarak ortaöğretim çağına tekabül eden yaş grubundaki nüfusa yüzdesi	Dünya Bankası, 2024b
une_p_f	Kadın işsizlik oranı (Modele dayanan ILO tahminleri)	Kadın işgücüne göre yüzde oranı	Dünya Bankası, 2023

Aşağıdaki Tablo'da çalışmanın modellerinde kullandığımız değişkenlere ait betimleyici istatistikleri göstermektedir.

Tablo 5 Betimleyici İstatistikler

Model 1					
Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks
empfrat	547	0.45	0.04	0.28	0.53
exgr_dem_f_t_pct	547	11.33	4.74	2.6	26.2
lfp_f_rat	559	0.9	0.07	0.53	0.99
kdz-kat	559	46.74	10.07	24.6	75.7
kdz-poz	559	-0.31	0.62	-2.3	1.19
kdz-geri	559	27.62	11.91	7.5	66.2
kdz-ileri	559	19.12	5.37	5.4	39.3
gvape	518	98.92	5.84	72.46	121.77
comp_tot	351	11.3	50.1	8189.85	284000000
une_p_f	520	7.99	4.59	2.17	31.68
edaps_f	397	33.62	11.69	12.13	65.33
fer_r	520	1.66	0.32	1.13	3.11
Model 2					
Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks
empfrat_tar	547	0.3	0.1	0.07	0.49
exgr_dem_f_tar_pct	547	0.5	0.66	0	4.2
empfrat_ima	547	0.31	0.07	0.15	0.51
exgr_dem_f_ima_pct	547	3.75	2.04	0.6	9.5
empfrat_hiz	547	0.44	0,05	0.18	0.54
exgr_dem_f_hiz_pct	547	6.42	3.58	1.3	22.7
kdz-kat-tar	559	22.52	10.57	7	71.8
kdz-poz-tar	559	-2.79	0.45	-4.19	-1.56
kdz-geri-tar	559	22.21	10.61	6.8	71.7
kdz-ileri-tar	559	77.79	10.61	28.3	93.2
kdz-kat-ima	559	47.83	10.25	22.6	74.5
kdz-poz-ima	559	-1	0.57	-2.57	0.39
kdz-geri-ima	559	35.38	11.27	13.5	61.1
kdz-ileri-ima	559	64.62	11.27	38.9	86.5
kdz-kat-hiz	559	25.02	12.78	6.8	71.7
kdz-poz-hiz	559	-1.06	0.56	-3.15	0.8
kdz-geri-hiz	559	19.52	12.52	3.4	67.4
kdz-ileri-hiz	559	80.48	12.52	32.6	96.6
va_tar	423	100.55	16.39	56.83	162.32

comp_tar	312	20284.99	67615.4	35.39	361641.5
va_ima	412	96.4	9.58	62.32	179.13
comp_ima	312	230427.3	622410.8	1091.9	3736318
va_hiz	411	97.38	8.59	62.97	161.68
comp_hiz	351	775947.7	1961594	0	11800000
une_p_f	520	7.99	4.59	2.17	31.68
edaps_f	397	33.62	11.69	12.13	65.33
fer_r	520	1.66	0.32	1.13	3.11
Model 3					
Değişkenler	N	Ortalama	Standart Sapma	Min	Maks
gender_wg	371	13.64	7.5	0.44	39.61
kdz-kat	559	46.74	10.07	24.6	75.7
kdz-poz	559	-0.31	0.62	-2.3	1.19
kdz-geri	559	27.62	11.91	7.5	66.2
kdz-ileri	559	19.12	5.37	5.4	39.3
empfrat	547	0.45	0.04	0.28	0.53
gdppcg	520	0.7	3.6	-14.46	23.3
sch_s_f	494	110.11	16.56	81.64	174.84

3.2.2 Tahmin Yöntemi

Panel veri analizi mikroekonomik ve makroekonomik değişkenlerin davranışlarını incelemek için yaygın olarak kullanılmakta oluo (Arellano ve Bond, 1991); birim (grup) ve zaman etkilerini içermektedir. Zaman serileri ve yatay kesitlerin birleştirilmesi, sadece bu boyutlardan birinin kullanılmasına kıyasla verilerin kalitesini ve miktarını artırmaktadır (Gujarati, 2003; Baltagi, 1995). Panel veri analizi birçok yatay kesitten tekrarlanan gözlemlerle, kısa zaman serileriyle dahi değişim dinamiklerini inceleme olanağı tanımaktadır.

Statik panel veri analizinde, bireyler veya gruplar arası gözlemlenmeyen heterojenlikle başa çıkmak için sabit etkiler (SE) ve rassal etkiler (RE) modelleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

Rassal etkiler modelinde grup/zaman etkisi, hata varyansı yapısını etkilerken, sabit etkiler modeli, grup ve/veya zaman heterojenliğinin birimler arası kesişimleri nasıl etkilediği sorusunu ele almaktadır. İki model arasındaki fark, rassal etki modelindeki hiçbir değişkenin birimlerle bir ilişkisi olmamasıdır. Sabit ve rassal etkiler modelleri birimler arası eğilimlerin sabit kaldığını varsaymakla birlikte, temel fark, kesişimlerin nasıl ele alındığıdır. Sabit etkiler modelleri, farklı gruplar için kesişim noktalarının değiştiğini varsayarken, rassal etkiler modelleri bu kesişim noktalarının rastgele olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşım, eğitim varsayımını değiştirmeden veri yapısındaki değişkenliği modellemeye olanak tanır. (Snijders,2005).

Sabit etkiler modeli, bireyler veya gruplar arasında gözlemlenmeyen, zaman içinde değişmeyen özelliklerin açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olduğu durumlarda kullanışlıdır. Bu model, grup içi (veya ülke, firma vb.) zaman içindeki değişkenliği analiz ederek bireyler arasındaki sabit farklılıkları kontrol etmektedir (Wooldridge, 2010). Rassal etkiler modeli, bireyler arası farkların rastgele olduğu ve bu etkilerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuz olduğu durumlar için uygun olup, hem birey içi hem de bireyler arası değişkenliği kullanarak tahmin yapar ve daha fazla serbestlik derecesi sunar. Ancak, bireysel etkilerle açıklayıcı değişkenler arasında bir korelasyon varsa, rassal etkiler modeli yanlı ve tutarsız olabilir (Wooldridge, 2010).

Sabit veya rassal etkiler modelinden hangisinin kullanılacağına Hausman Testi ile karar verilmektedir. Hausman Testi'nde boş hipotez olarak açıklayıcı değişkenler ile bireysel etkiler arasında korelasyon olmadığı sınanmaktadır. Boş hipotezin reddedilmesi, rassal etkiler modelinin etkin olmadığını ve sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir (Baltagi,2005;Wooldridge,2010).

Buna göre yapılan çalışmada, statik panel veri analizinde sabit etkiler/rassal etkiler modeli seçiminde Hausman Testi kullanılmıştır. Ayrıca otokorelasyon için Wooldrige testi; heteroskedastisite için rassal modelde LM Panel Heteroskedastisite Testi (Poi ve Wiggins,2001), sabit etkiler modelinde değişen varyans sorununun tespiti Değiştirilmiş Wald

Testi (Modified Wald Testi) uygulanmıştır. Seçilen modelde otokorelasyon ve/veya değişen varyans sorunu tespit edilirse, Driscoll ve Kraay (1998) yöntemi kullanılarak standart hatalar düzeltilmiştir. Bu yöntem, hata terimlerinin değişen varyansa sahip olduğunu, otokorelasyon sorunu ve aynı zamanda gruplar arası korelasyon olduğunu varsaymaktadır. Bu düzeltme, panel veride otokorelasyon, heteroskedastisite ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarıyla başa çıkmak için etkili bir yöntemdir (Driscoll ve Kraay, 1998; Baltagi, 2005).

Diğer taraftan statik panel veri analizinde, ülkelere özgü açıklayıcı değişkenler ile kadın istihdamı arasındaki olası içsellik sorununu önlemek ve bu değişkenlerin kadın istihdamı etkisinin gecikmeli olarak ortaya çıkabileceği olasılığı da analizde kapsamak amacıyla açıklayıcı değişkenler regresyonlara bir yıl gecikmeli değerleriyle dahil edilmiştir.

Çalışmada statik panel veri analiz yöntemlerine ilaveten dinamik panel veri analiz yönteminden de yararlanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleriyle ulaşılan statik panel veri analizi tahmin sonuçlarının sağlamlığını test etmek için sistem GMM tekniği kullanılmıştır. Sistem GMM, bağımlı değişkenin geçmiş değerlerinin hata terimleri ile korelasyonunu azaltmakta ve böylece daha güvenilir katsayı tahminleri elde edilmesini sağlamaktadır.

Gecikmeli bağımlı değişkenlerin yanı sıra, diğer bağımsız değişkenlerin de hata terimi ile ilişkili olması durumunda da sistem GMM yöntemi bu sorunu azaltabilmektedir.

Öte yandan bu yöntem, özellikle kısa panel veri seti boyutlarında (kısa T ve büyük N) etkin bir tahmin yöntemidir. Monte Carlo simülasyonları, sistem GMM'nin geleneksel fark GMM yöntemine kıyasla kısa panel veri analizlerinde daha doğru tahminler sağladığını göstermiştir (Blundell ve Bond, 1998). Fark GMM modellerinde gecikmeli bağımlı değişkenlerin araçları zayıf olabileceğinden tahminlerde sapmalar görülebilmektedir. Sistem GMM, bu sorunu hem seviye hem de fark denklemleriyle çözerek daha güçlü araçlar kullanmaktadır (Roodman, 2009).

Sistem GMM yöntemi, yatay kesit sayısının zaman biriminden fazla olduğu panel veri setleri için daha uygun olup; tutarlı ve etkin tahminler sunmakta ve içsellik sorununu çözmektedir. Bizim çalışmamızda da 13 yılı ve 43 ülkeyi kapsayan olan panel veri seti kullanıldığı için Sistem GMM yöntemi ile tahminler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişkenler olan, kadın istihdam oranı ($empfrat$) ile brüt ihracattaki yurt içi kadın istihdam oranının ($exgr_dem_f_t_pct$) gecikmeli değerleri, mevcut dönemdeki istihdam ve ihracat şoklarıyla doğrudan ilişkilidir. Geçmiş döneme ait değerler mevcut dönem performansını etkileyebileceği için bu değişkenler de içsel değişken olarak ele alınmıştır. Ayrıca, açıklayıcı değişkenlerin gözlemlenemeyen ülkeye özgü etkileriyle başa çıkmak için de uygun bir yöntemdir. Açıklayıcı değişkenler arasında yer alan çalışan başına katma değer ($gvape$), kadın istihdamını etkilerken kadın istihdamındaki değişimlerin de verimliliği etkileme potansiyeli vardır. Bu karşılıklı ilişkinin yol açtığı içsellik sorunuyla başa çıkmak için de en uygun yöntem GMM'dir.

Sistem GMM yaklaşımı, fark denklemleri ve düzey denklemlerinin kombinasyonuna dayanmakta (Arellano and Bover, 1995) olup; Blundell vd. (2000) sistem GMM'in daha yüksek bir tahmin gücü olduğunu belirtmektedir. Sistem GMM yönteminin tutarlılığı, hata teriminin serisel korelasyon içermemesi ve aynı zamanda araç değişkenleriyle korelasyonlu olmaması varsayımına dayanmaktadır (Blundell ve Bond, 1998). Çalışmada, Roodman'ın (2009) Arellano-Bond/Blundel-Bond sistem GMM tahmincisinden daha gelişmiş olan sistem GMM yöntemi kullanılmıştır.

Tahmin sürecinde, ilk farklar denklemindeki birinci ve ikinci dereceden otokorelasyonu tespit etmek amacıyla Arellano-Bond testi kullanılmaktadır. Bu testin boş hipotezi, otokorelasyonun olmadığı yönündedir. AR(1) testi, birinci dereceden otokorelasyonun varlığını; AR(2) testi, ikinci dereceden otokorelasyonun varlığını tespit etmeye yöneliktir. Dinamik modellerde AR(1) çıkması beklenmekle birlikte, önemli olan hata terimlerinin ikinci dereceden seriyal korelasyon içermemesidir. Arellano ve Bond (1991), dinamik modellerde ikinci dereceden otokorelasyonun model geçerliliği için kritik olduğunu

vurgulamaktadır. İkinci dereceden otokorelasyonun olmadığı yönündeki boş hipotez reddi, araç değişkenlerin doğru tespit edilmediğini göstermektedir.

İkinci olarak, tahmin sürecinde aşırı belirleyici kısıtlamaları tespit etmek amacıyla Hansen (1982) testi kullanılmıştır. Bu test, kullanılan araç değişkenlerinin genel geçerliliğini kontrol etmeye yöneliktir. Hansen testinin boş hipotezi, "araç değişkenlerin geçerli olduğu" varsayımını sınar. İstatistiksel olarak bu testin reddedilmemesi gerekir; reddedildiği takdirde araç değişkenlerin geçersiz olduğu sonucuna varılır (Roodman, 2009). Bu test, özellikle sistem GMM tahmincileri kullanıldığında ve robust standart hatalar söz konusu olduğunda geçerlidir.

3.3 TAHMİN SONUÇLARI

Bu bölümde ilk olarak çalışmanın 1. hipotezinin sınanması amacı ile oluşturulan Model 1 çerçevesinde KDZ'ye katılımın toplam kadın istihdamı üzerindeki etkileri hem statik panel veri hem de dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak Bölüm 3.1.1'deki (2). No.lu denklem tahmin edilmiştir. İkinci olarak, çalışmanın 2. Hipotezi olan KDZ zincirlerinin kadın istidamı üzerindeki etkilerinin sektörel düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla oluşturulan Model 2 çerçevesinde Bölüm 3.1.1'deki (3) no.lu denklem tarım, imalat sanayii ve hizmetler sektörleri ayrımında tahmin edilmiştir. Çalışmanın 3.Hipotezinin sınanması amacıyla oluşturulan Model 3 çerçevesinde Bölüm 3.1.2'deki (4) no. lu ücret farkı denklemi hem statik panel veri hem de dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir.

2008-2020 dönemi ve 43 Ülke için² KDZ'ye katılımın kadın istihdamı üzerindeki toplam ve sektörel ayrıştırılmış etkilerini, ayrıca kadın-erkek ücret farkına dayalı ücret farkına etkisini belirlemek amacıyla, önceki bölümde belirtilen avantajlarından dolayı panel veri yöntemi kullanılmıştır. Statik panel veri tahminlerinde olası içsellik ve atalet sorununu aşmak için,

² Denklem tahminlerinde için veri sorununa bağlı olarak ülke sayısında değişiklik görülmektedir.

açıklayıcı değişkenlerin bir dönem gecikmeli değerleri kullanılmıştır. Ayrıca, analizlerin sağlamlığını artırmak amacıyla modeldeki olası içsellik sorunları göz önüne alınarak dinamik panel veri analizleri kullanılmıştır. Her bir model için statik panel veri analizleri ve ArellanoBover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2009) düzeltmesi yapılmış tahminci bulguları tablolarda yer almaktadır. Değişkenlerin doğal logaritması, kullanılmış olup³, tüm modeller Stata 18 yazılım paketi ile tahmin edilmiştir.

3.3.1 KDZ'lere Bütünleşmenin Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkileri (Model 1)

Bu bölümde ilk olarak çalışmanın 1. hipotezinin sınanması amacı ile oluşturulan Model 1 çerçevesinde 2008-2020 dönemi ve 43 Ülke için KDZ'ye katılımın toplam kadın istihdamı üzerindeki etkileri hem statik panel veri hem de dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. (2) no.lu denklemde bağımlı değişken olarak kadın istihdamının toplam istihdama oranı (kadın istihdam oranı-empn_f) ve brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı (empn_exgrdem) olmak üzere temel iki ayrı bağımlı değişken kullanılmaktadır. Bu iki istihdam değişkenine ek olarak, KDZ'lerinin kadınların işgücüne katılım oranı üzerindeki etkilerini de incelemek amacıyla kadınların işgücüne katılım oranı da bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın birinci hipotezini sıyanan (2) no. lu denklemin tahmininde, KDZ değişkeni kapsamında ilk olarak KDZ'ye katılım oranı (kdz-kat), ikinci olarak KDZ pozisyon endeksi (kdz-poz) ve üçüncü olarak KDZ'ye geri katılım (kdz_geri) ve ileri katılım ((kdz_ileri) değişkenleri kullanılacaktır.

İlk olarak, kadın istihdamının toplam istihdama oranı (kadın istihdam oranı-empn_f) için statik ve dinamik panel veri tahmin sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmektedir.

³ “ kdz-poz değişkeni formül itibariyle doğal logaritmik formdadır.

Tablo 6 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT RE-DK	(2) KDZ-KAT SE-DK	(3) KDZ-POZ RE-DK	(4) KDZ-POZ SE-DK	(5) KDZ- GERİ/İLERİ SE-DK	(6) KDZ- GERİ/İLERİ RE-DK
L.ln_kdz-kat	0.00510 (0.00580)	0.0311** (0.0102)				
L.ln_gvape		-0.103*** (0.0145)		-0.0882*** (0.0129)		-0.0708* (0.0340)
L.ln_comp_tot		0.0292** (0.0115)		0.0235* (0.0125)		0.000304 (0.00559)
L.ln_une_p_f		0.00882*** (0.00189)		0.00743*** (0.00223)		0.00382 (0.00335)
L.ln_edaps_f		0.0441*** (0.00861)		0.0454*** (0.00936)		0.0478*** (0.0128)
L.ln_fer_r		-0.0419*** (0.00787)		-0.0451*** (0.00838)		-0.0482*** (0.00785)
L.kdz-poz			0.0077 (0.0075)	-0.0138* (0.00674)		
L.ln_kdz-geri					-0.00584** (0.00247)	0.0111 (0.00867)
L.ln_kdz-ileri					0.00394 (0.0222)	-0.0122 (0.0175)
Sabit	-0.828*** (0.0366)	-0.943*** (0.145)	-0.806*** (0.0412)	-0.820*** (0.151)	-0.801*** (0,0580)	-0.599*** (0.105)
Gözlemler	510	242	510	242	510	242
Ülke sayısı ⁴	43	23	43	23	43	23
Hausman test istatistiği	1.81	16.71	0.63	15.01	21.53	14.02
Hausman p-değeri	0.178	0.0104	0.429	0.0202	0.0000	0,0507
Woolridge test istatistiği	4.360	67.520	4.297	72.676	4.274	70.507
Woolridge p-değeri	0.0429	0.0000	0.0443	0.0443	0.0449	0.0000
LM test istatistiği	1144.37		12.83			329.24
LM p-değeri	0.0000		0.0003			0.0000
Wald test istatistiği		1252.80		1252.80	6410.85	
Wald p-değeri		0.0000		0.0000	0.0000	

Robust standart hatalar parantez içindedir. *** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1

⁴ 43 ülke, Ek-1'de listelenmektedir. 23 ülke sırasıyla Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'tır.

Tablo 6'da sabit/rassal etkiler panel veri analizinde, Hausman testi, Woolridge testi ve modelin sabit veya rassal etkili olmasına göre yapılan değişen varyans testlerinin sonuçlarına uygun olarak Discroll-Kray düzeltmesi uygulanan sonuçlar yer almaktadır. (1), (3) ve (6) sayılı regresyon tahminlerinde, Hausman testi sonucunda p-değerinin 0,05'ten büyük olması nedeniyle "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi reddedilmemekte ve bu nedenle rassal etkiler modeli tercih edilmektedir. Sözkonusu regresyonlarda, Woolridge test istatistiğinin p-değerinin 0,05'ten küçük olması ise, otokorelasyon olmadığına dair boş hipotezin reddedilmesi anlamına gelmekte olup, otokorelasyon sorununun varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, rassal etkili modellerde kullanılan LM Panel Değişen varyans test istatistiğinin p-değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle boş hipotez olan "değişen varyans olmadığı" reddedilmekte ve değişen varyans sorunu tespit edilmektedir.

Tablo 6'daki, (2), (4) ve (5) sayılı regresyon tahmin sonuçlarında, Hausman testi sonucunda p-değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi reddedilmekte ve sabit etkiler modeli tercih edilmektedir. Sözkonusu regresyonlarda Woolridge testinde p-değerinin 0,05'ten küçük çıkması, otokorelasyon olmadığına dair boş hipotezin reddedilmesi anlamına gelmekte olup, otokorelasyon sorununun varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, sabit etkiler modelinde kullanılan değiştirilmiş Wald testinin p-değerinin 0,05'ten küçük olmasıyla, "değişen varyans yoktur" boş hipotezi reddedilmekte ve değişen varyans sorunu tespit edilmektedir. Bahsedilen sorunlar nedeniyle, Tablo 6'da yer alan tüm regresyonlarda modelin sağlamlığını artırmak amacıyla Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmaktadır.

Tablo 6'da yer alan sabit etkili/rassal etkili panel veri analizlerinde, açıklayıcı değişken olarak sadece KDZ değişkenleri yer aldığı sabit etkili/rassal etkili regresyonlar arasında yalnızca KDZ geri katılım oranı istatistiksel olarak anlamlı olup, kadın istihdam oranı üzerindeki etkisi negatiftir. Tablo 6'da tüm diğer açıklayıcı değişkenlerin yer aldığı regresyonlarda ise, KDZ katılımının kadın istihdamına etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu; KDZ pozisyon endeksinin ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir.

Tablo 6’da KDZ geri ya da ileri katılım oranlarının etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Bu sonuçlara göre kadın istihdam oranı, bir önceki dönemin KDZ katılımında %1’lik bir artış olduğunda, %0.03 oranında artmakta; bir önceki dönemin KDZ pozisyonundaki bir birimlik artış durumunda ise %0.01 oranında azalmaktadır.

Tablo 6’daki sonuçlara göre, KDZ katılım değişkeninin işaretinin pozitif olması, teorik olarak, ölçek etkisiyle açıklanabilir (Taglioni ve Winkler, 2016 ve Oladapo (2022)). Buna göre, KDZ katılımıyla birlikte üretim düzeyindeki artış ve dış talebin artması, kadın istihdam oranlarını pozitif yönde etkileyebilir. Diğer yandan, KDZ’ye katılımı birlikte ortaya çıkması beklenen verimlilik artışı, teorik olarak istihdamı azaltıcı bir etki yaratabilir (Fernandez-Stark vd., 2016). Tablo 6’nın sonuçlarında, ölçek etkisinin olumlu etkisinin verimlilik artışının olumsuz etkisine daha ağır basarak kadın istihdamını artırdığı gözlemlenmektedir. Bu durum, KDZ katılımının firmaların üretim hacmini ve dolayısıyla iş gücü talebini artırarak kadınların istihdamını teşvik ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Ayrıca, KDZ pozisyon endeksine ilişkin katsayının negatif olması da KDZ pozisyonundaki yükselmenin, daha yüksek nitelikli iş gücü talebini destekleyerek düşük nitelikli kadın iş gücü talebini azaltması ve “offshore”a taşınmasıyla açıklanabilir (Ma vd., 2019; Bamber ve Staritz,2016).

Kontrol değişkenlerin eklendiği regresyonlarda, bir önceki dönemdeki çalışan başına brüt katma değer kadın istihdam oranı üzerindeki etkisinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, yüksek katma değerli işlerin erkek egemen sektörlerde yoğunlaşması veya teknolojik gelişmelerin kadın istihdamını sınırlamasıyla ilişkilendirilebilir (Taglioni ve Winkler, 2016).

Bir önceki dönemdeki çalışan ücretlerinin kadın istihdam oranı üzerindeki etkisi (2) ve (4) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir, bu da toplam ücretlerin

artmasının kadın istihdamını artırabileceğine işaret etmektedir. Ücret artışları, kadınların istihdamını teşvik eden bir unsur olarak işlev görebilir (Oaxaca ve Ransom, 1994).

Bir önceki dönemdeki kadın işsizlik oranının, cari dönemde kadın istihdam oranına etkisi, (2) ve (4) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bu durum, kadınların iş gücüne katılım eğilimlerinin artmasıyla açıklanabilir (Mincer, 1962).

Bir önceki dönemdeki kadınların eğitim seviyesinin, cari dönemde kadınların istihdam oranı üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların iş olanaklarını artırarak istihdamlarını teşvik edebilir (Becker, 1964).

Bir önceki dönemdeki doğurganlık oranının etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Yüksek doğurganlık oranları, aile yükümlülüklerinin artmasına neden olarak kadınların iş gücünden ayrılma olasılığını artırabilir (Becker, 1981).

Tablo 7 KDZ'lere Katılıma Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi

	(1)	(2)	(3)
DEĞİŞKENLER	KDZ-KAT	KDZ-POZ	KDZ-GERİ/İLERİ
L.ln_empfrat	0.932*** (0.140)	0.456 (0.635)	0.951*** (0.182)
ln_kdz-kat	-0.065* (0.036)		
ln_gvape	-0.010 (0.091)	0.033 (0.270)	-0,057 (0,054)
ln_comp_tot	-0.009* (0.005)	-0.011 (0.013)	-0.004 (0.003)
ln_une_p_f	-0.024 (0.021)	-0.022 (0.023)	-0.010 (0.013)
ln_edaps_f	-0.016 (0.019)	0.003 (0.034)	-0.008 (0.011)
ln_fer_r	0.000 (0.028)	0.007 (0.065)	0.005 (0.017)
kdz-poz		0.034 (0.043)	
ln_kdz-geri			-0.011 (0.014)
ln_kdz-ileri			-0.011 (0.025)
Sabit	0.468 (0.467)	-0.393 (1.641)	0.394 (0.370)
Gözlem Sayısı	246	246	246
Ülke sayısı ⁵	24	24	24
Wald istatistiği	15326.60	6535.05	110882.40
Wald p-değeri	0.0000	0.000	0.0000
AR(1) p-değeri	0.191	0.950	0.134
AR(2) p-değeri	0.0846	0.897	0,0540
Hansen test istatistiği	2.94	1.64	8.73
Hansen p-değeri	0.402	0.650	0.0683
Enstrüman sayısı	11	11	13

Robust standart hatalar parantez içindedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

⁵ Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık

Tablo 7’de modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Boş hipotezi, “ikinci dereceden otokorelasyon yoktur” olan AR(2) testinde p-değerinin 0,05’ten yüksek olması nedeniyle boş hipotez reddedilmemekte ve ikinci dereceden otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, tahminlerde değişen varyansın varlığı nedeniyle “robust” (dirençli) standart hatalar kullanılmaktadır. Bu durumda araç değişkenlerin geçerliliği için Sargan Testi kullanılmadığı için Hansen testi sonuçları değerlendirilmektedir. Hansen testi sonucuna göre p-değeri 0,05’ten büyük olduğundan, Hansen testinin “araç değişkenleri geçerlidir” boş hipotezi reddedilememektedir. Bu durumda, modelde kullanılan araç değişkenlerinin hata terimiyle korelasyon içinde olmadığı ve modelin doğru tanımlandığı sonucuna varılmaktadır. Bu sonuçlar, sistem GMM modelinde kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğunu ve ikinci dereceden otokorelasyon veya modelin geçerliliği açısından herhangi bir sorun bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 7’deki Sistem GMM sonuçlarına göre, KDZ katılımının kadın istihdam oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre, KDZ katılımının etkisinin yönü statik panel veri analiz tahmin sonuçları ile aynı değildir. Sistem GMM ve statik model arasındaki fark, sistem GMM’in, gecikmeli etkileri ve içselliği daha iyi kontrol ederek KDZ’nin uzun vadeli etkilerini ortaya çıkarmasından kaynaklanabilir.

Buna göre KDZ’ye katılım oranının %1’lik artışı durumunda, kadın istihdam oranında yaklaşık %0,06’lik bir azalma olmaktadır.

KDZ’lerle bütünleşmede yaşanan artış, düşük nitelikli ve kadın yoğun işlerin üretimin daha düşük maliyetli ülkelere kaymasına veya otomasyona geçmesine yol açabilmektedir (Bamber ve Staritz, 2016; Gereffi ve Lee, 2016). Bu tür yapısal değişimler, özellikle düşük nitelikli ve kadın yoğun işgücünü olumsuz etkileyebilir, bu durumun temel nedeni KDZ’lerle bütünleşmenin artan nitelik gereksinimlerine yol açması olabilir (Ma vd. 2019). Plank, Rossi ve Staritz (2012) kadınların daha düşük nitelikli işlerde yoğunlaşmasının, eğitim ve nitelik geliştirme olanaklarına erişim kısıtlamalarından kaynaklanabileceğini belirtmektedir.

Çalışmanın bu sonucu verimlilik etkisiyle, KDZ'yle bütünleşmenin teknolojik ilerleme aracılığıyla emek verimliliğini arttırarak kadın istihdamını azaltabileceğini vurgulayan çalışmalarla (Bamber ve Staritz, 2019; Barrientos,2019, Saraçoğlu,2018; Tejani vd,2014; Tejani ve Kucera, 2021; UNCTAD,2016) ile uyumludur.

Bir önceki dönemdeki kadın istihdam oranının cari dönemdeki kadın istihdam oranına etkisi, (1) ve (3) sayılı regresyonlarda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, iş gücü piyasası dinamiklerinin devamlılığı gereği beklenen bir durumdur. Bu etki, kadınların iş gücünde sürekliliğini koruma eğiliminde olduğunu ve bir önceki dönemin istihdam davranışlarının gelecekteki istihdam oranlarını belirlemede önemli bir role sahip olduğunu gösterir. Çalışan ücretlerinin kadın istihdam oranı üzerindeki etkisi (1) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Diğer kontrol değişkenleri anlamlı bulunmamıştır.

İkinci olarak, brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı (empn_exgrdem)için toplam için statik ve dinamik panel veri tahmin sonuçları Tablo 8 ve Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 8 KDZ'lere Katılımin Brüt İhracattaki Yurtiçi Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT SE-DK	(2) KDZKAT SE-DK	(3) KDZPOZ SE-DK	(4) KDZPOZ SE-DK	(5) KDZ-GERİ/İLERİ SE-DK	(6) KDZ-GERİ/İLERİ SE-DK
L.ln_kdz-kat	0.517*** (0.112)	0.387** (0.127)				
L.ln_gvape		0.533*** (0.129)		0.702*** (0.101)		0.596*** (0.114)
L.ln_comp_tot		-0.242*** (0.0674)		-0.302*** (0.0802)		-0.279*** (0.0738)
L.ln_une_p_f		0.0976** (0.0430)		0.0830* (0.0396)		0.0866* (0.0412)
L.ln_edaps_f		0.235** (0.104)		0.252** (0.109)		0.245** (0.105)
L.ln_fer_r		-0.0805 (0,0582)		-0.119* (0,0544)		-0.105* (0,0565)
L.kdz-poz			-0.152*** (0.0342)	-0.147 (0.0942)		
L.ln_kdz-geri					0.314*** (0.0673)	0.214* (0.106)
L.ln_kdz-ileri					0.101 (0.0603)	0.0121 (0.0680)
Sabit	0.359 (0.441)	0.583 (0.644)	2.287*** (0.0287)	2.024** (0.754)	1.026** (0.352)	1.528** (0.673)
Gözlemler	510	242	510	242	510	242
Ülke sayısı ⁶	43	23	43	23	43	23
Hausman test istatistiği	13.55	21.84	82.993	30.15	32.59	44.00
Hausman p-değeri	0.0002	0.0013	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Woolridge test istatistiği	83.482	23.837	82.993	20.610	82.971	24.743
Woolridge p-değeri	0.0000	0.0001	0.0000	0.0002	0.0000	0.0001
Wald istatistiği	1789.88	324.83	1578.48	349.79	1695.75	344.95
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Robust standart hatalar parantez içindedir. *** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1

⁶ 43 ülke, Ek-1'de listelenmektedir. 23 ülke sırasıyla Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'tır.

Tablo 8’de sabit/rassal etkiler panel veri analizinde, Hausman testi, Woolridge testi ve modelin sabit veya rassal etkili olmasına göre yapılan değişen varyans testlerinin sonuçlarına uygun olarak Driscoll-Kraay düzeltmesi uygulanmıştır. (1), (2), (3), (4), (5) ve (6) sayılı regresyonlarda, Hausman testi sonucunda p-değerinin 0,05’ten küçük olması nedeniyle "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi reddedilmekte ve sabit etkiler modeli tercih edilmektedir. Woolridge test istatistiğinin p-değerinin 0,05’ten küçük olması, "otokorelasyon yoktur" boş hipotezinin reddedilmesiyle otokorelasyon sorununu göstermektedir. Ayrıca, sabit etkiler modellerinde değişen varyans varlığını test etmek amacıyla değiştirilmiş Wald testi uygulanmış ve p-değerinin 0,05’ten küçük olması nedeniyle boş hipotez olan "değişen varyans olmadığı" reddedilmiştir. Bu sebeplerle Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmıştır.

(1) ve (2) numaralı regresyonlarda KDZ’ye katılım, brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki göstermektedir. Bu durum, KDZ katılımının bir önceki dönemdeki artışının, bir sonraki dönemde kadın istihdamını artırdığını gösterir; (2) numaralı regresyon sonuçlarına göre, KDZ katılım oranının bir önceki dönemde %1’lik bir artış olması, brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamında yaklaşık %0.38’lik bir artışa neden olmaktadır.

Bu bulgular, KDZ’ye katılımın sağladığı ölçek etkisi ve verimlilik kazanımları aracılığıyla özellikle brüt ihracattaki kadın istihdamını teşvik eden önemli bir kanal sunduğunu göstermektedir.

Tablo 8’de yer verilen sabit etkiler/rassal etkiler analizinde KDZ pozisyonunun tek açıklayıcı değişken olduğu (3) sayılı regresyonlarda, KDZ pozisyonunun gecikmeli değerlerinin brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı üzerindeki etkisinin negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak tüm değişkenlerin yer aldığı (4) sayılı regresyonda KDZ pozisyon endeksi anlamlılığını yitirmiştir.

Tablo 8’de KDZ’ye geri ve ileri katılım oranlarının açıklayıcı değişken olarak yer aldığı (5) ve diğer kontrol değişkenleriyle yer aldığı (6) sayılı regresyonlarda KDZ geri bağlantılarının gecikmeli değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi gözlemlenirken, ileri bağlantıların etkisi anlamlı bulunmamıştır. KDZ geri katılım oranının bir önceki dönemde %1 artması durumunda, brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı yaklaşık %0,21 artmaktadır.

KDZ’ye geri katılım, ülke içindeki üretim süreçlerinin gelişmesini ve dolayısıyla kadın iş gücüne duyulan talebi artırma potansiyeline sahiptir. KDZ geri katılımlarında, kadınların genel olarak daha çok istihdam edildiği emek yoğun endüstrilerin genişleyerek kadın istihdamının artması beklenmektedir (Barrientos vd.,2011; Pan,2020a). Gereffi ve Fernandez-Stark vd. (2016) da geri bağlantıların kadın iş gücünü destekleyen daha fazla iş imkanı sunduğunu belirtmektedir.

(2), (4) ve (6) sayılı regresyonlarda, brüt ihracattaki kadın istihdam oranına etkileri bakımından, bir önceki dönemdeki çalışan başına brüt katma değer katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif; bir önceki dönemdeki çalışan ücretlerinin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve negatif; bir önceki dönemdeki kadın işsizlik oranı katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif; kadın eğitim düzeyi katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bir önceki dönemdeki doğurganlık oranı ise, (4) ve (6) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir.

Tablo 9 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi⁷

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT	(2) KDZ-POZ	(3) KDZ-GERİ/İLERİ
L.ln_exgr_dem_f_t_pct	0.822*** (0.103)	0.764*** (0.188)	0.787*** (0.184)
ln_kdz-kat	0.320** (0.121)		
ln_gvape	1.090** (0.494)	1.456*** (0.459)	0.957* (0.496)
ln_comp_tot	-0.039 (0.030)	-0.035 (0.033)	-0.048 (0.040)
ln_une_p_f	0.082*** (0.029)	0.080* (0.046)	0.067 (0.048)
ln_edaps_f	-0.078 (0.081)	-0.035 (0.112)	-0.070 (0.105)
ln_fer_r	0.166 (0.179)	0.336* (0.191)	0.325 (0.207)
kdz-poz		-0.200 (0.158)	
ln_kdz-geri			0.301* (0.158)
ln_kdz-ileri			0.012 (0.251)
Sabit	-5.291** (1.913)	-5.922*** (2.003)	-4.338*** (1.949)
Gözlem sayısı	246	246	246
Ülke sayısı	24	24	24
Wald istatistiği	5334	3457.74	2515.41
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
AR(1) p-değeri	0.00644	0.336	0.0757
AR (2) p-değeri	0.544	0.333	0.269
Hansen istatistiği	14.28	15.68	17.88
Hansen p-değeri	0.429	0.333	0.269
Enstrümanlar	22	22	24

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1`

⁷ Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık

Tablo 9’da sistem GMM ile yapılan analiz sonuçlarına göre, modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. AR(2) testinde “ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığı” boş hipotezi AR(2) p-değeri 0,05’ten büyük olduğu için reddedilememekte ve ikinci dereceden otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Hansen testinde “araç değişkenlerinin geçerli olduğu” boş hipotezi, Tablo 9’daki (1), (2) ve (3) sayılı regresyon tahminlerinde Hansen p-değeri 0,05’den büyük olduğundan reddedilememekte ve bu durum da araç değişkenlerinin hata terimiyle korelasyon içinde olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğunu ve ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, araç değişkenlerinin geçerliliği sağlandığı sonucuna varılmaktadır.

Tablo 9’da yer alan Sistem GMM sonuçları, KDZ’ye katılımın brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. (1) regresyon tahmini KDZ katılımında %1’lik bir artış, brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdam oranında yaklaşık %0,32’lik bir artışa neden olduğunu göstermektedir.

Bölüm 2’de incelendiği gibi, KDZ’ye katılım, ülkelerin küresel pazara entegre olarak üretim süreçlerinde daha verimli hale gelmelerini sağlamaktadır. Bu entegrasyon, özellikle KDZ’ye dahil olan firmaların verimlilik artışı ve ölçek etkisi aracılığıyla iş gücü talebini artırmasını desteklemektedir (Oladapo,2022). KDZ’ye katılımın dinamik verimlilik etkileri, ileri-geri bağlantılar nedeniyle teknolojik yayılım etkileri ve alt yapı yatırımlarını arttırması nedeniyle yerel üretim kapasitesini arttırarak istihdam talebinde genel bir artışa neden olacağı vurgulanmaktadır. (Taglioni ve Winkler, 2016 ve Marcato ve Baltar, 2017). Nicel çalışmamızın sonuçlarına göre, brüt ihracata doğrudan ya da dolaylı katkı sağlayan sektörlerde ölçek etkisi nedeniyle meydana gelen üretim artışından kaynaklı olarak iş gücü talebi artmakta ve dolayısıyla kadın istihdamı pozitif yönde etkilenebilmektedir.

Tablo 9, 3 no.lu regresyon tahmin sonucuna göre geri katılım değişkeni analizde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. KDZ'ye geri katılımı %1'lik bir artış, brüt ihracattaki yurt içi kadın istihdam oranını yaklaşık %0.301 oranında artıracağını göstermektedir.

KDZ'lerin ihracattaki kadın istihdamı üzerindeki etkisinin KDZ'lere geri katılım yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Buna karşılık, KDZ pozisyon endeksi ve ileri katılım oranları değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablo 8'deki sabit/rassal etkiler panel veri analizleri de KDZ katılıma dair bulguları destekler niteliktedir.

(1), (2) ve (3) numaralı regresyonlarda, çalışan başına brüt katma değerin etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Çalışan ücretlerinin etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Kadın işsizlik oranları (1) ve (2) numaralı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Kadın eğitim düzeyi ise hiçbir regresyonda istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Doğurganlık oranı, yalnızca (2) numaralı regresyonda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir.

Tablo 10 ve Tablo 11'de ise kadınların işgücüne katılım oranı için statik ve dinamik panel veri analiz sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 10 KDZ’lerle Bütünleşmenin Kadınların İşgücüne Katılım Oranı Üzerindeki Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT SE/DK	(2) KDZ-POZ SE/DK	(3) KDZ-GERİ/İLERİ- SE/DK
L.ln_kdz-kat	0,0541*** (0.0125)		
L.ln_gvape	-0.0402** (0.0173)	-0.0220 (0.0158)	-0.00988 (0.0326)
L.ln_comp_tot	0.0383*** (0.00911)	0.0346** (0.0148)	0.00375 (0.00688)
L.ln_une_p_f	0.00931** (0.00380)	0.00835** (0.00349)	0.00355 (0.00516)
L.ln_edaps_f	0.0386*** (0.00938)	0.0413*** (0.0106)	0.0432*** (0.0127)
L.ln_fer_r	-0.0483*** (0.00628)	-0,0530*** (0.00767)	-0,0567*** (0.0105)
L.kdz-poz		-0.0105 (0.0135)	
L.ln_kdz-geri			0.0212* (0.0102)
L.ln_kdz-ileri			0.0107 (0.0117)
Sabit	-0.714*** (0.0918)	-0.549*** (0.138)	-0.302** (0.102)
Gözlem sayısı	242	242	242
Ülke sayısı ⁸	23	23	23
Hausman test istatistiği	17.88	17.12	25.77
Hausman p-değeri	0.006	0.0088	0.0006
Woolridge test istatistiği	31.556	33.071	32.948
Woolridge p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
Wald testi	595.61	1071.21	676.19
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1

Tablo 10’da, sabit/rassal etkiler panel veri analizi sonuçlarına göre, Hausman testi, Woolridge testi ve değişen varyans testlerinin sonuçları doğrultusunda Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmıştır. Hausman testi sonucunda, (1), (2) ve (3) sayılı regresyonlarda "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi, p-değerinin 0,05’ten küçük olması nedeniyle reddedilmiş ve sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. Her üç regresyonda da Woolridge testinin p-değerinin 0,05'ten küçük çıkmasıyla “otokorelasyon yoktur” boş

⁸23 ülke sırasıyla Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık’tır.

hipotezi reddedilmiştir. Bu durum otokorelasyon sorununun varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, değiştirilmiş Wald testi sonucunda p-değerinin 0,05'ten küçük olması, boş hipotez olan 'değişen varyans yoktur' önermesinin reddedilmesine yol açarak değişen varyans sorununu göstermektedir. Bu nedenle, Driscoll-Kraay düzeltmesi uygulanmıştır.

Tablo 10'da yer alan sabit/rassal etkiler panel veri analizinde ise (1) no.lu regresyon tahmin sonuçlarında KDZ katılım, kadın işgücüne katılımında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Buna göre, KDZ katılım oranının bir önceki dönemde %1'lik artışı, kadınların işgücüne katılım oranında %0,05'lik bir artışa yol açmaktadır. Benzer şekilde (3) no.lu regresyon da geri katılım değişkeninin artmasının kadınların işgücüne katılımını arttırdığını göstermektedir. KDZ'ye geri katılım oranının bir önceki dönemde %1'lik artışı, kadınların işgücüne katılım oranında %0.02'lik bir artışa yol açmaktadır.

(1), (2) ve (3) numaralı regresyonlarda, bir önceki dönemdeki çalışan başına brüt katma değer etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif; bir önceki dönemdeki çalışan ücretlerinin etkisi (1) ve (2) numaralı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif; bir önceki dönemdeki kadın işsizlik oranları (1) ve (2) numaralı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bir önceki dönemdeki kadın eğitim düzeyinin etkisi ise, tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olup; bir önceki dönemdeki doğurganlık oranının etkisi ise tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir.

Çalışan başına brüt katma değer katsayısının yönünün, kadınların işgücüne katılım oranına etkisi açısından, kadın istihdamına ve brüt ihracattaki kadın istihdamına etkisinin incelendiği önceki regresyon sonuçlardan farklılaşarak, pozitiften negatife döndüğü görülmektedir. Bunun temel nedeni, yüksek katma değerli sektörlerin genellikle sermaye yoğun olması ve daha az iş gücüne ihtiyaç duymasındır. Bu sektörlerde verimlilik artışıyla birlikte iş gücü talebi azalabilir ve bu da toplam düzeyde kadınların işgücüne katılımını sınırlayıcı bir etki yaratabilir.

Tablo 11 KDZ'lerle Bütünleşmenin Kadın İşgücü Katılım Oranı Üzerindeki Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT	(2) KDZ-POZ	(3) KDZ-GERİ/İLERİ
L.ln_lfp_f_rat	1.050*** (0.089)	0.814*** (0.122)	0.913*** (0.080)
ln_kdz-kat	-0.025* (0.014)		
ln_gvape	0.023 (0.043)	-0.067 (0.040)	-0.015 (0.039)
ln_comp_tot	-0.003 (0.003)	-0.001 (0.003)	-0.001 (0.002)
ln_une_p_f	0.001 (0.004)	-0.010 (0.008)	-0.000 (0.005)
ln_edaps_f	-0.005 (0.008)	0.006 (0.010)	0.002 (0.006)
ln_fer_r	0.003 (0.010)	-0.015 (0.016)	-0.003 (0.010)
kdz-poz		0.009 (0.007)	
ln_kdz-geri			-0.006 (0.009)
ln_kdz-ileri			0.007 (0.010)
Sabit	0.043 (0.162)	0.318 (0.195)	0.075 (0.155)
Gözlem sayısı	246	246	246
Ülke sayısı ⁹	24	24	24
Wald istatistiği	819.10	465.19	2205.20
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
AR(1) p-değeri	0.0397	0.0250	0.0209
AR(2) p-değeri	0.427	0.669	0.470
Hansen test istatistiği	7.53	3.70	7.32
Hansen p-değeri	0.184	0.594	0.292
Enstrüman sayısı	13	13	15

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0,1

Tablo 11'de sistem GMM yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına göre, modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. AR(2) testinde "ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığı" boş hipotezi reddedilememiş ve ikinci dereceden otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (1), (2) ve (3) sayılı regresyonlarda

⁹ Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık

Hansen testine göre p-değerinin 0,05'ten büyük olması, araç değişkenlerinin geçerliliğini işaret etmektedir. Bu sonuçlar, (1), (2) ve (3) sayılı regresyonlarda kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğunu ve ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, modelin doğru tanımlandığı ve araç değişkenlerinin geçerliliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Sistem GMM sonuçlarına göre sadece KDZ katılım değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Buna göre KDZ katılımında %1'lik artış durumunda, kadın işgücüne katılım oranı %0,02 oranında düşmektedir. KDZ katılımının sonucunda düşük nitelikli işler “offshore”a kaydırılarak veya otomasyona geçirilerek yerel piyasada azalabilmektedir. Bu durum özellikle düşük nitelikli kadınların iş gücüne katılımını zorlaştırmaktadır. KDZ, nitelikli kadın işgücünün işgücüne katılımına katkı sağlarken, genel iş gücü katılımını olumsuz etkileyebilir (Bamber ve Staritz,2016). Gereffi ve Lee (2016), KDZ'lerin teknolojik gelişmeler ve maliyet optimizasyonu etkisiyle düşük nitelikli işlerdeki kadın çalışanların iş gücüne katılımını zorlaştırabileceğini ifade etmektedir. Bu sonuç Tablo 7'deki KDZ katılımının kadın istihdamına negatif etkisiyle uyumludur.

(1), (2) ve (3) numaralı regresyonlarda, bir önceki dönemdeki kadın işgücü katılım oranının etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bir önceki dönemdeki çalışan başına brüt katma değer, çalışan ücretleri, kadın i-şsizlik oranı, kadın eğitim düzeyi ve doğurganlık oranı ise hiçbir regresyonda istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

3.3.2 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdamına Etkisi (Model 2)

KDZ'lere katılımın sektör düzeyinde istihdam etkilerini tahmin etmek için kullandığımız (3) no.lu denklemde tarım, imalat sanayii ve hizmetler sektörleri için sektörel düzeyde kadın istihdamının toplam istihdama oranı (kadın istihdam oranı-empn_f) ve brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamı (empn_exgrdem) olmak üzere temel iki ayrı bağımlı değişken kullanılmaktadır. KDZ değişkenleri olarak, (3) no.lu denklemde sırasıyla tarım, imalat

sanayii ve hizmetler sektörleri için KDZ'ye katılım oranı ve KDZ pozisyonu, geriye doğru ve ileriye doğru katılım oranları değişkenleri kullanılmaktadır.

Tablo 12 ve Tablo 13 sırasıyla statik ve dinamik panel veri analizi tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 12 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) Tarım KDZ-KAT RE/DK	(2) İmalat KDZ- KAT SE/DK	(3) Hizmetler KDZ- KAT RE/DK	(4) Tarım KDZ-POZ RE/DK	(5) İmalat KDZ- POZ SE/DK	(6) Hizmetler KDZ-POZ RE/DK	(7) Tarım KDZİLERİ/GERİ RE/DK	(8) İmalat KDZİLERİ/GERİ SE/DK	(9) Hizmetler KDZİLERİ/GERİ RE/DK
L.ln_kdz-kat-tar	-0.175*** (0.0449)								
L.ln_va_tar	-0.00170 (0.0208)			-0.00862 (0.0233)			0.00981 (0.0157)		
L.ln_comp_tar	-0.0600* (0.0300)			-0.0592* (0.0326)			-0.0509* (0.0281)		
L.ln_une_p_f	-0.0647** (0.0249)	-0.072*** (0.00988)	-0.011*** (0.00279)	-0.073** (0.0272)	-0.07*** (0.0114)	-0.0101*** (0.00321)	-0.0380 (0.0230)	-0.0704*** (0.0105)	-0.0159*** (0.00168)
L.ln_edaps_f	-0.0848** (0.0384)	0.0155* (0.00775)	0.0165* (0.00794)	-0.0968* (0.0442)	0.00994 (0.00924)	0.0181** (0.00650)	-0.0584 (0.0371)	0.0127 (0.0105)	0.0221** (0.00978)
L.ln_fer_r	-0.192 (0.126)	-0.162*** (0.0375)	-0.0765** (0.0304)	-0.201 (0.128)	-0.14*** (0.0313)	-0.0767** (0.0289)	-0.168 (0.115)	-0.134*** (0.0230)	-0.0914*** (0.0278)
L.ln_kdz-kat-ima		0.0268 (0.0296)							
L.ln_va_ima		-0.0295 (0.0709)			-0.0261 (0.0691)			-0.0390 (0.0706)	
L.ln_comp_ima		-0.223*** (0.0242)			- 0.220*** (0.0316)			-0.210*** (0.0339)	
L.ln_kdz-kat-hiz			-0.0154 (0.0108)						
L.ln_va_hiz			-0.106*** (0.0234)			-0.114*** (0.0218)			-0.0646 (0.0380)
L.ln_comp_hiz			-0.0139 (0.00900)			-0.0122 (0.00744)			-0.0154* (0.00727)
L.kdz-poz-tar				0.120** (0.0408)					
L.kdz-poz-ima					- 0.085***				

L.kdz-poz-hiz					(0.0123)	-0.0172**			
						(0.00665)			
L.ln_kdz-geri-tar							-0.152***		
							(0.0325)		
L.ln_kdz-ileri-tar							-0.110**		
							(0.0478)		
L.ln_kdz-geri-ima								0,0572**	
								(0.0213)	
L.ln_kdz-ileri-ima								-0.118***	
								(0.0225)	
L.ln_kdz-geri-hiz									-0.00541
									(0.00679)
L.ln_kdz-ileri-hiz									-0,0533***
									(0.0127)
Gözlem sayısı	221	221	221	221	221	221	221	221	221
Ülke sayısı ¹⁰	22	22	22	22	22	22	22	22	22
Hausman istatistiği	6.35	22.26	10.83	5.05	19.98	5.91	7.91	17.52	7.88
Hausman p-değeri	0.386	0.0005	0.0938	0.537	0.0028	0.434	0.340	0.0144	0.34367
Woolridge istatistiği	151.455	675.659	288.870	136.68	291.203	257.171	150.984	206.058	185.510
Woolridge p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.000	0.0000	0.0000	0.000
LM test istatistiği	282.88		256.61	280.94		132.63	283.69		261.84
LM p-değeri	0.0000		0.0000	0.0000		0.0000	0.0000		0.0000
Wald test istatistiği		8532.39			1758.37			1492.85	
Wald p-değeri		0.0000			0.0000			0.0000	

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0,1

¹⁰ Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık

Tablo 13 KDZ'lerle Bütünleşmenin Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	(1) TARIM KDZ-KAT	(2) İMALAT KDZ-KAT	(3) HİZMETLER KDZ-KAT	(4) TARIM KDZ-POZ	(5) İMALAT KDZ-POZ	(6) HİZMETLER KDZ-POZ	(7) TARIM KDZ-İLERİ/GERİ	(8) İMALAT- KDZ-İLERİ/GERİ	(9) HİZMETLER KDZ-İLERİ/GERİ
L.ln_empfrat_agr	1.041*** (0.104)			1.031*** (0.100)			1.046*** (0.104)		
ln_kdz-kat-tar	0.034 (0.077)								
ln_va_agr	-0.009 (0,055)			-0.002 (0,060)			-0.012 (0,050)		
ln_comp_tar	0.028* (0,014)			0.028* (0,014)			0.027* (0,014)		
ln_une_p_f	0,054 (0,040)	-0,056 (0,053)	-0,021 (0,014)	0,060 (0,045)	0,044 (0,049)	-0,012 (0,012)	0,047 (0,034)	0,052 (0,053)	-0,012 (0,012)
ln_edaps_f	0,081** (0,038)	-0,033 (0,040)	0,009 (0,011)	0,084** (0,040)	0,011 (0,035)	0,001 (0,009)	0,080** (0,038)	0,021 (0,037)	0,010 (0,011)
ln_fer_r	0,040 (0,095)	-0,076 (0,134)	-0,088** (0,039)	0,045 (0,104)	0,109 (0,117)	-0,056 (0,040)	0,035 (0,068)	0,132 (0,129)	-0,061 (0,037)
L.ln_empfrat_ima		0,927*** (0,065)			0,945*** (0,058)			0,976*** (0,051)	
ln_kdz-kat-ima		-0.038 (0,052)							
ln_va_ima		0,031 (0,231)			0,322* (0,185)			0,291 (0,208)	
ln_comp_ima		-0,011 (0,011)			0,005 (0,013)			0,009 (0,013)	
L.ln_empfrat_hiz			0,772*** (0,098)			0,855*** (0,080)			0,821*** (0,061)
ln_kdz-kat-hiz			-0.014 (0,016)						
ln_va_hiz			-0,088 (0,052)			-0,047 (0,057)			-0,043 (0,055)
ln_comp_hiz			-0,002 (0,004)			-0,001 (0,003)			-0,000 (0,003)
kdz-poz-tar				-0.043					

kdz-poz-ima				(0.075)					
kdz-poz-hiz					-0.046				
					(0.039)				
ln_kdz-geri-tar						0.005			
						(0.012)			
ln_kdz-ileri-tar							0.023		
							(0,059)		
ln_kdz-geri-ima								0.025	
								(0,057)	
ln_kdz-ileri-ima								-0.078*	
								(0.038)	
ln_kdz-geri-hiz									-0.008
									(0.012)
ln_kdz-ileri-hiz									-0.011
									(0.019)
Sabit	-0.650	0.296	0.338	-0.742	-1.819	0.156	-0.532	-1.588	0.117
Gözlem sayısı	203	203	203	203	203	203	203	203	203
Ülke sayısı ¹¹	22	22	22	22	22	22	22	22	22
Wald istatistiği	5568.78	9607.99	14381.69	4889.01	11246.45	36555.98	4860.96	8078.84	24759.74
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
AR(1) p-değeri	0.373	0.707	0,0576	0.365	0.679	0.0433	0.345	0.637	0.0405
AR(2) p-değeri	0.664	0.981	0.834	0.676	0.385	0.690	0.661	0.448	0.753
Hansen istatistiği	6.87	10.77	7.09	6.64	9.35	10.72	8.63	10.04	9.95
Hansen p-değeri	0.443	0.149	0.420	0.467	0.229	0.151	0.472	0.347	0.354
Enstrüman sayısı	15	15	15	15	15	15	18	18	18

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0,1

¹¹ Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık

Tablo 12’de sunulan sabit/rassal etkiler panel veri analizi sonuçlarına göre, KDZ entegrasyonunun tarım, imalat ve hizmetler sektörlerinde kadın istihdam oranına etkileri değerlendirilmiştir. Hausman testinin "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi (2), (5) ve (8) sayılı regresyonlarda p-değerinin 0,05’ten küçük olması nedeniyle reddedilmiş ve sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. (1), (3), (4), (6), (7) ve (9) sayılı regresyonlarda ise Hausman testinin p-değeri, 0,05’ten büyük olduğundan boş hipotez reddedilememiş ve rassal etkiler modeli kullanılmıştır.

Otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını değerlendirmek için yapılan testler incelendiğinde, Woolridge testi tüm modellerde uygulanmış olup, p-değerinin 0,05’ten küçük çıkması otokorelasyon sorununu göstermektedir. Değişen varyans varlığını test etmek için sabit etkiler modellerinde değiştirilmiş Wald testi, rassal etkiler modellerinde ise LM testi uygulanmıştır. Bu testlerde p-değerinin 0,05’ten küçük olması, değişen varyansın varlığını doğrulamaktadır. Bu sebeple, tüm modellerde Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmıştır.

Tablo 13’te modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 13’teki sistem GMM sektörel panel veri analizi sonuçlarının tamamında, AR(2) testinde p-değerlerinin 0,05’ten büyük çıkmasıyla, “ikinci dereceden otokorelasyon yoktur” boş hipotezi reddedilmemiş olup, bu durum da ikinci dereceden otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Sistem GMM analizlerinin tamamında boş hipotezi olan "araç değişkenleri geçerlidir" Hansen testinde Hansen p-değerinin 0,05’ten büyük olması bu hipotezin reddedilmediğini, araç değişkenlerinin geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Bu sonuçlar, dinamik analizlerde modellerin doğru tanımlandığını ve kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğunu göstererek, sektörel düzeyde KDZ değişkenlerinin kadın istihdamı üzerindeki etkilerini daha derinlemesine inceleme imkânı sunmaktadır.

Tablo 13’teki sonuçlara göre, sistem GMM analizinde KDZ değişkenlerinin tarım, imalat ve hizmetler sektörlerindeki kadın istihdam oranı üzerindeki etkileri, imalat sanayii sektöründe

KDZ ileri katılım oranı hariç istatistiksel olarak anlamlı değildir. İmalat sanayiindeki KDZ ileri katılım oranının kadın istihdam oranına etkisi negatif ve anlamlıdır. Buna göre KDZ ileri katılım oranının %1 artmasıyla, kadın istihdam oranı %0,07 oranında düşmektedir. Bunun temel nedeni ise KDZ’de ileri bağlantılar teknoloji yoğun bir yapıya geçisi ifade etmekte ve yüksek nitelikli istihdama talebi arttırmaktadır. Bu durumun kadın istihdamına olumsuz yansımaktadır (Bamber ve Staritz, 2016).

Diğer taraftan, sabit etki/rassal etki panel veri analizinin sonuçlarının gösterildiği Tablo 12’de, KDZ değişkenlerinin kadın istihdam oranı üzerinde sektörel etkilerinin belirginleştiği görülmektedir. Tablo 12’deki sonuçlar, KDZ değişkenlerinin sektörel düzeyde kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır. Tarım sektöründe bir önceki dönemde KDZ katılım oranındaki %1’lik artış, kadın istihdam oranında %0,17’lik bir azalmaya yol açmakta, bir önceki dönem KDZ pozisyonundaki bir birimlik artış ise %0,12 oranında pozitif bir etki göstermektedir. Bu durum, KDZ katılımının tarım sektöründe düşük nitelikli işgücüne talebi azalttığını ve kadınların geleneksel olarak yoğun olduğu işlerin azaldığını düşündürmektedir (Bamber ve Staritz, 2016). İmalat sektöründe bir dönem önceki KDZ pozisyonundaki bir birimlik artış kadın istihdam oranını %0,08 azaltmakta, bu da KDZ pozisyonundaki artışın nitelikli işgücüne talebi artırması ve kadınların daha çok düşük nitelik gerektiren işlerde yer almasıyla açıklanabilir (Gereffi ve Lee, 2016). Hizmetler sektöründe ise KDZ pozisyonunun anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olması (KDZ pozisyon endeksinde bir önceki dönemde gerçekleşen bir birimlik artışın kadın istihdam oranını %0,01 azaltır), bu sektördeki yüksek beceri gereksinimlerinin kadın istihdamını sınırlandırabileceğini göstermektedir.

Tablo 12’de KDZ’ye geri katılım oranında %1’lik artış, imalat sektöründe kadın istihdam oranını %0,05 artırırken, tarımda %0,15 azalma yaratmaktadır. İmalat sektöründeki pozitif etki, imalat sektörünün KDZ entegrasyonu ile birlikte büyümesi ve kadınlar için iş fırsatlarını artırmasıyla açıklanabilir. İmalat sektöründe geri bağlantılar, kadınların yoğun olarak çalıştığı alt sektörlerde (örneğin tekstil ve giyim) üretimi teşvik edebilir ve istihdam

yaratabilir. Bamber ve Staritz (2016), KDZ'nin bazı imalat sektörlerinde kadın iş gücünü destekleyen üretim süreçlerini artırabileceğini belirtmektedir. Tarım sektöründeki negatif etki ise, tarım sektöründe düşük nitelikli iş gücüne olan talebin KDZ entegrasyonu ile azaldığını ve bu işlerin diğer ülkelere kaydırıldığını göstermektedir. Ma, Qu ve Zhang'ın (2019) çalışmasında da belirtildiği gibi, KDZ'de geri katılım, düşük nitelikli işlerin dış kaynaklara yönelmesine ve dolayısıyla bu sektörlerde kadın iş gücüne olan talebin azalmasına neden olabilir.

Tablo 12'de KDZ'ye ileri katılım oranındaki artış ise tarım, imalat ve hizmetlerde sırasıyla %11, %11 ve %5 oranında kadın istihdamında azalmaya neden olmaktadır. Bu bulgular, KDZ'nin teknoloji yoğunluğunun artmasıyla yüksek nitelikli işgücü talebinin arttığını ve kadınların bu alanlarda yer bulmakta zorlandığını ortaya koymaktadır.

Özetle, çalışmanın sektörel kadın istihdamı ile ilgili sonuçları KDZ'lere katılımın artmasının kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin sektörel düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Kontrol değişkenleri açısından, Tablo 12'de (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlarda, bir önceki dönemdeki tarımda üretilen katma değer etkisi tarım sektöründe istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ayrıca (2), (5) ve (8) numaralı regresyonlarda da, bir önceki dönemdeki imalat sektöründeki katma değer etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Hizmetler sektöründe ise, bir önceki dönemdeki hizmetler sektöründeki katma değer etkisi (3) ve (6) numaralı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir.

Tablo 12'de bir önceki dönemdeki çalışan ücretlerinin etkisi, tarım sektöründe (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlarda; imalat sektöründe (2), (5) ve (8) sayılı regresyonlarda; hizmetler sektöründe ise (9) sayılı regresyonda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Model 1 tahmin sonuçlarına aksine, çalışan ücretlerinin etkisinin negatife dönmesi, artan ücretler karşısından işverenlerin maliyetleri düşürmek amacıyla sermaye yoğun teknolojilere veya daha az iş gücü gerektiren stratejilere yönelmesiyle açıklanabilir.

Tablo 12’de bir önceki dönemdeki kadın işsizlik oranları, tüm sektörlerde ve (7) sayılı regresyon hariç olmak üzere diğer tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Kadın işsizlik oranının etkisinin sektörel düzeyde negatife dönüşmesi, sektörel düzeydeki daha sınırlı iş gücü taleplerinin kadınların istihdam edilme şansını azaltması ile açıklanabilir.

Tablo 12’de bir önceki dönemdeki kadın eğitim düzeyi, tarım sektöründe (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatif; imalat sektöründe (2) ve (5) numaralı regresyonlarda ve hizmetler sektöründe (3), (6) ve (9) numaralı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bir önceki dönemdeki kadın eğitim düzeyinin tarım sektöründe istatistiksel olarak anlamlı ve negatif çıkması, eğitim düzeyi arttıkça kadınların tarım sektöründen uzaklaşarak daha fazla istihdam ve gelir imkanı sunan diğer sektörlerle yönelmesiyle açıklanabilir. Doğurganlık oranı, tüm sektörlerde ve tüm regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir.

Tablo 13’te ise her sektörde bir önceki dönemdeki kadın istihdam oranının etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. İmalat sektöründeki katma değer etkisi, (5) sayılı regresyonda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olup, diğer regresyonlarda sektörel katma değer değişkenleri anlamlı çıkmamıştır. Çalışan ücretlerinin etkisi sadece tarımda ((1), (4) ve (7) sayılı regresyonlar) anlamlı ve pozitif olup; diğer sektörlerde anlamsızdır. Kadın işsizlik oranına yönelik değişkenin etkisi, tarım, imalat ve hizmetler sektörlerinde hiçbir regresyonda istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kadın eğitim düzeyi ise, tarım sektöründe (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlarda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir; ancak imalat ve hizmetler sektörlerinde anlamlı bir etki görülmemiştir. Doğurganlık oranı, hizmetler sektöründe yalnızca (3) sayılı regresyonda istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir; diğer sektörlerde ve modellerde anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 14 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) Tarım KDZ-KAT RE/DK	(2) İmalat KDZ- KAT SE/DK	(3) Hizmetler KDZ-KAT RE/DK	(4) Tarım- KDZ-POZ RE/DK	(5) İmalat KDZ-POZ RE/DK	(6) Hizmetler KDZ-POZ RE/DK	(7) Tarım KDZ- İLERİ/GERİ RE-DK	(8) İmalat KDZ- İLERİ/GERİ RE-DK	(9) Hizmetler KDZ- İLERİ/GERİ SE-DK
L.ln_kdz-kat-ima		0.187 (0.163)							
L.ln_va_ima		0.114 (0.163)			-0.0942 (0.0652)			-0.0284 (0.112)	
L.ln_gdppcg		0.0169* (0.00930)							
L.ln_comp_ima		0.466*** (0.0467)			0.156*** (0.0438)			0.0420 (0.0380)	
L.ln_une_p_f	0.174* (0.0832)	0.166*** (0.0371)	0.153* (0.0796)	0.133 (0.0874)	0.141** (0.0469)	0.0992 (0.0696)		0.107** (0.0452)	0.179** (0.0621)
L.ln_edaps_f	0.0121 (0,0513)	0.0673* (0.0372)	0.267* (0.125)			0.285* (0.141)	-0.0663 (0.0670)	0.125 (0.0762)	0.240* (0.112)
L.ln_fer_r	0.321 (0.317)	0.119 (0.129)	-0.0216 (0.141)	0.245 (0.322)	0.265* (0.123)	-0.107 (0.140)	-0.106 (0.178)	0.247 (0.162)	0.0907 (0.121)
L.ln_kdz-kat-tar		-0.272 (0.166)							
L.ln_va_tar	0.0711 (0.0671)			0.0636 (0.0763)			0.0203 (0.0789)		
L.ln_comp_tar	-0.0317 (0,0561)			-0,0545 (0.0682)			-0.0602 (0,0514)		
L.ln_kdz-kat-hiz			0.592*** (0.0907)						
L.ln_va_hiz			0.137 (0.235)			0.707*** (0.168)			0.00425 (0.130)
L.ln_comp_hiz			-0,0569** (0.0249)			-0.216 (0.145)			-0.148 (0.117)
L.kdz-poz-tar				0.236 (0.145)					
ln_edaps_f				-0.0438 (0.0400)	0.151* (0.0745)				

L.kdz-poz-ima					-0.138**				
					(0.0622)				
L.kdz-poz-hiz						-0.0366			
						(0.0887)			
L.ln_kdz-geri-tar							-0.242		
							(0.173)		
L.ln_kdz-ileri-tar							-0.00423		
							(0.105)		
L.ln_kdz-geri-ima								0.347***	
								(0.0613)	
L.ln_kdz-ileri-ima								0.0289	
								(0.113)	
L.ln_kdz-geri-hiz									0.320***
									(0.0696)
L.ln_kdz-ileri-hiz									0.489***
									(0.0650)
Sabit	-0.954	-5.79***	-1.204	-0.589	-1.129*	0.107	0.212	-1.175	0.625
	(1.016)	(1.687)	(0.781)	(1.045)	(0.564)	(0.917)	(0.542)	(0.880)	(0.731)
Gözlem sayısı	200	161	221	203	223	221	200	221	221
Ülke sayısı ¹²	20	22	22	20	22	22	20	22	22
Hausman istatistiği	1.82	39.02	8.05	1.64	11.68	11.21	2.06	13.66	23.79
Hausman p-değeri	0.936	0.0000	0.235	0.949	0.0696	0.0820	0.914	0,0576	0.0012
Woolridge istatistiği	2.158	54.059	19.118	2.138	75.300	20.769	1.772	106.848	14.924
Woolridge p-değeri	0.159	0.0000	0.0003	0.161	0.0000	0.0002	0.200	0.0000	0.0001
LM test istatistiği	238.60		264.69	262.27	302.34	474.93	239.57	342.89	
LM p-değeri	0.0000		0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	
Wald test istatistiği		8651.99							617.02
Wald p-değeri		0.0000							0.0000

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1

¹² 20 ülke: Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, Yunanistan

22 ülke: Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık

Tablo 15 KDZ'lerle Bütünleşmenin Brüt İhracattaki Yurtiçi Sektörel Kadın İstihdam Oranına Etkisi, Sistem GMM Panel Veri Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	(1) TARIM KDZ- KAT	(2) İMALAT KDZ- KAT	(3) TARIM KDZ- POZ	(4) İMALAT KDZ-POZ	(5) HİZMETLER KDZ-POZ	(6) TARIM- KDZ- İLERİ/GERİ	(7) İMALAT KDZ- İLERİ/GERİ	(8) HİZMETLER KDZ- İLERİ/GERİ
L.ln_exgr_dem_f_tar_pct	0.690*** (0.228)		0.730*** (0.211)			0.739*** (0.196)		
ln_kdz-kat-tar	0.142 (0.239)							
ln_va_tar	-0.440 (0.256)		-0.336 (0.257)			-0.509 (0.300)		
ln_comp_tar	0.011 (0.062)		0.004 (0,054)			-0.008 (0.049)		
ln_une_p_f	-0.010 (0.174)	0.095 (0.085)	-0.008 (0.152)	0.115* (0.062)	0.126 (0.122)	-0.107 (0.173)	0.102 (0.072)	0.112 (0.102)
ln_edaps_f	0.199 (0.329)	-0.031 (0.111)	0.181 (0.329)	0.042 (0.068)	0.085 (0.142)	0.017 (0.247)	0.001 (0.100)	0.038 (0.101)
ln_fer_r	-0.539 (0.421)	0.027 (0.353)	-0.449 (0.445)	0.160 (0.265)	0.151 (0.199)	-0.587 (0.426)	0.023 (0.251)	0.122 (0.163)
L.ln_exgr_dem_f_ima_pct		0.862*** (0.080)		0.953*** (0,057)			0.861*** (0,053)	
ln_kdz-kat-ima		0.729*** (0.128)						
ln_va_ima		0.434 (0.508)		0.384 (0.304)			0.413 (0.367)	
ln_comp_ima		0.021 (0.040)		0.029 (0.030)			0.021 (0.035)	
L.ln_exgr_dem_f_hiz_pct					0.893*** (0.118)			0.895*** (0.092)
ln_kdz-kat-hiz								
ln_va_hiz					0.424			0.397

ln_comp_hiz						(0.259)		(0.239)
						0.018		0.009
						(0.046)		(0.031)
kdz-poz-tar			-0.038					
			(0.211)					
kdz-poz-ima				-0.175*				
				(0.094)				
kdz-poz-hiz					-0.200			
					(0.196)			
ln_kdz-geri-tar						0.249		
						(0.226)		
ln_kdz-ileri-tar						0.311		
						(0.201)		
ln_kdz-geri-ima							0.511***	
							(0.108)	
ln_kdz-ileri-ima							0.165	
							(0.104)	
ln_kdz-geri-hiz								0.185
								(0.163)
ln_kdz-ileri-hiz								-0.077
								(0.138)
Sabit	0.684	-5.011**	0.659	-2.638*	-2.777	2.115	-4.432**	-2.534
	(1.840)	(2.307)	(1.611)	(1.344)	(2.108)	(2.176)	(1.571)	(1.650)
Gözlem sayısı	184	203	184	203	203	184	203	203
Ülke sayısı ¹³	20	22	20	22	22	20	22	22
Wald testi	235.55	722.63	364.11	1003.06	2030.68	193.78	1091.54	4203.21
Wald p-değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
AR(1) p-değeri	0.0218	0.0183	0.0301	0.0310	0.00726	0.0266	0.0187	0.00590
AR(2) p-değeri	0.942	0.800	0.891	0.350	0.437	0.948	0.916	0.400
Hansen sayısı	9.42	6.52	9	13.24	11.76	11.03	9.09	15.18
Hansen p-değeri	0.224	0.481	0.253	0.0666	0.109	0.274	0.429	0.0860

¹³ 20 ülke: Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, Yunanistan

22 ülke: Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık

Enstrüman sayısı	15	15	15	15	15	18	18	18
------------------	----	----	----	----	----	----	----	----

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0.1

Tablo 14'te sunulan sabit/rassal etkiler panel veri analizi sonuçlarına göre, Hausman testinin "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi (1), (3), (4), (5), (6), (7), (8) sayılı regresyonlarda Hausman testinin p-değerinin 0,05'ten büyük olması nedeniyle reddedilmemiş ve rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Diğer iki regresyonda (2 ve 9 sayılı) ise Hausman testinin p-değerinin 0,05'ten küçük çıkması nedeniyle boş hipotez reddedilmiş ve sabit etkiler modeli tercih edilmiştir.

Otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını değerlendirmek için yapılan testler incelendiğinde, Woolridge testinin tüm modellerde uygulanması sonucu (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlar haricinde, p-değerinin 0,05'ten küçük çıkması, "otokorelasyon yoktur" boş hipotezinin reddedilmesine yol açarak otokorelasyon sorununu göstermektedir. (1), (4) ve (7) sayılı regresyonlarda otokorelasyona rastlanmamıştır. Değişen varyans varlığını test etmek için sabit etkiler modellerinde değiştirilmiş Wald testi, rassal etkiler modellerinde ise LM testi uygulanmıştır. Bu testlerde p-değerinin 0,05'ten küçük olması, boş hipotez olan "değişen varyans yoktur" ifadesinin reddedildiğini ve değişen varyansın varlığını doğrulamaktadır. Bu sebeple, tüm modellerde Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmıştır.

Tablo 15'te modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 15'teki sistem GMM sektörel panel veri analizi sonuçlarının tamamında, AR(2) testinde p-değerlerinin 0,05'ten büyük olması, boş hipotez olan "ikinci dereceden otokorelasyon yoktur" ifadesinin reddedilmediğini ve dolayısıyla ikinci dereceden otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Ayrıca, tüm sistem GMM analizlerinde boş hipotez olan "araç değişkenleri geçerlidir" ifadesi, Hansen testinde p-değerinin 0,05'ten büyük çıkması nedeniyle reddedilmemektedir. Bu durum, modelde kullanılan araç değişkenlerinin hata terimiyle korelasyon içinde olmadığını ve araç değişkenlerinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, dinamik analizlerde modellerin doğru tanımlandığını ve kullanılan araç değişkenlerinin geçerliliğini doğrularak, sektörel düzeyde KDZ

değişkenlerinin kadın istihdamı üzerindeki etkilerini daha derinlemesine inceleme imkânı sunmaktadır.

Tablo 15'teki Sistem GMM sonuçlarına göre, KDZ katılımının artmasının imalat sanayiinde brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdamını artırdığı görülmektedir. İmalat sektöründe KDZ katılım oranındaki %1'lik artış, brüt ihracattaki kadın istihdam oranını %0,72 oranında arttırmaktadır. Bu bulgular, KDZ katılımının, ölçek etkisi ve dinamik verimlilik etkileri yoluyla iş gücü taleplerini artırabileceğini öne süren ve daha önce bahsettiğimiz çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir. Tahmin sonuçlarımız, KDZ'ye katılımın, imalat sektöründe iş gücü talebini arttırarak ihracat sektöründe içerilen kadın istihdamını teşvik ettiğini göstermektedir.

Diğer yandan, imalat sektöründe KDZ pozisyon endeksindeki bir birimlik artış, brüt ihracattaki kadın istihdam oranını %0,17 oranında azaltmaktadır. Bu bulgu, KDZ'de pozisyonun artması sonucu artan nitelik ve teknik bilgi gereksiniminin, kadın istihdamını sınırlayıcı bir etkiye sahip olabileceğini gösterir. Autor vd. (2013), KDZ'de ileri pozisyonların daha yüksek nitelikli iş gücü talebi yaratarak işgücündeki cinsiyet farklılıklarını artırabileceğini vurgulamaktadır.

Ayrıca, KDZ'ye geri katılımın, imalat sektörü ihracatında içerilen kadın istihdamını pozitif etkilediği ve brüt ihracattaki kadın istihdam oranında %0,51 oranında bir artışa yol açtığı görülmektedir. Bu, özellikle imalat sektöründe, KDZ'nin daha fazla kadın istihdamı yaratma potansiyelini ortaya koymakta ve firmaların üretim hacmindeki artışla daha fazla iş gücüne ihtiyaç duymasını açıklanmaktadır (Melitz, 2003).

Sonuç olarak, KDZ katılımı ve bağlantıları, sektörel iş gücü talebini ölçek ve verimlilik etkileriyle farklılaştırarak kadın istihdamı üzerinde sektörel farklılıklara yol açmaktadır. Çalışmanın, imalat sanayii ve hizmetler sektöründe ihracatta yer alan kadın istihdamına ilişkin tahmin sonuçları, özellikle bu sektörlerdeki KDZ'nin kadın iş gücüne katkı sağlama potansiyelini vurgulayan Gereffi ve Staritz'in (2010) bulgularıyla uyumludur.

Tablo 14’te yer alan sabit/rassal etkiler analizinde, hizmetler sektöründe KDZ katılımının brüt ihracattaki yurtiçi kadın istihdam oranı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Hizmetler sektöründe KDZ katılımındaki %1’lik artış bu oranı %0.59 yükseltmektedir. Bu pozitif etki, hizmetlerde KDZ’nin iş gücü talebini artırarak, kadınların özellikle hizmetler sektöründe ihracatla bağlantılı sektörlerde istihdam edilme olanaklarını genişlettiğini göstermektedir.

Öte yandan, imalat sektöründe KDZ pozisyonundaki artış, sistem GMM sonuçlarıyla paralel şekilde negatif bir etkiye sahiptir. İmalat sektöründe KDZ pozisyon endeksindeki %1’lik artış, kadın istihdam oranında %0,13 oranında azalmaya yol açmaktadır. Bu bulgu, KDZ pozisyonundaki yükselmenin yüksek nitelikli iş gücüne olan talebi artırarak, düşük nitelikli kadın iş gücünü sınırlandırabileceğini öne sürmektedir. Fernandez-Stark vd. (2016), Barrientos vd. (2011) ve Tejani ve Milberg (2016) bu konuda, KDZ pozisyonunun yükselmesiyle birlikte teknik bilgi gereksiniminin arttığını, bu durumun ise kadın istihdamını sınırlandırabileceğini vurgulamaktadır.

KDZ’lere geri ve ileri katılım açısından ele alındığında, KDZ’ye geri katılım hem imalat hem de hizmet sektörlerinde pozitif ve anlamlıdır; imalat sektöründe %1’lik bir geri katılım artışı kadın istihdam oranını %0,34, hizmet sektöründe ise %0,32 oranında artırmaktadır. Bu bulgular, KDZ’ye geri katılımın özellikle kadın istihdamını teşvik eden iş fırsatlarını artırabileceğini ortaya koymaktadır. Hizmetler sektöründeki ileri katılımın ise, beklenenin tersine, brüt ihracattaki kadın istihdamı üzerindeki etkisinin pozitif olması, sektörün KDZ’deki rolü ve iş gücü yapısıyla açıklanabilir. Hizmetler sektörü, kadın iş gücü yoğun alanlarda (örneğin, müşteri hizmetleri, bilgi teknolojileri) iş talebi yaratmaktadır.

Bu bulgular, KDZ’nin sektörel olarak iş gücü taleplerinde çeşitlilik yaratabileceğini ve kadın istihdamı üzerinde ölçek ve dinamik verimlilik etkileri yoluyla sektörel farklılıklara yol açtığını göstermektedir. Özellikle imalat ve hizmet sektörlerinde gözlenen pozitif etkiler, KDZ’nin kadın iş gücünü teşvik edici potansiyeline işaret etmektedir.

Tablo 14’te (1), (2) ve (3) sayılı regresyonlarda, bir önceki dönemdeki çalışan ücretlerinin etkisi tarımda anlamlı değilken, imalat sektöründe (2) ve (5) sayılı regresyonda ve hizmetler sektöründe (3) sayılı regresyonda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Bu, imalat ve hizmetler sektörlerinde ücret artışlarının kadın istihdamını destekleyebileceğini göstermektedir. Hizmetler sektöründeki katma değer, (6) sayılı regresyonda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahipken, sektörel katma değer tarım ve imalat sektörlerinde anlamlı bir etki göstermemiştir. Bir önceki dönemdeki kadın işsizlik oranları, tüm sektörlerde ve tüm regresyonlarda çoğunlukla pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Kadın eğitim düzeyi, tarım sektöründe istatistiksel olarak anlamlı çıkmazken, imalat sektöründe (2) sayılı ve hizmetler sektöründe (3), (6) ve (9) sayılı regresyonlarda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Doğurganlık oranı ise imalat sektöründeki (5) sayılı regresyon haricinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 15'teki sistem GMM panel veri analizi sonuçlarına göre, bir önceki dönemdeki kadın istihdam oranının tarım, imalat ve hizmetler sektörlerinde cari dönemdeki kadın istihdamını artırıcı (pozitif) bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu etki, tüm regresyonlarda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu bulgu, kadın istihdamında sürekliliği ve bir önceki dönemdeki istihdamın cari dönemde kadın işgücüne katılımı teşvik etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo 15’te hizmetler sektöründeki katma değer, (3) sayılı regresyonda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahipken, sektörel katma değer tarım ve imalat sektörlerinde anlamlı bir etki göstermemiştir. Bu durum hizmetler sektöründe katma değerın yükselmesinin kadın istihdamını destekleyebileceğini işaret etmektedir. Sektörel olarak çalışan ücretlerinin kadın istihdam oranına etkisi ve kadın işsizlik oranı hiçbir sektörde anlamlı bir etki göstermemiştir.

3.3.3 KDZ'lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi (Model 3)

KDZ'lerle bütünleşmenin cinsiyete dayalı ücret farkı ($gender_wg_i$) üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla Bölüm 3.1.2'de, Model (3), Denklem (4) tahmin edilmektedir. KDZ değişkenleri olarak diğer modellerde olduğu gibi, KDZ'ye katılım oranı ve KDZ pozisyon endeksi ve geriye doğru ve ileriye doğru katılım oranları değişkenleri kullanılmaktadır.

KDZ'lere katılım, özellikle üretim aşamalarındaki işgücü dağılımını etkileyebilmekte ve cinsiyete dayalı ücret farkını artırabilmektedir. KDZ pozisyon endeksinin yükselmesi ve KDZ'ye ileri katılımın artması daha yüksek katma değerli ve yüksek nitelik gerektiren üretim aşamalarında yer alınmasına işaret ettiğinden, bu durumlarda nitelikli işgücüne olan talep artırmaktadır (Taglioni ve Winkler, 2016). Nitelikli işgücünün çoğunlukla erkekler tarafından domine edilmesi durumlarında, bu durum cinsiyete dayalı ücret farkının genişlemesine yol açabilir (Barrientos vd., 2011; Kucera ve Tejani, 2014). Bu olgu, özellikle imalatın yüksek teknoloji gerektiren alt dalları gibi kadınların temsili sınırlı olan sektörlerde belirginleşmekte ve cinsiyete dayalı ücret eşitsizliklerini derinleştirmektedir (Staritz ve Reis, 2013; Seguino, 2000). KDZ'ye geri katılım durumunda ise, kadınlar daha çok düşük katma değerli, emek yoğun işlerde yoğunlaşmakta ve genellikle düşük ücretlerle çalışmaktadır. Örneğin, Staritz ve Reis (2013) çalışmasında, geri katılımın yüksek olduğu montaj ve tekstil gibi işlerde kadınların düşük ücretli pozisyonlarda yoğunlaştığını ve cinsiyete dayalı ücret farkının arttığına dikkat çekilmektedir. Benzer şekilde, Ghosh (2009), Asya'daki düşük katma değerli işlerde kadın iş gücünün artmasının cinsiyete dayalı ücret farkını derinleştirdiğini belirtmektedir. Nikulin vd. (2019), Avrupa imalat sanayilerinde KDZ katılımının ücretlerin düşmesiyle ilişkili olduğunu ve kadınların erkeklere kıyasla daha olumsuz etkilendiğini ortaya koymuştur.

Tablo 16 ve Tablo 17 sırasıyla, cinsiyete bağlı ücret farkı denklemin statik ve dinamik panel veri analizi kullanılarak yapılan tahmin sonuçlarını vermektedir.

Tablo 16 KDZ'lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi, Sabit Etkiler/Rassal Etkiler Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT RE-DK	(2) KDZ-POZ SE-DK	(3) KDZ-İLERİ/GERİ SE-DK
L.ln_kdz-kat	-0.270 (0.214)		
L.ln_lfp_f_rat	-0.409 (1.093)	-3.657 (4.303)	-3.654 (4.398)
L.ln_gdppcg	0.0141** (0.00624)	-0.00130 (0.00952)	-0.00670 (0.0128)
ln_sch_s_f	-0.612** (0.213)	-0.596** (0.247)	-0.614** (0.259)
L.kdz-poz		0.581 (0.343)	
L.ln_kdz-geri			-0.360 (0.294)
L.ln_kdz-ileri			0.884 (0.524)
Sabit	6.194*** (1.088)	4.968*** (1.325)	3.471** (1.178)
Gözlem sayısı	245	245	245
Ülke sayısı ¹⁴	40	40	40
Hausman istatistiği	7.23	11.81	12.18
Hausman p-değeri	0.124	0.0188	0.0324
Woolridge istatistiği	2.498	2.231	7.857
Woolridge p-değeri	0.126	0.147	0.0093
LM istatistiği	248.66		
LM p-değeri	0.0000		
Wald istatistiği		198.39	189.88
Wald test p-value		0.0000	0.0000

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0,1

Tablo 16'daki, sabit/rassal etkiler panel veri analizi sonuçlarına göre, Hausman testi, Woolridge testi ve değişen varyans testlerinin sonuçları doğrultusunda Driscoll-Kraay (DK) düzeltmesi uygulanmıştır. Hausman testi sonucunda, (1) sayılı regresyonda "rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi, p-değerinin 0,05'ten büyük olması nedeniyle reddedilememiş ve rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. (2) ve (3) sayılı regresyonlarda

¹⁴ Avustralya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri

"rassal etkiler modelinin uygun olduğu" boş hipotezi, p-değerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle reddedilmiş ve sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. (1) ve (2) sayılı regresyonlarda, Woolridge testinin p-değerinin 0,05'ten büyük çıkması nedeniyle "otokorelasyon yoktur" boş hipotezi reddedilememiş ve buna göre otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (3) sayılı regresyonda ise, p-değerinin 0,05'ten küçük çıkmasıyla "otokorelasyon yoktur" boş hipotezi reddedilmiş ve otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

(1) numaralı regresyonda LM Panel Heteroskedastisite testi ve (2) ve (3) sayılı regresyonlarda yapılan değiştirilmiş Wald testi sonucunda p-değerinin 0,05'ten küçük çıkması ise, "değişen varyans yoktur" boş hipotezinin reddedilmesine yol açarak değişen varyans sorununu göstermektedir. Bu nedenle, her üç regresyondaki değişen varyans sorunu ile (3) sayılı regresyondaki otokorelasyon sorunlarına karşı Driscoll-Kraay standart hata düzeltmesi uygulanmıştır. Tablo 16'daki tahmin sonuçlarına göre, KDZ'lerle bütünleşme ile ilgili olarak kullandığımız değişkenlerin hiçbirisinin ücret farkı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 16'daki sonuçlara göre, cinsiyete dayalı ücret farkını etkileyen değişkenler arasında kadın okullaşma oranının belirgin bir etkisi olduğu görölmektedir. (1), (2) ve (3) numaralı modellerde kadın okullaşma oranı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmış olup, bu durum kadınların eğitim seviyesinin artmasının cinsiyete dayalı ücret farkını azaltabileceğini göstermektedir. Kişi başına düşen GSYİH artış oranı ($L.\ln_gdppcg$) ise yalnızca (1) sayılı regresyonda pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur; bu, gelir seviyesinin artmasıyla birlikte cinsiyete dayalı ücret farkının bir miktar artabileceğini işaret etmektedir.

Tablo 17 KDZ’lerle Bütünleşmenin Cinsiyete Dayalı Ücret Farkına Etkisi- Sistem GMM Panel Veri Analizi

DEĞİŞKENLER	(1) KDZ-KAT	(2) KDZ-POZ	(3) KDZ-GERİ/İLERİ
L.ln_gender_wg	-0.001 (0.311)	-0.002 (0.346)	0,055 (0.316)
kdz-poz		0.583** (0.281)	
ln_lfp_f_rat	-2.662 (3.781)	-2.867 (2.717)	-2.676 (3.064)
ln_gdppcg		0.027 (0.039)	0.021 (0.037)
ln_sch_s_f	-1.057 (0.710)	-1.057 (0.681)	-0.969 (0.666)
ln_kdz-kat	-0.990 (0.724)		
ln_kdz-geri			-0.555* (0.313)
ln_kdz-ileri			0.144 (0.537)
Sabit	10.908** (4.795)	7.249* (3.885)	7.918 (4.719)
Gözlem sayısı	176	176	176
Ülke sayısı ¹⁵	36	36	36
Wald istatistiği	246.18	93.40	100.89
Wald p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
AR(1) p-değeri	0.145	0.152	0.0890
AR(2) p-değeri	0.323	0.274	0.283
Hansen istatistiği	21.61	18.30	19.73
Hansen p-değeri	0.484	0.630	0.941
Enstrüman sayısı	22	22	31

Robust standart hatalar parantez içindedir.*** p<0.01, ** p<0,05, * p<0,1

Tablo 17’de sistem GMM yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına göre, (1), (2) ve (3) numaralı regresyonlarda AR(2) testinde “ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığı” boş hipotezi reddedilmemiştir; bu da ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığını göstermektedir. Aynı regresyonlarda Hansen testinde p-değerinin 0,05’ten büyük çıkması, kullanılan araç değişkenlerinin geçerli olduğunu işaret etmektedir.

¹⁵ Avustralya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, ABD.

Tablo 17'deki tahmin sonuçlarına göre, KDZ pozisyon endeksinin cinsiyete dayalı ücret farkı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır. KDZ pozisyon endeksinin bir birim artması, cinsiyete dayalı ücret farkını %0,58 oranında arttırmaktadır. Bu sonuç, KDZ'de ileri konuma geçişin yüksek nitelikli iş gücüne olan talebi artırarak cinsiyete dayalı ücret farkını arttıracakını göstermektedir. Bu durumda, kadınların yüksek ücretli pozisyonlarda daha az temsil edilmesi, ücret farkını olumsuz yönde etkileyebilir (Autor vd., 2013).

KDZ pozisyon endeksindeki artış, nihai ürün üretimine daha yakın faaliyetlerde bulunulduğunu göstermektedir. Bu durum, ülkenin daha yüksek katma değerli ve nitelikli işgücü gerektiren pozisyonlarda yoğunlaşması anlamına gelmektedir (Taglioni ve Winkler, 2016). Bu da, nitelikli işgücüne olan talebi artırarak ücret farklılıklarının azalmasına katkı sağlayabilir; ancak nitelikli iş gücünün büyük ölçüde erkeklerden oluştuğu durumlarda, bu durum toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklarının artmasına neden olabilir (Baldwin ve Lopez-Gonzalez, 2015; Barrientos, vd, 2011; Kucera ve Tejani, 2014). Özellikle ileri katılımın olduğu sektörlerde kadınların temsili sınırlı kaldığından, yüksek ücretli pozisyonların erkekler tarafından domine edilmesi cinsiyete dayalı ücret farklılıklarını daha da belirgin hale getirebilir (Staritz ve Reis, 2013, Seguino, 2000).

Öte yandan, KDZ'ye geri katılımın cinsiyete dayalı ücret farkını azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır. KDZ geri katılımında %1'lik bir artış, ücret farkını %0,55 olarak azaltmaktadır. Bu durum, KDZ'ye geri katılımın daha emek yoğun sektörlerde istihdamı artırarak kadınlar için daha eşitlikçi ücret imkanları sağlayabileceğini göstermektedir. KDZ'nin düşük ve orta nitelikli iş gücü talebini desteklemesi, kadınların erkeklerle benzer ücret seviyelerinde çalışabilme olasılığını artırabilir (Bamber ve Staritz, 2016). Tejani ve Milberg (2016), KDZ'lere geri katılımın emek yoğun sektörlerdeki istihdamı destekleyerek cinsiyet temelli ücret farkını azaltabileceği belirtilmiştir. Bu etki, özellikle kadınların daha fazla iş bulabileceği ve erkeklerle benzer ücretlerde çalışabileceği sektörlerde belirgin hale gelmektedir.

Kontrol değişkenleri kapsamında, bir önceki dönemdeki cinsiyete dayalı ücret farkı, kadın işgücüne katılım oranı, kişi başına düşen GSYİH artış oranı (\ln_gdppcg) ile kadın okullaşma oranı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, KDZ'lerle bütünleşmenin, sosyal yükselme kapsamında kadınlara yönelik emek piyasası üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu kapsamda, özellikle kadın istihdamı ve cinsiyete dayalı ücret farkı üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Bu çerçevede KDZ'lerle bütünleşmenin, kadın istihdamını artırıp artırmadığı; kadın istihdamına etkisinin sektörel düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı ve cinsiyete dayalı ücret farkını azaltıp azaltmadığı yönünde üç temel araştırma sorusu belirlenmiştir.

Bu çalışmada, KDZ'lerin kadın istihdamına etkilerini farklı boyutlarla incelemek amacıyla iki ayrı model tahmin edilmektedir: Model 1 (toplam kadın istihdamı) ve Model 2 (sektörel kadın istihdamı). KDZ bütünleşmesinin toplam ve sektörel düzeyde kadın istihdamı üzerinde etkisini araştırırken, genel kadın istihdamı ile brüt ihracattaki yurt içi kadın istihdam oranı arasındaki ayrıştırmadan faydalanarak, ihracatla ilintili sektörlerde farklı bir etki olup olmadığına dair inceleme yapılmıştır. Ayrıca KDZ'lerle bütünleşmenin kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Çalışmada, KDZ'lerle bütünleşmenin farklı ölçütleri (KDZ'lere katılım oranı, KDZ pozisyon endeksi, KDZ geri ve ileri katılım oranları) kullanılmıştır.

Son olarak, sosyal yükselme perspektifinden, KDZ'lerin cinsiyete dayalı ücret farkı üzerindeki etkisi incelemek üzere, çalışmanın 3. modeli oluşturulmuştur. Bu modelle, KDZ'lerle bütünleşmenin cinsiyete dayalı ücret farkı üzerindeki etkisi incelenerek, KDZ'lerin iş gücü piyasasında eşitliğin sağlanmasına yönelik potansiyel rolünün ortaya konması amaçlanmaktadır.

Çalışma, 43 ülke için 2008-2020 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi ile yapılmıştır. Ancak veri eksikliği nedeniyle, 43 ülkeden belirli bir kısmı, bazı analizlerde yer alamamıştır. Yukarıda belirttiğimiz üç ayrı soruya ilişkin oluşturulan hipotezlere bağlı olarak, kadın istihdamı, sektörel kadın istihdamı ve cinsiyete bağlı ücret eşitsizliği

denklemleri, sabit etki/rassal etki ve sistem GMM tahmincisine Roodman (2009) düzeltmesi yapılmış tahminciler ile tahmin edilmiştir

Çalışmada Model 1 (kadın istihdamı), Model 2 (sektörel kadın istihdamı) ve Model 3 (ücret farkı) için GMM yöntemi kullanılarak elde edilen nicel sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

KDZ'ler ile bütünleşmenin kadın istihdamı üzerindeki etkilerini inceleyen Model 1 tahmin sonuçlarına göre, dinamik panel veri analizlerinde KDZ pozisyon endeksi değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, buna karşılık KDZ'lere katılım değişkeninin kadın istihdam oranının ve ihracattaki kadın istihdamın bağımlı değişken olduğu dinamik panel veri tahmin sonuçlarında istatistiki olarak anlamlı olması, KDZ'lerle bütünleşmenin kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin ülkelerinin küresel değer zincirleri içindeki konumlarından ziyade küresel değer zincirlerine katılımlarının artması yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Model 1 (kadın istihdamı) tahmin sonuçlarına göre, KDZ'lere katılım değişkeni kadın istihdam oranının bağımlı değişken olduğu regresyon denklemi tahminde istatistiki olarak anlamlı ve negatiftir. Buna karşılık, KDZ'lere katılım değişkeni, ihracattaki kadın istihdamın bağımlı değişken olduğu dinamik panel veri tahmin sonuçlarında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif çıkmaktadır. Bu iki zıt etki KDZ'lere katılımın toplam kadın istihdam oranı ve ihracatta içerilen kadın istihdamını farklı yönde etkilediğini göstermektedir. İhracatta içerilen kadın istihdamının artması KDZ'lere katılım sonucu ortaya çıkan dinamik verimlilik etkilerinden kaynaklanan ölçek etkilerinin baskın olduğunu göstermektedir (Taglioni ve Winkler, 2016 ve Oladapo, 2022). Buna göre, KDZ katılımıyla birlikte üretim düzeyindeki artış ve dış talebin artması, kadın istihdam oranlarını pozitif yönde etkileyebilir. Bu sonuç, Taglioni ve Winkler'in (2016) KDZ'ye katılımının istihdam üzerinde genişletici bir etkiye sahip olduğu ve işgücü piyasalarını büyütme potansiyeli taşıdığı yönündeki değerlendirmesiyle uyumludur. İhracatçı sektörlerin verimliliği daha yüksek sektörler olduğu dikkate alındığında dinamik verimlilik etkisi nedeniyle üretim ölçeğinin ve istihdam talebinin ihracatçı sektörlerde artmış olması beklenen bir sonuçtur.

Buna karşılık, tüm sektörleri içeren kadın istihdam oranında azalma meydana getirmesi verimlilik artışı nedeniyle kadın istihdam oranının azaldığına (ikame etkisi) işaret etmektedir. KDZ'yle bütünleşme, teknolojik ilerleme aracılığıyla emek verimliliğini arttırarak kadın istihdamını azaltabilir (Bamber ve Staritz,2019; Barrientos,2019; Saraçoğlu,2018; Tejani vd.,2014; Tejani ve Kucera, 2021; UNCTAD,2016). Ayrıca Bamber ve Staritz (2016) ve Gereffi ve Lee (2016) gibi çalışmalarda da vurgulandığı üzere, KDZ'lerle bütünleşmede yaşanan artış, düşük nitelikli ve kadın yoğun işlerin üretimin daha düşük maliyetli ülkelere kaymasına veya otomasyona geçmesine yol açabilmektedir. Bu tür yapısal değişimler, artan nitelik gereksinimlerine bağlı olarak, özellikle düşük nitelikli ve kadın yoğun işgücünü olumsuz etkileyebilir (Ma vd. 2019).

İhracattaki kadın istihdamının bağımlılığı değişken olduğu dinamik panel veri tahmin sonuçlarında KDZ'ye katılımın ihracatta kadın istihdamını arttırdığı sonucuna ulaşılrken, aynı zamanda aynı bağımlı değişken için yapılan tahminlerde geri katılım değişkeninin de dinamik analizde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Bu iki sonuç bize KDZ'lerin ihracattaki kadın istihdamı üzerindeki etkisinin KDZ'lere geri katılım yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. KDZ'lere geri katılımlarda, kadınların genel olarak daha çok istihdam edildiği emek yoğun endüstrilerin genişleyerek kadın istihdamının artması beklenmektedir (Barrientos vd.,2011; Pan,2020a). Fernandez-Stark vd. (2016) da geri bağlantıların, kadın iş gücünü destekleyerek daha fazla iş imkanı sunduğunu belirtmektedir.

Yukarda bahsettiğimiz iki sonuç bir arada değerlendirildiğinde, KDZ'lere katılımın ihracattaki kadın istihdamını geri bağlantılar yoluyla etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın tahmin sonuçları, çalışmanın 1. hipotezini yalnızca ihracattaki kadın istihdamı çerçevesinde desteklemektedir. KDZ'lere katılımın toplam kadın istihdam oranını azaltıcı yönde etkisi olduğundan, genel olarak bu hipotez desteklenmemektedir.

Model 2, sektörel kadın istihdamı oranı denklemi için GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları, çalışmada kullandığımız tüm KDZ değişkenlerinin bir istisna dışında (imalat sanayii-ileri katılım değişkeni göstermektedir) tüm sektörlerde istatistiksel olarak anlamsız

olduğunu göstermektedir. İhracatta içerilen kadın istihdamı denklemi için ise GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları, kdz-kat değişkeninin imalat sanayii için pozitif ve anlamlı bir değişken olduğunu göstermektedir. Buna karşılık GMM tahmin sonuçları, KDZ pozisyon endeksindeki artışın ne sektörel olarak kadın istihdam oranı ne de imalat sanayii sektörü dışındaki sektörlerde ihracattaki kadın istihdamı üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, sektörel düzeyde de KDZ'lerin kadın istihdamından ziyade ihracatta içerilen kadın istihdamını etkilediğini göstermektedir.

Sektörel kadın istihdamı için GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları aynı zamanda KDZ'lerin etkisinin KDZ'lere katılımın artması yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir.

KDZ'lerle bütünleşmenin hiçbir ölçütünün tarım sektöründe kadın istihdamı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Buna karşılık KDZ'lere katılımın artması hem imalat hem de hizmet sektörleri ihracatındaki kadın istihdamını arttırmaktadır. KDZ'lerle bütünleşmenin daha çok sanayii ve hizmetler sektörleri üzerinden yapıldığı dikkate alındığında bu sonuç şaşırtıcı değildir. Bu bulgular, KDZ katılımının, ölçek etkisi ve dinamik verimlilik etkileri yoluyla iş gücü taleplerini artırabileceğini öne süren ve daha önce bahsettiğimiz çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir. Bu tahmin sonuçları, özellikle bu sektörlerdeki KDZ'nin kadın iş gücüne katkı sağlama potansiyelini vurgulayan Gereffi ve Staritz'in (2010) bulgularıyla uyumludur. Çalışmanın sektörel kadın istihdamı ile ilgili sonuçları KDZ'lere katılımın artmasının kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin sektörel düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Bu sonuç, çalışmanın 2. Hipotezini desteklemektedir. Ayrıca, sektörel kadın istihdamı için GMM yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları KDZ'lere geri katılımın artmasının imalat sanayi ihracatında içerilen kadın istihdamını arttırdığını göstermektedir.

Kadınların işgücüne katılımına ilişkin regresyon denklemleri tahmin sonuçları KDZ'lere bütünleşmenin tek bir göstergesinin (KDZ'lere katılım) istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olduğunu ve KDZ'lere katılımın kadınların işgücüne katılımını azalttığını göstermektedir. KDZ katılımının sonucunda düşük nitelikli işler "offshore"a kaydırılarak veya otomasyona geçirilerek yerel piyasada azalabilmektedir. Bu durum özellikle düşük

nitelikli çalışan sınıfında yer alan kadınların iş gücüne katılımını zorlaştırmaktadır. KDZ, nitelikli kadın işgücünün istihdamına katkı sağlarken, genel iş gücü katılımını olumsuz etkileyebilir (Bamber ve Staritz,2016). Diğer taraftan, KDZ'ler, teknolojik gelişmeler ve maliyet optimizasyonu etkisiyle düşük nitelikli işlerdeki kadın çalışanların iş gücüne katılımını zorlaştırabilmektedir (Gereffi ve Lee, 2016). Bu sonuç, KDZ katılımının genel kadın istihdamına ilişkin negatif etkisiyle uyumludur.

Model 3 cinsiyete dayalı ücret farkı denklemlerine ilişkin regresyon denklemleri tahmin sonuçlarında, KDZ'lere katılım anlamlı çıkmamakla birlikte, KDZ pozisyon endeksindeki değişkeninin anlamlı ve cinsiyete dayalı ücret farkını artırıcı bir etkisinin olduğu, geri katılımın ise anlamlı ve ücret farkını azaltıcı bir etkisi olduğu görülmektedir. KDZ pozisyon endeksindeki artış, nihai ürün üretimine daha yakın faaliyetlerde bulunduğu göstermektedir. Bu durum, ülkenin daha yüksek katma değerli ve nitelikli işgücü gerektiren pozisyonlarda yoğunlaşması anlamına gelmektedir (Taglioni ve Winkler, 2016). Bu da, nitelikli işgücüne olan talebi artırarak ücret farklılıklarının azalmasına katkı sağlayabilir; ancak nitelikli iş gücünün büyük ölçüde erkeklerden oluştuğu durumlarda, bu durum toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklarının artmasına neden olabilir (Baldwin ve Lopez-Gonzalez, 2015; Barrientos, vd, 2011; Kucera ve Tejani, 2014).

Öte yandan, KDZ'ye geri katılımın cinsiyete dayalı ücret farkını azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır. Bu, KDZ'ye geri katılımın, daha emek yoğun olan sektörlerde istihdamı artırarak kadınlar için daha eşitlikçi ücret imkanları sağlayabileceğini göstermektedir. KDZ'lerin düşük ve orta nitelikli iş gücü talebini desteklemesi, kadınların erkeklerle benzer ücret seviyelerinde çalışabilme olasılığını artırabilir (Bamber ve Staritz, 2016). Tejani ve Milberg (2016) , KDZ'lere geri katılımın emek yoğun sektörlerdeki istihdamı destekleyerek cinsiyet temelli ücret farkını azaltabileceği belirtmektedir. Bu etki, özellikle kadınların daha fazla iş bulabileceği ve erkeklerle benzer ücretlerde çalışabileceği sektörlerde belirgin hale gelmektedir.

Çalışmamızın sonuçları, KDZ'ye geri katılım özelinde, “KDZ’lerle bütünleşme cinsiyete dayalı ücret farkını azaltmaktadır.” şeklindeki 3. Hipotezi desteklemekle birlikte, KDZ pozisyonu kapsamında hipotezin aksine bir sonuca ulaşmaktadır.

Tüm bu sonuçlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde çalışmamız iki olguya dikkat çekmektedir: birincisi KDZ’ler ile bütünleşme yalnızca KDZ’lere katılımın artması yoluyla ihracatta içerilen kadın istihdamını pozitif olarak etkilemektedir. Buna karşılık KDZ’lere katılımın artmasının, ücret eşitsizliğinin giderilmesine bir etkisi bulunmamaktadır. Üstelik KDZ’lere katılımın artması, kadınların işgücüne katılım oranının ve kadın istihdam oranının azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu sonuçlar, KDZ’lere katılımın artmasının kadınların sosyal yükselmesi üzerinde genel olarak olumlu etkisinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Yukarıda bahsedilen nicel sonuçlara dayanarak çalışmamız, KDZ’lerle bütünleşmenin kadın istihdamı ve cinsiyete dayalı ücret farkı üzerindeki etkilerine dair aşağıdaki politika çıkarımlarını sunmaktadır:

Çalışmamızın sonuçları, özellikle ihracat sektörlerince içerilen kadın istihdamının, ülkelerin ve/veya sektörlerin KDZ içindeki konumundan ziyade KDZ’ye katılım düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, özellikle imalat ve hizmetler sektörlerinde KDZ katılımını artırmayı amaçlayan politikalar önceliklendirilmelidir. Ticaret teşvikleri, KOBİ’lere destek ve kadın istihdamının yoğun olduğu sektörlerde KDZ’ye katılımı teşvik etmek, kadınlar için doğrudan ve dolaylı iş imkanları yaratabilir (Taglioni ve Winkler, 2016).

Kadınların istihdam edildiği ihracat ve ihracatla ilintili sektörlerinin desteklenmesi: KDZ’ye katılımın özellikle geri bağlantılar aracılığıyla kadın ihracat istihdamını desteklediği göz önüne alındığında, bu tür iş imkanlarını artırmak için ihracat sektörlerinin emek yoğun alt dallarına destek verilmesi önemlidir (Fernandez-Stark vd., 2016).

KDZ’lerle bütünleşmeden kaynaklanan verimlilik artışlarının, düşük nitelikli işlerin azalmasına yol açabileceği göz önüne alındığında, düşük nitelikli kadın çalışanların nitelik

kazandırma ve geliştirme programları ile desteklenmesi önemlidir (Bamber ve Staritz, 2019; Gereffi ve Lee, 2016; UNCTAD, 2016). Bu tür programlar, kadın çalışanların KDZ içinde daha yüksek nitelik gerektiren işlere erişimini kolaylaştırabilir. Diğer taraftan ihracatla doğrudan ya dolaylı olarak ilintili sektörlerde giderek daha yüksek nitelikli işgücü talep edilmesi nedeniyle, düşük nitelikli işlerde otomasyona geçilmesi veya bu işlerin düşük maliyetli ülkelere taşınması, emek yoğun sektörlerdeki kadın istihdamının aleyhinedir. (Tejani vd., 2014; Tejani ve Kucera, 2021). Bu kapsamda kadın çalışanlara yönelik teknolojik gelişmelere uygun nitelik kazandırmaya yönelik, düşük nitelikli kadınların teknik olarak güçlendirilmesini hedefleyen uygulamaların hayata geçirilmesi yapısal değişimlere karşı kadın istihdamına yönelik kayıpları azaltacaktır (Saraçoğlu, 2018).

KDZ pozisyonunun ve ileri bağlantıların cinsiyete dayalı ücret farkını artırabileceği göz önüne alındığında (Gereffi ve Staritz, 2010), KDZ içinde ücret eşitliği ve cinsiyete dayalı çalışma standartlarının teşviki önemlidir (Tejani ve Milberg, 2016). Bu kapsamda, eşit ücret yasaları, cinsiyet ayrımcılığına karşı korumalar ve kadınların KDZ içindeki erkek egemen sektörlerde yükselmelerini destekleyecek teşvikler sağlanabilir (Barrientos, 2019; Kucera ve Tejani, 2014).

KDZ içinde yüksek ücretli ve yüksek nitelik gerektiren işlerde erkeklerin yoğun olduğu göz önüne alındığında, kadınların bu rollere katılımını artırmak, kadınlara yönelik emek piyasasında sosyal yükselmeyi sağlamak üzere kritik bir aşamadır (Baldwin ve Lopez-Gonzalez, 2015). Kadınlara yönelik teknik ve yönetsel beceri geliştirme programları, cinsiyet temelli ücret farklarını azaltma ve kadınların KDZ içindeki daha yüksek ücretlere işlere erişimini kolaylaştırmada önemli bir enstrüman olacaktır (UNCTAD, 2016).

Kuşkusuz tüm nicel çalışmaların olduğu gibi bu çalışmanın da belirli sınırlamaları bulunmaktadır. Çalışmamız, genellikle ücretli çalışanlara odaklanmakta, serbest çalışanları, kayıt dışı olanları ya da işsiz/iş arayan kişileri kapsamamaktadır. Bu durum seçim yanlılığına yol açmaktadır. Diğer taraftan, kullanılan veriler çerçevesinde Covid-19 pandemisi nedeniyle global düzeyde küresel değer zincirlerinde önemli bir değişime yol açan 2020 yılı sonrası ait

veriler henüz yayımlanmadığından, 2020 öncesi ve sonrası dönem karşılaştırılmamıştır. Ayrıca cinsiyete dayalı ücret farkı sektörel olarak ayrıştırılmış halde mevcut olmadığından, KDZ'lerin ücret farkı kapsamındaki sektörel olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenememiştir. Tüm bu kısıtlar, gelecek çalışmalar için önemli bir yön göstermektedir.

Bu çalışmanın ilgi alanına katkısı, KDZ'lerin kadın istihdamı, ücret eşitsizliği ve sosyal yükselme üzerindeki etkilerini farklı yöntemler, daha geniş bir ülke veri seti ile ölçen diğer çalışmaların yapılmasına bir motivasyon sağlandığı ölçüde ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Aboohamidi, A., ve Chidmi, B. (2013). Female labor force participation in Pakistan and some MENA countries (No. 1373-2016-109220).
- Acemoğlu, D., ve Zilibotti, F. (2001). Productivity differences. *Quarterly Journal of Economics*, 116(2), 563-606.
- Aguayo-Tellez, E., Airola, J., Juhn, C., ve Villegas-Sanchez, C. (2012). Did trade liberalization help women? The case of Mexico in the 1990s (NBER Working Paper No. 16195).
- Ahmad, N. (2013). Estimating trade in value-added: Why and how? In D. K. Elms ve P. Low (Eds.), *Global value chains in a changing world* (pp. 85-109). WTO-FGI-TFCTN.
- Akkoyunlu, A. S. (1996). Yeni dış ticaret teorileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(21), 71-99.
- Alvarez, R., ve L3pez, R. A. (2005). Exporting and performance: Evidence from Chilean plants. *Canadian Journal of Economics*, 38(4), 1384-1400.
- Amin, M. (2016). The effect of global value chains on gender equality in the labor market. *Journal of International Trade and Economic Development*, 25(1), 1-18.
- Amiti, M., ve Donald, R. D. (2012). Trade, firms, and wages: Theory and evidence. *Review of Economic Studies*, 79(1), 1-36.
- Amiti, M., ve Wei, S. (2009). Service offshoring and productivity: Evidence from the United States (NBER Working Paper No. 11926).
- Arizpe, L., ve Aranda, J. (1981). The 'Comparative Advantages' of Women's Disadvantages: Women Workers in the Strawberry Export Agribusiness in Mexico. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 7(2), 453-473.

- Arnold, J., ve Hussinger, K. (2005). Export behavior and firm productivity in German manufacturing: A firm-level analysis. *Review of World Economics*, 141(2), 219–243.
- Arellano, M., ve Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Assaf, A. A. (2018). Evaluating the impact of trade openness on women’s job opportunities: An analysis for Middle East countries. *Global Journal of Economics and Business*, 4(1), 99-110.
- Autor, D. H., Levy, F., ve Murnane, R. (2003). The skill content of recent technological change: An empirical exploration. *Quarterly Journal of Economics*, 118(4), 1279-1333.
- Autor, D. H., Dorn, D., ve Hanson, G. H. (2013). "The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States." *American Economic Review*, 103(6), 2121-2168.
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3-30.
- Atkinson, A. B., ve Bourguignon, F. (Eds.). (2015). *Handbook of income distribution* (Vol. 2). Elsevier.
- Aw, B. Y., ve Batra, G. (1999). Wages, firm size, and wage inequality: How much do exports matter? In D. B. Audretsch ve A. R. Thurik (Eds.), *Innovation, industry evolution, and employment* (pp. 13–56). Cambridge University Press.
- Bağcı, K. (2010). Export diversification and productivity growth. <http://www.etsg.org/ETSG2010/papers/Bagci.pdf> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2019)

- Bair, J. (2005). *Global capitalism and commodity chains: Looking back, going forward*. *Competition and Change*, 9(2), 153-180.
- Baldwin, R., ve Lopez-Gonzalez, J. (2015). Supply-chain trade: A portrait of global patterns and several testable hypotheses. *The World Economy*, 38(11), 1682–1721.
- Baldwin, R., ve Robert-Nicoud, F. (2010). Trade-in-goods and trade-in-tasks: An integrating framework (CEPR Discussion Paper No. DP7775).
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data* (3rd ed.). John Wiley and Sons.
- Bamber, P., Fernandez-Stark, K., Gereffi, G., ve Guinn, A. (2013). Connecting local producers in developing countries to regional and global value chains: Update (OECD Trade Policy Papers No. 160). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5jzb95f18851-en>. (Erişim tarihi: 14 Eylül 2018)
- Bamber, P., ve Hammrick, C. (2019). Gender dynamics and upgrading in global value chains: The case of medical devices. World Bank.
- Bamber, P., ve Staritz, C. (2016). The gender dimensions of global value chains. International Centre for Trade and Sustainable Development.
- Banerjee, P., ve Veeramani, C. (2015). Trade liberalisation and women's employment intensity: Analysis of India's manufacturing industries. *Indira Gandhi Institute of Development Research Working Paper Series, 2015-018*.
- Banga, K. (2016). Impact of global value chains on employment in India. *Journal of Economic Integration*, 31(3), 631-673.
- Barrientos, S., Gereffi, G., ve Rossi, A. (2011). Economic and social upgrading in global production networks: A new paradigm for a changing world. *International Labour Review*, 150(3–4), 319–340.

- Barrientos, S. (2011). Labour chains: Analysing the role of labour contractors in global production networks. *The Journal of Development Studies*, 49(8), 1058-1071.
- Barrientos, S. (2014). Gender and global value chains: Challenges of economic and social upgrading in agri-food (Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2014/96). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2503391> (Erişim tarihi: 12 Ocak 2017)
- Barrientos, S. (2019). Gender and governance of global value chains: Promoting gender equality through global value chains. *World Development*, 121, 104-115.
- Barro, R. J., ve Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184-198.
- Bas, M. (2012). Input-trade liberalization and firm export decisions: Evidence from Argentina. *Journal of Development Economics*, 97(2), 481–493.
- Başlevent, C., ve Onaran, Ö. (2004). The effect of export-oriented growth on female labor market outcomes in Turkey. *World Development*, 32(8), 1375-1393.
- Batt, R. (2007). Globalization and Labour in the Twenty-First Century. *International Labour Review*, 146(1), 1–22.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.
- Beegle, K. G., Hentschel, J. S., ve Rama, M. G. (2012). *World development report 2013: Jobs*. World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/263351468330025810/World-development-report-2013-jobs> (Erişim tarihi: 13 Mart 2017)
- Becker, G. S. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.

- Berik, G. (2000). Mature export-led growth and gender wage inequality in Taiwan. *Feminist Economics*, 6(3), 1-26.
- Bernard, A. B., Eaton, J., Jensen, J., ve Kortum, S. (2003). Plants and productivity in international trade. *American Economic Review*, 93(4), 1268-1290.
- Bergoeing, R., ve Kehoe, T. J. (2001). Trade theory and trade facts (Staff Report No. 284). Federal Reserve Bank of Minneapolis.
- Benería, L., Floro, M., Grown, C., ve MacDonald, M. (2000). Globalization and gender. *Feminist Economics*, 6(3), 7-18.
- Bernard, A. B., ve Jensen, J. B. (1995). Exporters, jobs, and wages in U.S. manufacturing: 1976-1987. *Brookings Papers on Economic Activity, Microeconomics Annual*. Brookings Institution.
- Bernard, A. B., ve Jensen, J. B. (1999). Exceptional exporter performance: Cause, effect, or both? *Journal of International Economics*, 47, 1-25.
- Bernard, A. B., ve Jensen, J. B. (2004). Why some firms export. *The Review of Economics and Statistics*, 86(2), 561-569.
- Bernard, A. B., Jensen, J. B., Redding, S. J., ve Schott, P. K. (2007). Firms in international trade. *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 105-130.
- Bernard, A. B., Redding, S. J., ve Schott, P. K. (2011). Multiproduct firms and trade liberalization. *The Quarterly Journal of Economics*, 126(3), 1271-1318.
- Bernard, A. B., ve Wagner, J. (1997). Exports and success in German manufacturing. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 133, 13.

- Bigsten, A., Collier, P., Dercon, S., Fafchamps, M., Gauthier, B., Gunning, J. W., Oduro, A., Pattillo, C., ve Zeufack, A. (2004). Do African manufacturing firms learn from exporting? *Journal of Development Studies*, 40(3), 115-141.
- Blau, F. D., ve Kahn, L. M. (2000). Gender differences in pay. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 75-99. <https://doi.org/10.1257/jep.14.4.75>
- Blau, F. D., ve Kahn, L. M. (2017). The gender wage gap: Extent, trends, and explanations. *Journal of Economic Literature*, 55(3), 789-865. <https://doi.org/10.1257/jel.20160995>. Erişim tarihi:21 Eylül 2024.
- Blinder, A. S. (2006). Offshoring: The next industrial revolution. *Foreign Affairs*, 85, 113-128.
- Blalock, G., ve Gertler, P. J. (2004). Learning from exporting revisited in a less developed setting. *Journal of Development Economics*, 75(2), 397-416.
- Blinder, A. S. (2009). How many US jobs might be offshorable? *World Economics*, 10(2), 41-74.
- Blundell, R., ve Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Brambilla, I., Dix-Carneiro, R., Lederman, D., ve Porto, G. (2011). Skills, exports, and the wages of seven million Latin American workers. *World Bank Economic Review*, 26(1), 34-60.
- Brambilla, I., Lederman, D., ve Porto, G. (2012). Exports, export destinations, and skills. *American Economic Review*, 102(7), 3406-3438.

- Brambilla, I., Chauvin, D., ve Porto, G. (2017). Examining the export wage premium in developing countries. *Review of International Economics*, 25(3), 447-475. <https://doi.org/10.1111/roie.12231>
- Brander, J. A., ve Krugman, P. (1983). A reciprocal dumping model of international trade (NBER Working Paper No. 1194).
- Breau, S., ve Brown, W. M. (2011). Exporting, foreign direct investment, and wages: Evidence from the Canadian manufacturing sector. *Growth and Change*, 42(3), 261-286. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2011.00547.x> (Erişim tarihi 10.12.2021)
- Breinlich, H., ve Criscuolo, C. (2011). International trade in services: A portrait of importers and exporters. *Journal of International Economics*, 84(2), 188-206.
- Busse, M., ve Spielmann, C. (2006). The impact of labor standards on foreign direct investment. *Review of International Economics*, 14(4), 634-649
- Bussmann, M. (2009). The effect of trade openness on women's welfare and work life. *World Development*, 37(6), 1027-1038.
- Bussolo, M., De Hoyos, R., ve Medvedev, D. (2009). Global income distribution and poverty in the absence of agricultural distortions (Policy Research Working Paper No. WPS4849). World Bank.
- Bustos, P. (2011). Trade liberalization, exports and technology upgrading: Evidence on the impact of MERCOSUR on Argentinean firms. *American Economic Review*, 101(1), 304-340.
- Caraway, T. (2007). *Assembling women: The feminization of global manufacturing*. Cornell University Press.

- Cattaneo, O., Gereffi, G., Miroudot, S., ve Taglioni, D. (2013). Joining, upgrading and being competitive in global value chains: A strategic framework. World Bank.
- Chen, J., Ge, Y., Lai, H., ve Wan, C. (2011). Global Value Chains and Wage Inequality: Evidence from China. *Economic Development and Cultural Change*, 59(4), 839-858.
- Christian, M. (2013). Global value chains, economic upgrading and gender in the tourism industry. In C. Staritz ve J. G. Reis (Eds.), *Global value chains, economic upgrading and gender: Case studies of the horticulture, tourism, and call center industries* (pp. 41-86). World Bank.
- Christian, M., Evers, B., ve Barrientos, S. (2013). Women in value chains: Making a difference. *Capturing the Gains Revised Summit Briefing*, 6(3).
- Cingano, F. (2014). Trends in income inequality and its impact on economic growth (OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 163). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5jxrjncwxv6j-en>. (Erişim tarihi 14 Ekim 2021).
- Clerides, S. K., Lach, S., ve Tybout, J. R. (1998). Is learning by exporting important? Micro-dynamic evidence from Colombia, Mexico, and Morocco. *The Quarterly Journal of Economics*, 113(3), 903–947.
- Coles, C., ve Mitchell, J. (2011). Gender and agricultural value chains: A review of current knowledge and practice and their policy implications (ESA Working Paper No. 11-05). FAO. <http://www.fao.org/docrep/013/am310e/am310e00.pdf>
- Coniglio, N. (2018). Global interactions and the gender gap in employment: Firm-level evidence from Vietnam.
- Cooray, A., Gaddis, I., ve Wacker, K. M. (2012). Globalization and female labor force participation in developing countries: An empirical (Re-)Assessment (No. 129). Courant Research Centre: Poverty, Equity and Growth - Discussion Papers.

- Cornia, G. A. (2016). An econometric analysis of the bifurcation of within-country inequality trends in Sub-Saharan Africa, 1990–2011. Africa Report 267781, United Nations Development Programme, New York.
- Cruz, M., Gaurav, N., Gerhard, T., ve Pierre-Louis, V. (2018). FDI and the skill premium: Evidence from emerging economies (Policy Research Working Paper No. 8613). World Bank, Washington, DC.
- Chamarbagwala, R. (2006). Economic liberalization and wage inequality in India. *World Development*, 34(12), 1997-2015.
- Crino, R. (2010). Offshoring, multinationals, and US wages. *Journal of International Economics*, 80(2), 149-160.
- Criscuolo, C., ve Timmis, J. (2017). The relationship between global value chains and productivity. *International Productivity Monitor*, 32, 61-83.
- Çağatay, N. (2001). Trade, gender and poverty. In Trade and sustainable human development (UNDP background paper). UNDP.
- Çağatay, N., ve Özler, Ş. (1995). Feminization of the labor force: The effects of long-term development and structural adjustment. *World Development*, 23(11), 1883-1894.
- Dai, M. (2011). Unexceptional exporter performance in China? The role of processing trade. *Journal of Development Economics*, 96(2), 271-280.
- Dalgıç, B., Fazlıoğlu, B., ve Varol İyidoğan, P. (2016). Doğrudan yabancı yatırımlar kadın istihdamını artırır mı? Türkiye’de hizmetler sektörüne yakından bakış [Does foreign direct investment bring jobs to women? A closer look to Turkish services industry] (MPRA Paper No. 70790). University Library of Munich.

- Dikilitaş, B., Fazlıoğlu, B., ve Dalıcı, B. (2021). The impact of exporting on women's employment. *International Journal of Manpower*, 43(4), 926-949.
- Davidson, C., Martin, L., ve Matusz, S. (1999). Trade and search-generated unemployment. *Journal of International Economics*, 48(2), 271-299.
- Davies, R. B., ve Mazhikeyev, A. (2015). The glass border: Gender and exporting in developing countries (Working Paper No. 201525). School of Economics, University College Dublin.
- De Backer, K. (2011). Global value chains - selected policy issues. Chengdu, 18 October 2011.
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/koen_de_backer_chengdu_oct11.pdf
- De Loecker, J. (2007). Do exports generate higher productivity? Evidence from Slovenia. *Journal of International Economics*, 73, 69-98.
- Dolan, C., ve Sorby, K. (2003). Gender and employment in high-value agriculture industries (Agriculture and Rural Development Working Paper No. 7). World Bank.
- Donaldson, D., ve Costinot, A. (2017). 14.581 International trade lecture 4: Ricardian theory (II). <https://dave-donaldson.com/wp-content/uploads/Lecture-4-Ricardo-Theory-II.pdf>
- Driscoll, J. C., ve Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549–560.
- Drucker, J. (2011). Regional industrial structure concentration and new business formation: The effects of the Great Recession. *Journal of Regional Science*, 51(2), 167-192.

- Dünya Bankası. (2011). *World development report 2012: Gender equality and development*.
Dünya Bankası. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8810-5>
- Dünya Bankası. (2020). *World development report 2020*. World Bank Publications.
- Dünya Bankası. (2023). Female unemployment rate (% of female labor force) [Veri seti].
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.FE.ZS> (Erişim tarihi: 12 Aralık 2023).
- Dünya Bankası. (2024a). Kadın işgücüne katılım oranı (15 yaş ve üzeri kadın nüfusun yüzdesi) [Veri seti]. World Development Indicators.
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS> (Erişim tarihi: 19 Eylül 2024).
- Dünya Bankası. (2024b), Kız öğrencilerin ortaöğretim okullaşma oranı,
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Series/SE.SEC.ENRR.FE>
- Dünya Bankası. (2024c). Toplam işgücüne katılım oranı (15 yaş ve üzeri toplam nüfusun yüzdesi) [Veri seti]. World Development Indicators.
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.ZS> (Erişim tarihi: 19 Eylül 2024).
- Eaton, J., ve Kierzkowski, H. (1982). Oligopolistic competition, product variety and international trade (Seminar Paper No. 204). Institute for International Economic Studies.
- Ebenstein, A., Harrison, A., McMillan, M., ve Phillips, S. (2014). Estimating the impact of trade and offshoring on American workers using the current population surveys. *Review of Economics and Statistics*, 96(4), 581-595.

- Edwards, S., ve Edwards, A. C. (1996). Trade liberalization and unemployment: Policy issues and evidence from Chile. *Cuadernos de Economia*, 33, 227-250.
- Egger, H., ve Kreickemeier, U. (2012). Fairness, trade, and inequality. *Journal of International Economics*, 86, 184-196.
- Farole, T. (2016). Do global value chains create jobs? *IZA World of Labor*, 291. <https://doi.org/10.15185/izawol.291>
- Farole, T., Hollweg, C., ve Winkler, D. (2018). Trade in Global Value Chains: An Assessment of Labor Market Implications. *World Bank Policy Research Working Paper No. 8358*.
- Fajnzylber, P., ve Fernandes, A. (2004). International economic activities and the demand for skilled labor: Evidence from Brazil and China (Policy Research Working Paper No. 3426). World Bank.
- Farinas, J. C., ve Martin-Marcos, A. M. (2007). Exporting and economic performance: Firm-level evidence of Spanish manufacturing. *The World Economy*, 30(4), 618-646.
- Feenstra, R. C., ve Hanson, G. H. (1996). Foreign investment, outsourcing, and relative wages. In R. C. Feenstra (Ed.), *The political economy of trade policy: Papers in honor of Jagdish Bhagwati* (pp. 89-127). MIT Press.
- Feenstra, R. C., ve Hanson, G. H. (1997). Foreign direct investment and relative wages: Evidence from Mexico's maquiladoras. *Journal of International Economics*, 42, 371-393.
- Feenstra, R. C., ve Hanson, G. H. (1999). The impact of outsourcing and high-technology capital on wages: Estimates for the United States, 1979-1990. *Quarterly Journal of Economics*, 114(3), 907-940.

- Feenstra, R. C., ve Hanson, G. H. (2016). Globalization, technology, and income inequality: A critical review. In *Handbook of the Economics of International Trade* (Vol. 4, s. 119-142).
- Fernandez-Stark, K., ve Gereffi, G. (2016). *The impact of global value chains on employment and skills in developing countries: A review of literature*. In S. Ponte, G. Gereffi, ve G. Raj-Reichert (Eds.), *Handbook on global value chains* (pp. 351-374). Edward Elgar Publishing.
- Fernandez-Stark, K., ve Bamber, P. (2018). Promoting skills, jobs and competitiveness in global value chains: Policies and practices for developing countries. In A. Sakamoto (Ed.), *Skills and the future of work: Strategies for future growth in Asia Pacific* (pp. xx-xx). International Labour Organisation.
- Figini, P., ve Görg, H. (2011). Does foreign direct investment affect wage inequality? An empirical investigation. *The World Economy*, 34(9), 1455-1475.
- Fontana, M. (2009). The gender effects of trade liberalization in developing countries: A review of the literature. *Gender and Development*, 17(2), 233-254.
- Fontana, M. (2011). Gender equality in trade policy: The gender effects of economic partnership agreements. Overseas Development Institute (ODI)
- Foster-McGregor, N. (2016). The role of structural change in the economic development of Asian economies. *Asian Development Review*, 33(2), 74–93..
- Frederick, S., ve Staritz, C. (2012). Developments in the global apparel industry after the MFA phaseout. In G. Lopez-Acevedo ve R. Robertson (Eds.), *Sewing success? Employment, wages and poverty following the end of the multi-fibre arrangement* (pp. 41-86). World Bank.

- Frias, J. A., Kaplan, D. S., ve Verhoogen, E. A. (2009). Exports and wage premia: Evidence from Mexican employer-employee data. Mimeo, Columbia University.
- Fryges, H., ve Wagner, J. (2008). Exports and productivity growth: First evidence from a continuous treatment approach. *Review of World Economics*, 144(4), 695-722.
- Fussell, E. (2000). Making labor flexible: The recomposition of Tijuana's maquiladora female labor force. *Feminist Economics*, 6(3), 59-79.
- Gaddis, I., ve Pieters, J. (2014). The gendered labor market impacts of trade liberalization: Evidence from Brazil. *Policy Research Working Paper Series*, 7095. Dünya Bankası.
- Galor, O., ve Weil, D. N. (1996). The gender gap, fertility, and growth. *American Economic Review*, 86(3), 374-387. <https://doi.org/10.1257/aer.86.3.374>
- Gammage, S., Manfre, C., ve Cook, K. (2009). Gender and pro-poor value chain analysis: Insights from the GATE project methodology and case studies. USAID.
- Gereffi, G. (1994). The organization of buyer-driven global commodity chains: How U.S. retailers shape overseas production networks. In G. Gereffi ve M. Korzeniewicz (Eds.), *Commodity chains and global capitalism* (pp. 95-122). Praeger.
- Gereffi, G., Humphrey, J., ve Sturgeon, T. (2005). The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*, 12(1), 78-104..
- Gereffi, G., ve Lee, J. (2016). *Economic and social upgrading in global value chains and industrial clusters: Why governance matters*. International Labour Organization.
- Gereffi, G., Fernandez-Stark, K., ve Psilos, P. (2011). Skills for upgrading: Workforce development and global value chains in developing countries. Duke University Center on Globalization Governance ve Competitiveness.

- Gereffi, G., ve Staritz, C. (2010). The impact of global value chains on gender and development: The case of the garment industry. *World Development*, 38(7), 1022-1035.
- Ghartey, E. E. (1993). Causal relationship between exports and economic growth: Some empirical evidence in Taiwan, Japan, and the US. *Applied Economics*, 25(8), 1145-1152.
- Goldar, B. (2009). Impact of trade on employment generation in manufacturing in India. *Trade Working Papers 22921*, East Asian Bureau of Economic Research.
- Goldin, C. (2014). A grand gender convergence: Its last chapter. *American Economic Review*, 104(4), 1091-1119. <https://doi.org/10.1257/aer.104.4.1091>. (Erişim tarihi: 11 Ekim 2024)
- Gomes, L. (1987). Mercantilist thought on foreign trade. In *Foreign trade and the national economy* (pp. xx-xx). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08992-5_2
- Gonzalez, L., Kowalski, P., ve Achard, P. (2015). Trade, global value chains and wage-income inequality (OECD Trade Policy Papers No. 182). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5js009mzrqd4-en>
- Görg, H. (2011). Globalization, offshoring, and jobs. In M. Bacchetta ve M. Jansen (Eds.), *Making globalization socially sustainable* (pp. xx-xx). International Labour Organization and World Trade Organization.
- Görg, H., Hoffmann, S., ve Seric, A. (2016). When do multinational companies consider corporate social responsibility? A multi-country study in Sub-Saharan Africa (Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2016/03).

- Görg, H., ve Görlich, D. (2012). Offshoring, wages, and job security of temporary workers (IZA Discussion Paper No. 6897). Institute for the Study of Labor (IZA).
- Gray, M. M., Kittilson, M. C., ve Sandholtz, W. (2006). Women and globalization: A study of 180 countries, 1975-2000. *International Organization*, 60(2), 293-333.
- Greenaway, D., ve Yu, Z. (2004). Firm-level interactions between exporting and productivity: Industry-specific evidence. *Review of World Economics/Weltwirtschaftliches Archiv*, 140, 376–392.
- Grossman, G., ve Helpman, E. (1990). *Innovation and growth in the global economy*. MIT Press.
- Grossman, G. M., ve Rossi-Hansberg, E. (2008). Trading tasks: A simple theory of offshoring. *American Economic Review*, 98(5), 1978-1997.
- Grubel, H. G., ve Llyod, P. J. (1975). *Intra-industry trade: The theory and measurement of international trade in differentiated products*. John Wiley ve Sons.
- Guha-Khasnobis, B., Aditya, A., ve Chandna, S. (2022). Employment and global value chain participation: The Indian experience. *International Journal of Economic Policy Studies*, 1-20. <https://doi.org/10.1007/s42495-022-00104-4>. (Erişim tarihi 23 Mart 1923)
- Günlük-Şenesen, G.; Şenesen, Ü. 2011. Decomposition of labour demand by employer sectors and gender: findings for major exporting sectors in Turkey, *Economic Systems Research* 23: 233–253. <http://dx.doi.org/10.1080/09535314.2011.582031>
- Hallak, J. C. (2010). A product-quality view of the Linder hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*, 92(3), 453-466.

- Hamermesh, D. S. (1993). *Labor demand*. Princeton University Press.
- Hansson, P., ve Lundin, N. (2004). Exports as an indicator on or promoter of successful Swedish manufacturing firms in the 1990s. *Review of World Economics/Weltwirtschaftliches Archiv*, 140(3), 415-445.
- Harrigan, J., ve Reshef, A. (2015). Skill-biased heterogeneous firms, trade liberalization, and the skill premium. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 48(3), 1024-1066.
- Heckscher, E. F. (1919). *The effect of foreign trade on the distribution of income*. Ekonomisk Tidskrift.
- Helpman, E. (1981). International trade in the presence of product differentiation, economies of scale and monopolistic competition: A Chamberlin-Heckscher-Ohlin approach. *Journal of International Economics*, 11, 305-340.
- Helpman, E., ve Krugman, P. (1985). *Market structure and international trade*. MIT Press.
- Helpman, E., Melitz, M., ve Yeaple, S. (2004). Exports versus FDI with heterogeneous firms. *American Economic Review*, 94(1), 300-316.
- Helpman, E., Melitz, M. J., ve Rubinstein, Y. (2012). *Estimating trade flows: Trading partners and the structure of the firm*. *Econometrica*, 80(3), 701-744. <https://doi.org/10.3982/ECTA8449>.
- Hijzen, A., ve Swaim, P. (2007). Does offshoring reduce industry employment? *National Institute Economic Review*, 201(1), 86–96.
- Hoekman, B., ve Winters, L. A. (2005). Trade and employment: Stylized facts and research findings (DESA Working Paper No. 7). United Nations.

https://www.un.org/esa/desa/papers/2005/wp7_2005.pdf. (Erişim tarihi 2 Haziran 2022).

Holmes, T. J., ve Schmitz, J. A. (2001). A gain from trade: From unproductive to productive entrepreneurship. *Journal of Monetary Economics*, 47(2), 417-446.

International Labour Organization (ILO). (2014). *Women and men in the informal economy: A statistical picture* (3rd ed.). International Labour Organization. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40stat/documents/publication/wcms_234413.pdf. (Erişim tarihi 11 Ocak 2021)

International Labour Organization (ILO). (2016). *Decent work in global supply chains*. International Labour Organization.

Hummels, D., Ishii, J., ve Yi, K. (2001). The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*, 54(1), 75-96.

Hummels, D., ve Klenow, P. (2005). The variety and quality of a nation's exports. *American Economic Review*, 95(3), 704–723.

Iacovone, L., ve Javorcik, B. S. (2012). Getting ready: Preparation for exporting. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71(5), xx-xx.

International Monetary Fund (IMF). (2013). Trade interconnectedness: The world with global value chains. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/082613.pdf>. (Erişim tarihi 22 Eylül 2021)

International Monetary Fund (IMF). (2007). Globalization of labor. In *World economic outlook* (Chapter V). International Monetary Fund.

- Isgut, A. (2001). What's different about exporters? Evidence from Colombian manufacturing. *Journal of Development Studies*, 37(5), 57-82.
- Jenkins, R., ve Sen, K. (2005). *Social exclusion: Concept, application, and scrutiny*. Asian Development Bank. <https://doi.org/10.22617/TCS05857>. (Erişim tarihi 18 Eylül 2021)
- Jiang, X., ve Milberg, W. (2013). Capturing the jobs from globalization: Trade and employment in global value chains.
- Johnson, R. C., ve Noguera, G. (2012). Fragmentation and trade in value added over four decades. *Journal of Economic Perspectives*, 26(2), 51–72. <https://doi.org/10.1257/jep.26.2.51>
- Kalliny, M., ve Zaki, C. (2024). *Are Global Value Chains Women Friendly in Developing Countries?* (World Bank Policy Research Working Paper No. 10667). World Bank.
- Kandilov, I. T. (2009). Do exporters pay higher wages? Plant-level evidence from an export refund policy in Chile. *The World Bank Economic Review*, 23(2), 269–294.
- Kaplinsky, R. (2000). *Globalization and unequal development: The internationalization of production*. In D. Held ve A. McGrew (Eds.), *The global transformations reader: An introduction to the globalization debate*
- Karlsson, M., Löfgren, Å., ve Thollander, P. (2009). The impact of foreign direct investments on employment in the Chinese manufacturing sector. *Energy Policy*, 37(10), 4004-4012. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.05.045>.(Erişim tarihi 11 Şubat 2022)
- Katz, L. F., ve Autor, D. H. (1999). Changes in the wage structure and earnings inequality. In *Handbook of labor economics* (Vol. 3A, pp. 1463-1555). Elsevier Science.

- Kee, H. L., ve Hoon, H. T. (2005). Trade, capital accumulation and structural unemployment: An empirical study of the Singapore economy. *Journal of Development Economics*, 77, 125-152.
- Koopman, R., Powers, W., Wang, Z., ve Wei, S.-J. (2010). Give credit where credit is due: Tracing value added in global production chains. *NBER Working Paper No. 16426*.
- Koopman, R., Wang, Z., ve Wei, S.-J. (2011). Estimating domestic content in exports when processing trade is pervasive. *Journal of Development Economics*, 99(1), 178-189.
- Koopman, R., Wang, Z., ve Wei, S.-J. (2014). Tracing value-added and double counting in gross exports. *American Economic Review*, 104(2), 459–494.
- Korwatanasakul, U., ve Paweenawat, S. W. (2020). Trade, global value chains, and small and medium-sized enterprises in Thailand: A firm-level panel analysis (ADBI Working Paper No. 1130). Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/publications/trade-global-value-chains-and-sme-thailand-firm-level-panel-analysis>. (Erişim tarihi 20 Eylül 2020)
- Krishna, P., Poole, J., ve Senses, M. (2011). Trade liberalization, firm heterogeneity, and wages: New evidence from matched employer-employee data (World Bank Policy Research Working Paper No. 5711).
- Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of International Economics*, 9, 469-479.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *The American Economic Review*, 70(5), 950-959.
- Krugman, P. (1983). New theories of trade among industrial countries. *The American Economic Review*, 73(2), 343-347.

- Krugman, P., ve Obstfeld, M. (2003). *International economics: Theory and policy* (6th ed.). Addison-Wesley.
- Kucera, D., ve Milberg, W. (2000). Gender segregation and gender bias in manufacturing trade expansion: Revising the 'Wood asymmetry.' *World Development*, 28(7), 1191-1210.
- Kucera, D., ve Milberg, W. (2004). Deindustrialization and changes in manufacturing trade: Factor content calculations for 1978-1995. *Review of World Economics*, 140(4), 601-624
- Kucera, D., ve Tejani, S. (2014). Feminization, defeminization, and structural change in manufacturing. *World Development*, 64, 569-582.
- Kugler, M., ve Verhoogen, M. (2012). Prices, plant size, and product quality. *Review of Economic Studies*, 79(1), 307-339.
- Kunst, R. M., ve Marin, D. (1989). On exports and productivity: A causal analysis. *The Review of Economics and Statistics*, 71(4), 699-703.
- Lancaster, K. (1980). Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*, 10, 151-175.
- Lall, S. (2002). The employment impact of globalization in developing countries (QEH Working Paper Series No. 93).
- Lapham, B. (2017). International trade with firm heterogeneity: Theoretical developments and policy implications. In S. Tapp, A. V. Assche, ve R. Wolfe (Eds.), *Redesigning Canadian trade policies for new global realities* (pp. xx-xx). The Art of the State.

- Lee, E., ve Vivarelli, M. (2006). The social impact of globalization in developing countries. *International Labour Review*, 145, 167–184.
- Leontief, W. (1954). Domestic production and foreign trade: The American capital position re-examined. *Economica*, 21(84), 331-362.
- Liu, J. T., Tsou, M. W., ve Hammitt, J. K. (1999). Export activity and productivity: Evidence from the Taiwan electronics industry. *Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics*, 135, 675-691.
- Lipsey, R. E., Sjöholm, F., ve Sun, J. (2010). Foreign ownership and employment growth in Indonesian manufacturing (NBER Working Paper No. 15936). National Bureau of Economic Research.
- Long, T. Q., Helble, M., ve Trang, L. T. (2019). Global value chains and formal employment in Vietnam (ERIA Discussion Paper Series No. 298). Economic Research Institute for ASEAN and East Asia. <https://www.eria.org/publications/global-value-chains-and-formal-employment-in-viet-nam/> (Erişim tarihi:9 Şubat 2022).
- Lopez, R. A. (2009). Do firms increase productivity in order to become exporters? *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71(5).
- Lopez, G., Kowalski, P., ve Achard, P. (2015). Trade, global value chains, and wage-income inequality (OECD Trade Policy Papers, No. 182). OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5js009mzrqd4-en> (Erişim tarihi: 23 Ocak 2024).
- Lopez-Acevedo, G., ve Robertson, R. (Eds.). (2016). *Stitches to riches? Apparel employment, trade, and economic development in South Asia*. Washington, DC: World Bank.

- Ma, S., Liang, Y., ve Zhang, H. (2019). The employment effects of global value chains. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(10), 2230-2253.
- Marcato, M., ve Baltar, C. T. (2017). *Economic and social upgrading in global value chains: Concepts and metrics*. Texto para Discussão. Instituto de Economia, Universidade Estadual de Campinas (UNICAMP).
- Maqsood, F., ve Samiullah. (2014). Impact of globalization on female labor force participation in the SAARC region. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 34(2), 523-533.
- Marquez, G., ve Pagés-Serra, C. (1998). Trade and employment: Evidence from Latin America and the Caribbean (Working Paper No. 366). Inter-American Development Bank, Washington, DC.
- Matsuyama, K. (2007). Beyond icebergs: Towards a theory of biased globalization. *The Review of Economic Studies*, 74, 237–253.
- Matusz, S. (1994). International trade, the division of labour, and unemployment. *International Economic Review*, 37, 71-84.
- Matusz, S. (1996). International trade, the division of labour, and unemployment. *International Economic Review*, 37, 71-84.
- Matusz, S. J., ve Tarr, D. (1999). Adjusting to trade policy reform (World Bank Policy Research Working Paper No. 2142).
- Melitz, J. Marx. (2003). The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695-1725.

- Meller, P. (1995). Chilean export growth, 1970-1990: An assessment. In G. K. Helleiner (Ed.), *Manufacturing for export in the developing world: Problems and possibilities* (pp. 21-53). Routledge.
- Menezes-Filho, N. A., ve Muendler, M. A. (2011). Labor reallocation in response to trade reform (Working Paper No. 17372). National Bureau of Economic Research.
- Mengistae, T., ve Pattilo, C. (2004). Export orientation and productivity in Sub-Saharan Africa. *IMF Staff Papers*, 51, 327-353.
- Meschi, E., Taymaz, E., ve Vivarelli, M. (2011). Trade, technology, and skills: Evidence from Turkish microdata. *Labour Economics*, 18(1), 60-70.
- Meschi, E., ve Vivarelli, M. (2009). Trade and income inequality in developing countries. *World Development*, 37(2), 287-302.
- Meyer, L. (2006). Trade liberalization and women's integration into national labor markets: A cross-country analysis. *Social Indicators Research*, 75, 83-121.
- Mihçı, S., Akkoyunlu Wigley, A., ve Dalgıç, B. (2016). Dynamic analysis of employment and domestic value added generated by foreign demand in Turkey. *METU Studies in Development*, 40(1), 289-315.
- Mincer, J. (1962). *Labor force participation of married women: A study of labor supply*. In J. Mincer (Ed.), *Studies in labor supply* (pp. 43-61). National Bureau of Economic Research
- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. National Bureau of Economic Research.

- Milner, C., ve Tandrayen, V. (2007). The impact of exporting and export destination on manufacturing wages: Evidence for Sub-Saharan Africa. *Review of Development Economics*, 11(1), 13–30.
- Milner, C., ve Wright, P. (1998). *The welfare effects of trade liberalization in developing countries*. *Journal of Development Economics*, 56(1), 101-118
- Minondo, A. (2014). The relationship between export status and productivity in services: A firm-level analysis for Spain. *Bulletin of Economic Research*, 66(S1), 138-146.
- Mitra, D., ve Shin, J. (2012). Import protection, exports and labor-demand elasticities: Evidence from Korea. *International Review of Economics and Finance*, 23, 91-109.
- Molina, D., ve Muendler, M. A. (2009). Preparing to export. Working Paper. <http://www.econ.ucsd.edu/muendler/papers/brazexp.pdf> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).
- Mulangu, M. F. (2015). Do firms self-select to export or learn-by-exporting? Evidence from Ghanaian manufacturing firms. <https://www.unige.ch/degit/files/9414/3992/7423/Mulangu.pdf> (Erişim tarihi: 7 Ekim 2022).
- Munch, J. R., ve Skaksen, J. R. (2008). Human capital and wages in exporting firms. *Journal of International Economics*, 75(2), 363-372.
- Mutua, E., Njuki, J., ve Waithanji, E. (2014). Review of gender and value chain analysis, development, and evaluation toolkits. ILRI Manual 10. Nairobi, Kenya: ILRI.
- Nasser Dine, M. (2019). Impact of global value chains' participation on employment in Turkey and spillovers effects. *Journal of Economic Integration*, 34(2), 308-326.

- Newfarmer, R., ve Sztajerowska, M. (2012). Trade and employment in a fast-changing world. In Policy priorities for international trade and jobs (OECD). www.oecd.org/trade/icit (Erişim tarihi: 12 Ocak 2023).
- Nguyen, T. H., Sutherland, K., ve Thoburn, J. (2003). Globalisation and restructuring in the textiles sector in Vietnam: Impacts on households. Globalisation and Poverty Discussion Paper 12. University of East Anglia. www.gapresearch.org (Erişim tarihi: 9 Ağustos 2022).
- Nikulin, D., ve Wolszczak-Derlacz, J. (2019). The impact of global value chains on gender wage inequality: Evidence from the European Union manufacturing sectors. *Economic Modelling*, 79, 254-265. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.10.009>
- Nordas, H. K. (2003). The impact of trade liberalization on women's job opportunities and earnings in developing countries. *World Trade Review*, 2(2), 221-231.
- Oaxaca, R. L., ve Ransom, M. R. (1994). On the measurement of discrimination. *Journal of Econometrics*, 61(1), 5-21.
- ODI, (2009). "Integrating Poverty and Social Analysis into Aid for Trade Programmes: Trade Facilitation and Trade Related infrastructure." Brief 3: Overseas Development Institute. September 2009.
- OECD (2007), Offshoring and Employment: Trends and Impacts, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264030947-en>. (Erişim tarihi: 10 Eylül 2023).
- OECD (2008), The Impact of Foreign Direct Investment on Wages and Working Conditions, Background Paper, <http://www.oecd.org/investment/guidelinesformultinationalenterprises/40848277.pdf> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2023).

- OECD (2011). 'Measuring trade in value added', OECD-WTO joint initiative, <http://www.oecd.org/industry/ind/measuringtradeinvalue21addedanoecd-wtojointinitiative.htm>. (Erişim tarihi: 7 Kasım 2022).
- OECD (2013). Interconnected economies: benefiting from GVCs, Meeting of the OECD Council at Ministerial Level, Paris, 29-30 May 2013.
- OECD (2018). *Employment outlook 2018*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/empl_outlook-2018-en (Erişim tarihi: 15 Ocak 2021).
- OECD (2023a). *Trade in Value Added (TiVA) database* [Veri seti]. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/industry/ind/measuring-trade-in-value-added.htm> (Erişim tarihi: 19 Şubat 2024).
- OECD (2023b). Trade in Employment by Characteristics [Veri seti]. <https://www.oecd.org/trade/employment> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2023).
- OECD (2023c). *Guide to OECD Trade in Value Added (TiVA) Indicators, 2023 edition*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://stats.oecd.org/wbos/fileview2.aspx?IDFile=afa5c684-c31d-49dd-87db-6fd674f29a43>. (Erişim tarihi: 18 Mart 2023).
- OECD (2024a). Fertility rates [Gösterge]. <https://doi.org/10.1787/8272fb01-en> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).
- OECD. (2024b). Gender wage gap [Gösterge]. <https://bit.ly/4gWicGl> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).
- OECD. (2024c). Education attainment [Veri seti]. <https://bit.ly/3ZPsQJ5> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).

- OECD (2024d). Employee compensation by activity [Gösterge]. <https://bit.ly/47ZkBfl> (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2024).
- OECD (2024e). Employment [Veri seti]. <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54742> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2024).
- OECD (2024f). *Gross value added per person employed (constant prices, 2015)*. [Gösterge]. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDBI_I4
- OECD (2024g). Stan Database for Structural Analysis [Veri seti]. <https://data-explorer.oecd.org> (Erişim tarihi: 1 Eylül 2024).
- OECD (2024h). *Gender equality*. OECD. <https://www.oecd.org/en/topics/gender-equality.html> (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2024).
- OECD. (2024i). *Unemployment rates by gender*. OECD Data Explorer. Retrieved from <https://data.oecd.org>.
- OECD. (2024, Ekim). *Labour market situation, second quarter 2024*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2024/10/labour-market-situation-updated-october-2024.html>
- OECD, WTO, ve UNCTAD. (2013). Implications of global value chains for trade, investment, development and jobs. Prepared for the G-20 Leaders Summit, Saint Petersburg.
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and international trade*. Cambridge: Harvard University Press. (1967'de revize edilmiştir).
- Okşak, Y. ve Yalçınkaya Koyuncu J., (2017). "Does globalization affect female labor force participation: Panel evidence" *Journal of Economics Bibliography* 4 (4): 381-387.

- Oladapo, M.A. ve Akande I.,(2022). The effects of GVCs on Employment in Nigeria, DBN Journal of Economics Sustainable Growth, Vol 5, Issue 1,2022.
- Özcan A., 2018, Verimlilik ve İhracat ilişkisi: Borsa İstanbul’da İşlem Gören Firmalar Üzerine Bir Araştırma (2008-2016), Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi DergisiYıl: Ocak 2018 Cilt-Sayı: 11(1) ss: 65-77.
- Özler, S. (2000). Export orientation and female share of employment: Evidence from Turkey. *World Development*, 28(7), 1239-1248.
- Pan, Z. (2020a). Global Value Chain, Productivity and Job Market Effect. *Journal of Economic and Social Development*, 7(1), 0-0. <https://hrcak.srce.hr/257828>. ((Erişim tarihi 22 Şubat 2020)
- Pan, Z. (2020b). Employment Impacts of the US Global Value Chain Participation. *International Review of Applied Economics*, 34(6), 669-720.
- Psacharopoulos, G., ve Patrinos, H. A. (2004). Returns to investment in education: A further update. *Education Economics*, 12(2), 111–134.
- Pavcnik, N. (2011). And within-country income inequality. In M. Bacchetta ve M. Jansen (Eds.), *Making globalization socially sustainable*. Geneva: International Labour Organization and World Trade Organization.
- Pesaran, M. H. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. In S. Strom (Ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium* (pp. 371–413). Cambridge University Press.
- Pieters, J. (2018). Trade liberalization and gender inequality. *IZA World of Labor*, 114.

- Plank, L., Rossi, A., ve Staritz, C. (2012). *Workers and social upgrading in "fast fashion": The case of the apparel industry in Morocco and Romania*. *Cambridge Journal of Economics*, 36(4), 895-920.
- Poi, B., ve Wiggins, V. (2001). Testing for panel-level heteroskedasticity and autocorrelation. *Stata Technical Bulletin*, 60, 28–34.
- Polachek, S. W., ve Xiang, J. (2009, October). The gender pay gap across countries: A human capital approach (SOEPpaper No. 227).
- Ratnam, A. (2022, Haziran). The gender dimensions of global value chains. <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-gender-dimensions-of-global-value-chains/> (Erişim tarihi: 27 Şubat 2023).
- Ranjan, P., ve Raychaudhuri, J. (2011). Self-selection versus learning: Evidence from Indian exporting firms. *Indian Growth and Development Review*, 4(1), 22-37.
- Roberts, M. J., ve Tybout, J. R. (1997). Producer turnover and productivity growth in developing countries. *The World Bank Research Observer*, 12(1), 1-18.
- Roberts, M., ve Tybout, J. (1997). The decision to export in Colombia: An empirical model of entry with sunk costs. *American Economic Review*, 87(4), 545-564.
- Robbins, D. J. (2003). Technological change, human capital accumulation, wage structure and the growth of real wages. *Cuadernos de Administración*, 16(25), 25.
- Rocha, N., ve Winkler, D. E. (2019). Trade and female labor participation: Stylized facts using a global dataset (Policy Research Working Paper No. 9098). The World Bank.
- Rodrik, D. (2018). Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1(1-2), 12–33.

- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86–136.
- Roodman, D. (2009). A note on the theme of too many instruments. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71(1), 135–158.
- Rueda-Cantuche, J. M., ve Sousa, N. (2017). Are EU exports gender-blind? Some key features of women participation in exporting activities in the EU. *DG TRADE Chief Economist Notes*, 2017-3. Directorate General for Trade, European Commission. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107161>.(Erişim tarihi 11.03.2022)
- Salido, M., ve Bellhouse, T. (2016). Economic and social upgrading: Definitions, connections, and exploring means of measurement. International Trade and Industry Unit, Economic Commission for Latin America and the Caribbean. United Nations, New York.
- Samuelson, P. A. (1939). The gains from international trade. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 5(2), 195-205.
- Saure, P., ve Zoabi, H. (2011). When Stolper-Samuelson does not apply: International trade and female labor. *Journal of Development Economics*, 96(1), 95-105. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2010.08.003>
- Saraçoğlu, D. Ş., Memiş, E., Voyvoda, E., ve Kızılırmak, B. (2018). Changes in global trade patterns and women's employment in manufacturing, 1995–2011. *Feminist Economics*, 24(3), 1-28.
- Schank, T., Schnabel, C., ve Wagner, J. (2007). Do exporters really pay higher wages? First evidence from German linked employer-employee data. *Journal of International Economics*, 72(1), 52-74.

- Schank, T., Schnabel, C., ve Wagner, J. (2010). Higher wages in exporting firms: Self-selection, export effect, or both? First evidence from linked employer-employee data. *Review of World Economics*, 146(2), 303-322.
- Schott, P. (2004). Across-product versus within-product specialization in international trade. *Quarterly Journal of Economics*, 119(2), 647–678.
- Seguino, S. (2000). Gender inequality and economic growth: A cross-country analysis. *World Development*, 28(7), 1211-1230. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00018-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00018-8). (Erişim tarihi: 19 Eylül 2024).
- Seguino, S. (2007). Plus ça change? Evidence on global trends in gender norms and stereotypes. *Feminist Economics*, 13(2), 1–28.
- Seguino, S., ve Braunstein, E. (2012). The impact of economic policy and structural change on gender employment inequality in Latin America, 1990-2010 (MPRA Paper No. 43261). University Library of Munich, Germany.
- Şeker, M. (2012). Importing, exporting, and innovation in developing countries. *Review of International Economics*, 20(2), 299-314.
- Serti, F., ve Tomassi, C. (2008). Self-selection and post-entry effects of exports: Evidence from Italian manufacturing firms. *Review of World Economics*, 144(4), 660-694.
- Shepherd, B., ve Stone, S. (2011). Trade facilitation and developing countries: Measuring the impact. *World Bank Policy Research Working Paper No. 4304*
- Shepherd, B., ve Stone, S. (2012). Trade and Women. *ADB Working Paper No. 648*.
- Shepherd, B. (2013). Global value chains and developing country employment: A literature review (OECD Trade Policy Papers, No. 156). OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5k46j0qw3z7k-en> (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).

- Shepherd, B., ve Stone, S. (2017). Trade and women (ADB Working Paper No. 648). Tokyo: Asian Development Bank Institute.
- Shingal, A. (2015). Labour market effects of integration into GVCs: Review of literature (R4D Working Paper No. 2015/10).
https://www.wti.org/media/filer_public/3d/bb/3dbb96b1-8765-4e60-b3bd-785952b1071d/wp_2015_10_gvc.pdf. (Erişim tarihi: 19 Ekim 2024).
- Siddiqui, R. (2009). Modeling gender effects of Pakistan's trade liberalization. In G. Berik, Y. van der Meulen Rodgers, ve A. Zammit (Eds.), *Social justice and gender equality: Rethinking development strategies and macroeconomic policies* (pp. 165-190). Routledge.
- Silvander, J. (2013). Gender equality in global value chains and the role of aid for trade in promoting gender equality and women's employment in developing countries. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Sinani, E., ve Hobdari, B. (2010). Export market participation with sunk costs and firm heterogeneity. *Applied Economics*, 42(25), 3195–3207.
- Smith, A. (1776/2007). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Edited by S. M. Soares. MetaLibri.
- Staritz, C., ve Reis, J. G. (2013). Global value chains, economic upgrading and gender: Case studies of the horticulture, tourism, and call center industries. Washington, D.C.: World Bank.
- Taglioni, D., ve Winkler, D. (2016). Making Global Value Chains Work for Development. Trade and Development. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0157-0>. (Erişim tarihi: 7 Ekim 2022).

- Tejani, S. (2011). The gender dimension of special economic zones. In T. Farole ve G. Akinci (Eds.), *Special economic zones in Africa: Comparing performance and learning from global experience* (pp. 247-282). Washington, D.C.: World Bank.
- Tejani, S., ve Milberg, W. (2016). Global defeminization? Industrial upgrading, occupational segregation, and manufacturing employment in middle-income countries. *Feminist Economics*, 22(2), 24-54.
- Tejani, S., ve Kucera, D. (2021). Defeminization, structural transformation, and technological upgrading in manufacturing. *Development and Change*, 52(3), 533-573.
- Thang, N. T. (2018). Global value chains and labor: Employment effects in developing countries. *Journal of International Commerce and Economics*, 10(2), 1–25.
- Timmer, M. P., Erumban, A. A., Los, B., Stehrer, R., ve de Vries, G. J. (2014). Slicing up global value chains. *Journal of Economic Perspectives*, 28(2), 99–118.
- UN Comtrade. (2018). UN Comtrade database. <https://comtrade.un.org>. (Erişim tarihi: 7 Ekim 2022).
- Tsou, M. W., Liu, J. T., ve Huang, J. (2006). Export activity, firm size, and wage structure: Evidence from Taiwanese manufacturing firms. *Asian Economic Journal*, 20(4), 333–354.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2004). Trade and gender: Opportunities and challenges for developing countries. Geneva.
- UNCTAD. (2013). World Investment Report: Global Value Chains, Investment and Trade for Development..

- UNCTAD. (2014). Trade, Gender and the Post-2015 Development Agenda. Post-2015 Policy Brief 3. Geneva: UNCTAD. April.
- UNCTAD. (2016). *Trade and gender: A framework for analysis*. UNCTAD. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2016d3_en.pdf
- UNCTAD, UNECA, ve UNECE UNDA. (2020). Project 2023 desk study on the gender aspects of trade and trade policy for statistics by: Data and statistics for more gender-responsive trade policies in Africa, Eastern Europe, Caucasus and Central Asia.
- Van Biesebroeck, J. (2005). Exporting raises productivity in Sub-Saharan African manufacturing firms. *Journal of International Economics*, 67(2), 373-391.
- Van Biesebroeck, J. (2008). Wage and productivity premiums in Sub-Saharan Africa. In S. Bender, J. Lane, K. Shaw, F. Andersson, ve T. Von Wachter (Eds.), *The analysis of firms and employees: Quantitative and qualitative approaches* (pp. xx-xx). Chicago: University of Chicago Press.
- Vanek, J. (1968). *The factor proportions theory: The N-factor case*. *Kyklos*, 21(4), 749-756.
- Verhoogen, E. (2008). Trade, quality upgrading, and wage inequality in the Mexican manufacturing sector. *Quarterly Journal of Economics*, 123(2), 489-530.
- Wagner, J. (2002). The causal effects of exports on firm size and labor productivity: First evidence from a matching approach. *Economics Letters*, 77(2), 287-292.
- Wald, A. (1943). Tests of statistical hypotheses concerning several parameters when the number of observations is large. *Transactions of the American Mathematical Society*, 54(3), 426-482.
- Wamboye, E., ve Seguino, S. (2015). Economic structure, trade openness, and gendered employment in Sub-Saharan Africa. *Feminist Economics*, 21(3), 82-113.

- Wang, Z., Wei, S.-J., ve Zhu, K. (2013). Quantifying international production sharing at the bilateral and sector levels. *NBER Working Paper No. 19677*.
- Winkler, J. (2009). The impact of offshoring on employment in the German manufacturing sector. *Journal of International Economics*, 78(2), 147-162.
- Winkler, J. (2010). Offshoring and the labor market: Evidence from Germany. *Journal of International Economics*, 82(2), 245-257
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data* (2nd ed.). The MIT Press.
- Wood, A. (1991). North-South trade and female labour in manufacturing: An asymmetry. *Journal of Development Studies*, 27(2), 168-189.
- Zaki, C. (2011). On trade policies and wage disparity in Egypt: Evidence from microeconomic data (Working Papers 606). Economic Research Forum. <https://erf.org.eg/publications/on-trade-policies-and-wage-disparity-in-egypt-evidence-from-microeconomic-data/> (Erişim tarihi 11 Aralık 2018)
- Zhang, H., Meng, B., ve Ma, S. (2018). Determinants of China's bilateral trade balance in global value chains. *The Journal of International Trade ve Economic Development*, 27(5), 463-485.
- Zhu, S., ve Trefler, D. (2005). Trade and inequality in developing countries: A general equilibrium analysis. *Journal of International Economics*, 65(1), 21-48.
- Zhou, L. (2003). Why do exporting firms pay higher wages? Mimeo, Emory University, Atlanta.

EK 1 PANEL VERİ SETİNDE KULLANILAN ÜLKELERİN LİSTESİ

OECD Üyeliği		Gelişmişlik Seviyesi	
OECD Üyeleri (38)	OECD Dışı AB Üyeleri (5)	Gelişmiş (32)	Gelişmekte Olan (11)
Avustralya	Bulgaristan	Avustralya	Şili
Avusturya	Hırvatistan	Avusturya	Kolombiya
Belçika	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	Belçika	Kosta Rika
Kanada	Malta	Kanada	Çekya
Şili	Romanya	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	Macaristan
Kolombiya		Çekya	Meksika
Kosta Rika		Danimarka	Polonya
Çekya		Estonya	Türkiye
Danimarka		Finlandiya	Bulgaristan
Estonya		Fransa	Hırvatistan
Finlandiya		Almanya	Romanya
Fransa		Yunanistan	
Almanya		İzlanda	
Yunanistan		İrlanda	
Macaristan		İsrail	
İzlanda		İtalya	
İrlanda		Japonya	
İsrail		Kore	
İtalya		Letonya	
Japonya		Litvanya	
Kore		Lüksemburg	
Letonya		Hollanda	
Litvanya		Yeni Zelanda	
Lüksemburg		Norveç	
Meksika		Portekiz	
Hollanda		Slovakya	
Yeni Zelanda		Slovenya	
Norveç		İspanya	
Polonya		İsveç	
Portekiz		İsviçre	
Slovakya		Birleşik Krallık	
Slovenya		Amerika Birleşik Devletleri	

İspanya			
İsveç			
İsviçre			
Türkiye			
Birleşik Krallık			

EK 2 KDZ DEĞİŞKENLERİ KORELASYON MATRİSİ

	kdz-kat	kdz-poz	kdz_geri	kdz_ileri
kdz-kat	1			
kdz-poz	-0.652 (p = 0.000)	1		
Kdz_geri	0.8939 (p = 0.0)	-0.9151 (p = 0.000)	1	
kdz_ileri	-0.107 (p = 0.0114)	0.8067 (p = 0.000)	-0.5413 (p = 0.000)	1

EK 3 ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21	Revizyon No Rev. No.	02
	Doktora Tezi Orjinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 29/11/2024	
Tez Başlığı: Küresel Değer Zincirlerinin Ücret Epsizliğine ve Sosyal Yükselmeye Etkisi Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....	
Yukarıda başlığı verilen tezinin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 165 sayfalık kısmına ilişkin, 22/04/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezinin benzerlik oranı % 'dir.	
Uygulanan filtrelemeler**	
1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☐ Alıntılar hariç	
4. ☒ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelmeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezinin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Çağrı Çakır/İmza	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Çağrı Çakır	
	Öğrenci No	N11142230	
	Enstitü Anabilim Dalı	İktisat	
	Programı	İktisat Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof.Dr.Arzu Akkoyunlu Wigley,İmza

*Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.
**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları ikinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dâhil, 5 kelmeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

FRM-DR-21 Rev.No/Tarih: 02/25.01.2024

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		Doküman Kodu Form No	FRM-DR-21
			Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>		Revizyon No Rev. No.	02
			Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF ECONOMICS	
Date: 29/11/2024	
Thesis Title (In English) Impact of Global Value Chains on Wage Inequality and Social Upgrading	
<p>According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 22/04/2024 for the total of 168pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is %</p>	
Filtering options applied**	
1. ☒ Approval and Declaration sections excluded 2. ☒ References cited excluded 3. ☐ Quotes excluded 4. ☒ Quotes included 5. ☒ Match size up to 5 words excluded	
<p>I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.</p>	
I respectfully submit this for approval.	
Çağrı Çakır/İmza	

Student Information	Name-Surname	Çağrı Çakır	
	Student Number	N11142230	
	Department	Economics	
	Programme	Economics PhD	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof.Dr. Arzu Akkoyunlu Wigley, Signature

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 4 ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 25/11/2024	
Tez Başlığı Küresel Değer Zincirlerinin Ücret Eşitsizliğine ve Sosyal Yükselmeye Etkisi Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*.....	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulunun Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Çağrı ÇAKIR	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Çağrı ÇAKIR	
	Öğrenci No	N11142230	
	Enstitü Anabilim Dalı	İktisat	
	Programı	İktisat Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof.Dr.Arzu Akkoyunlu Wgley.

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

FRM-DR-12 Rev No/Tarih: 02/25.01.2024

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No	FRM-DR-12
		Kaym Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF	
Date: / /	
Thesis Title (In English):	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Does not perform experimentation on people or animals. 2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). 3. Does not involve any interference of the body's integrity. 4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. 5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study. I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Name-Surname/Signature	

Student Information	Name-Surname	
	Student Number	
	Department	
	Programme	
	Status	PhD ☐ Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)

2

FRM-DR-12 Rev.No/Tarih: 02/25.01.2024